

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»**

**ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΡΓΥΡΟΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ
(Α.Μ.:1012201903003)**

**Θέμα: «Οικογένεια Παπατσώνη:
Δημήτριος Α. Παπατσώνης (1798-1825)-
Παναγιώτης Α. Παπατσώνης (1800-1888)-
Ιωάννης Α. Παπατσώνης (1802-1871):
Τρεις παράλληλες πορείες»**

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2021

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος 5

Εισαγωγή 7

Α΄ Κεφάλαιο

Συγκρότηση και διοίκηση του οθωμανικού κράτους

1.1. Κεντρική διοίκηση.....9

1.2.Επαρχιακή διοίκηση.....9

1.3. Η ιδιοκτησία της γης 10

1.4. Η τοπική αυτοδιοίκηση - οι κοινότητες 11

1.5. Η Πελοπόννησος στην Β΄ τουρκοκρατία (1715 -1821) - Το πασαλίκι του Μορέως.....13

1.6. Καζάς - επαρχία Εμπλακίων (Εμπλάκινα) 19

Β΄ Κεφάλαιο

Οικογένεια Παπατσώνη

2.1. Καταγωγή της οικογένειας - Εγκατάσταση στο Ναζήρι.....24

2.2. Παπα-Δημήτρης Τσώνης ή Παπατσώνης (1732-1806).....25

2.3. Αναγνώστης Ανδρέας Παπατσώνης (1765-1811).....30

Γ΄ Κεφάλαιο

Τα τρία αδέλφια Παπατσώνη από το 1812 έως το 1821

3.1. Δήμευση, ανάκτηση της περιουσίας και αποκατάσταση της οικογένειας.....33

3.2. Η μύηση στη Φιλική Εταιρεία - Προεπαναστατικές κινήσεις.....39

Δ' Κεφάλαιο

Δημήτριος Παπατσώνης (1798-1825)

4.1. Απελευθέρωση Καλαμάτας, Ανδρούσας και Κυπαρισσίας.....	44
4.2. Πολιορκία κάστρου Καρύταινας (27-31 Μαρτίου 1821) - Η αποχώρηση των Ελλήνων και η μάχη στην Αλωνίσταινα (4-6 Απριλίου 1821)	47
4.3. Συγκρότηση α' και β' στρατοπέδου στο Βαλτέτσι - Μάχη σε Λεβίδι, Βαλτέτσι, Δολιανά και Βέρβεννα.....	49
4.4. Σύγκληση συνέλευσης Καλατεζών - Ο Δημήτριος Παπατσώνης μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας	50
4.5. Πολιορκία και άλωση της Τριπολιτσάς (23 Σεπτ. 1821).....	51
4.6. Μέλος της νέας Πελοποννησιακής Γερουσίας (Δεκέμβριος 1821) - Εναντίον του Δράμαλη (Ιούλιος 1822).....	54
4.7. Πολιορκία Πάτρας και στρατόπεδο Κορίνθου.....	57
4.8. Β' Εθνική Συνέλευση (Άστρος 1823) - Η εμφύλια σύγκρουση (1824).....	59
4.9. Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο (Φεβρ. 1825) - Απελευθέρωση οπλαρχηγών (Μαΐ.1825).....	62
4.10. Μάχη Δραμπάλας (5-7 Ιουνίου 1825) - Μάχη Τρικόρφων (23-24 Ιουνίου 1825) - Θάνατος Δημητρίου Παπατσώνη (24 Ιουνίου 1825).....	64

Ε' Κεφάλαιο

Παναγιώτης Παπατσώνης (1800–1888)

5.1. Περίοδος Επανάστασης (1821-1828).....	68
5.2. Καποδιστριακή περίοδος (1828-1832).....	72
5.3. Οθωνική περίοδος (1833 -1862).....	73
5.3.1. Δήμαρχος Εύας (1841-1862)	73

5.3.2. Βουλευτής επαρχίας Μεσσήνης (1844 -1862)	76
5.3.3. Το κίνημα του Γεωργίου Περρωτή (1848).....	78
5.3.4. Τα «Χριστοφορικά» ή κίνημα του Παπουλάκου (1852).....	79
5.4. Περίοδος βασιλείας Γεωργίου Α΄ (1863-1888).....	80
5.4.1. Μέλος Επιτροπής Εκδουλεύσεων του Ιερού Αγώνος (1876-1877).....	80
5.4.2. Συγγραφή απομνημονευμάτων.....	81
5.5. Οικογενειακή κατάσταση (γάμος, τέκνα, θάνατος).....	83

ΣΤ΄ Κεφάλαιο

Ιωάννης Παπατσώνης (1802–1871)

6.1. Από την έναρξη της Επανάστασης έως τη λήξη της (1821-1829).....	84
6.2. Καποδιστριακή περίοδος (1828-1832).....	87
6.3. Οθωνική περίοδος (1833-1862).....	88
6.3.1. Μεσσηνιακή επανάσταση (Ιουλ. – Αυγ. 1834)	88
6.3.2. Κίνημα Γεωργίου Περρωτή (Απρ. 1848)	90
6.3.3. Βουλευτής Μεσσήνης (1847, 1869) - Υπασπιστής του Όθωνα (1852-1857).....	91
6.4. Οικογενειακή κατάσταση (γάμοι, τέκνα, θάνατος).....	92

Ζ΄ Κεφάλαιο

Απόγονοι οικογένειας Παπατσώνη.....	93
--	-----------

Η΄ Κεφάλαιο

Η προσφορά της οικογένειας Παπατσώνη στην επανάσταση του 1821.....	95
---	-----------

Θ΄ Κεφάλαιο

Η θέση της οικογένειας στην ιστοριογραφία και στην τοπική κοινωνία.....	98
Επίλογος.....	105
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	107
Παράρτημα.....	112
Περίληψη.....	120

Πρόλογος

Η εργασία αυτή είναι μία προσπάθεια να αναδειχθεί, αναλυθεί και τεκμηριωθεί η δράση και η προσφορά της οικογένειας Παπατσώνη, προεπαναστατικά, κατά την διάρκεια της Επανάστασης του 1821 και κατά την πρώτη 50ετία του ελεύθερου ελληνικού κράτους, τόσο στον μεσσηνιακό όσο και στον ευρύτερο ελληνικό χώρο.

Η δράση και προσφορά αυτής της οικογένειας που πραγματώθηκε κυρίως μέσα από τη ζωή και δράση των τριών αδελφών Δημητρίου, Παναγιώτη και Ιωάννη Παπατσώνη θα παρουσιαστεί με τη βοήθεια του αρχειακού υλικού που αντλήθηκε από τα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, το αρχείο της οικογένειας στο Ελληνικό Λαογραφικό Ιστορικό Αρχείο και από τα απομνημονεύματα τόσο του Παναγιώτη Παπατσώνη όσο και των άλλων απομνημονευματογράφων και ιστορικών του Αγώνα. Η έλλειψη ιστοριογραφικής μελέτης για τη συγκεκριμένη οικογένεια που χαρακτηρίζεται από τη διπλή ιδιότητα των προυχόντων αλλά και οπλαρχηγών της Επανάστασης, καθιστά το αντικείμενο της παρούσας εργασίας μοναδικό. Η ιδιαιτερότητα αυτή είχε δυσκολίες τόσο στη συλλογή και μελέτη του αρχειακού και του υπόλοιπου ιστοριογραφικού υλικού. Έχει όμως και την ιδιαιτερότητα πως μπορούν να εξαχθούν παρθένα συμπεράσματα για τους πρωταγωνιστές αυτής της οικογένειας, του ρόλου τους και της προσφοράς τους στον τόπο κατά την κορυφαία περίοδο του Αγώνα της Ελευθερίας και Ανεξαρτησίας, όσο και στην περίοδο της πρώτης πενήνταετίας του ελεύθερου και ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Έτσι η προυχοντική οικογένεια Παπατσώνη που δημιουργείται στην κεντρική Μεσσηνία στα τέλη του 18^{ου} και ισχυροποιείται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα δίνει το δικό της παρόν στην οργάνωση και υλοποίηση αυτού του Ιερού Αγώνα προσφέροντας τη ζωή και την περιουσία των μελών της, τριών αδελφών Δημητρίου, Παναγιώτη και Ιωάννη, σε όλη την πορεία της πατρίδας προς αυτό τον στόχο. Υπηρετεί την πατρίδα και στον πόλεμο και στην ειρήνη. Και στον αγώνα της ελευθερίας και εθνικής παλιγγενεσίας και στους θεσμούς της νεοϊδρυθείσας ελληνικής πολιτείας. Και στο στενό τοπικό επίπεδο της γενέτειράς τους και στον ευρύτερο χώρο του ελληνικού κράτους.

Στην προσπάθειά μου για τη συγγραφή αυτής της εργασίας στο πλαίσιο της φοίτησής μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία - Νέες Θεωρήσεις και Προοπτικές», θα ήθελα να ευχαριστήσω τους αξιότιμους καθηγητές μου, που μου εμπιστεύτηκαν το θέμα που ήθελα και με κατεύθυναν: Τον κ. Θανάση Χρήστου, καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και διευθυντή του παραπάνω Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών. Τον καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας κ. Ιάκωβο Μιχαηλίδη, στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τον κ. Σωτήρη Ριζά, διευθυντή ερευνών στο Κέντρο Ερέυνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω σε όλους όσοι με βοήθησαν στη συλλογή του αρχειακού υλικού, κυρίως στον καθηγητή και ιστοριοδίφη κ. Ιωάννη Λύρα και την σημερινή απόγονο της οικογένειας Παπατσώνη κ. Μαρίνα Παπατσώνη.

Τέλος ευχαριστώ την συνάδελφό μου καθηγήτρια κ. Ιωάννα Ραβάνη, την σύζυγό μου Γεωργία Δούση και τον γιο μου Νίκο, για τον απεριόριστο χρόνο που μου διέθεσαν ώστε απερίσπαστος να ασχοληθώ με αυτή την εργασία μου.

Γεώργιος Αργυροηλιόπουλος
Καλαμάτα, Μάιος 2021

Εισαγωγή

Η εποχή της Επανάστασης του 1821 για την εθνική παλιγγενεσία είναι ασφαλώς η κυριότερη και λαμπρότερη ιστορική περίοδος στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία μας ως λαός και έθνος. Για να φτάσουμε όμως στο 1821 προηγήθηκαν πολλά και σημαντικά γεγονότα ειδικά από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα μέχρι την έναρξη της Επανάστασης. Γεγονότα και καταστάσεις που ωρίμασαν αυτό που χαρακτηρίζουμε εθνική ταυτότητα των Ελλήνων και που τους έκανε να αναζητούν και να επιδιώκουν ως φυσικά πρόσωπα και ως εθνικό σύνολο την ελευθερία και την ανεξαρτησία τους.

Η συνειδητοποίηση αυτής της ταυτότητας ήρθε μέσα από τους φορείς-θεσμούς που στήριζαν σε όλη τη μακραίωνη σκλαβιά την ύπαρξη του ελληνικού γένους. Οι φορείς-θεσμοί ήταν κυρίως η Ορθόδοξη εκκλησία και το κοινοτικό σύστημα αυτοδιοίκησης. Ο Ορθόδοξος κληρικός ήταν το πρόσωπο που τόνιζε την ιδιαιτερότητα των Ελλήνων ως χριστιανικό γένος με την διαφορετική θρησκευτική πίστη από τον κυρίαρχο μουσουλμάνο κατακτητή. Η παράδοση της Ορθόδοξης χριστιανικής πίστης και η λατρεία στους ιερούς ναούς συγκέντρωνε σε αυτούς το ιδιαίτερο γένος-έθνος των χριστιανών Ρωμιών. Από την άλλη η οργάνωση της κοινότητας στα χωριά και στους μαχαλάδες-συνοικίες των πόλεων που εκφραζόταν στο πολιτικό επίπεδο με τους χριστιανούς προεστούς, πρωτογέροντες, δημογέροντες, εκπροσώπους της πόλης και των χωριών και της επαρχίας ολόκληρης, απέναντι στην τουρκική εξουσία, έκαναν τους Έλληνες χριστιανούς ραγιάδες να οργανώνονται σε αυτούς τους θεσμούς και να διατηρούν την ιδιαιτερότητά τους μέσα στην Οθωμανική επικράτεια.

Η οικογένεια Παπατσώνη δημιουργείται και στηρίζεται πάνω σε αυτούς τους δύο θεσμούς-φορείς. Ξεκινά με την ιδιότητα του Δημήτρη Τσώνη (Παπατσώνη) από το 1761 ως ιερέα - εφημέριου του χωριού του και των γύρω χωριών και συνεχίζει με την ανέλιξη του σε εκπρόσωπο-γέροντα του χωριού του και την ανάδειξή του ως προεστού επαρχίας. Το 1806 έχει καταφέρει συνδυάζοντας και υπηρετώντας τους δύο θεσμούς των Ελλήνων χριστιανών, να σχηματίσει και να εγκαθιδρύσει τον προυχοντικό χαρακτήρα της οικογένειάς του. Ο γιός του θα συνεχίσει αυτήν την παράδοση και και οι εγγονοί του με την μύησή τους στη Φιλική Εταιρεία και τη συμμετοχή τους στην Επανάσταση, θα προσθέσουν έμπρακτα στην οικογένειά τους

το χαρακτηριστικό του επαναστάτη-οπλαρχηγού που χρειαζόταν η Επανάσταση του 1821. Θα υπηρετήσουν την Επανάσταση και τον Αγώνα προσφέροντας ό,τι έχει η οικογένειά τους: χρήματα, προυχοντική πολιτική εξουσία, κοινωνική αναγνώριση, ένοπλη στρατιωτική ισχύ, νεότητα και γεναιότητα, ακόμη και την ίδια τη ζωή του προύχοντα και οπλαρχηγού Δημητρίου με τον ένδοξο και ηρωικό θάνατό του στο πεδίο της μάχης.

Μετά την απελευθέρωση και το σχηματισμό του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, οι εν ζωή αδελφοί Παναγιώτης και Ιωάννης, θα προσφέρουν πάλι τις υπηρεσίες τους στην έννομη ελληνική πολιτεία. Υπηρεσίες στρατιωτικές και πολιτικές, στα αξιώματα του συνταγματάρχη-στρατηγού αλλά και δημάρχου και βουλευτή. Αξιώματα που τους εμπιστεύτηκε και τους ανάδειξε η ελληνική πολιτεία αλλά και η τοπική κοινωνία αναγνωρίζοντας την προσωπική αλλά και οικογενειακή προσφορά τους στην πατρίδα.

Αυτή την πορεία της προυχοντικής οικογένειας Παπατσώνη μέσα από τους κατά περίοδο εκπροσώπους της και τα αξιώματά τους μελετά και αναδεικνύει στο μέτρο του δυνατού η παρούσα ερευνητική εργασία.

Α΄ Κεφάλαιο

Συγκρότηση και διοίκηση του οθωμανικού κράτους

1.1. Κεντρική διοίκηση.

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα την παρουσία και τη δράση της οικογένειας Παπατσώνη στην περιοχή της Μεσσηνίας, ιδιαίτερα στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα (προεπαναστατικά χρόνια) πρέπει να μελετήσουμε τουλάχιστον με συνοπτικό τρόπο το μηχανισμό λειτουργίας του οθωμανικού κράτους και τη λειτουργία μέσα σε αυτό των κοινοτήτων και των προυχοντικών οικογενειών στο χώρο της Πελοποννήσου (Μοριάς), ειδικά στην εποχή της δεύτερης τουρκοκρατίας (1715- 1821).

Το οθωμανικό κράτος ήταν πάντοτε θεοκρατικό. Ανώτατος αρχηγός του κράτους θεωρείται ο Αλλάχ (Θεός), ο οποίος σύμφωνα με την μουσουλμανική αντίληψη αποκαλύφθηκε μέσω του ιερού νόμου (κορανίου). Εκπρόσωπος (σκιά) του Αλλάχ επί της γης και φύλακας του ιερού νόμου ήταν ο σουλτάνος. Στην οθωμανική αυτοκρατορία ο σουλτάνος είναι ο ανώτατος πολιτικός, στρατιωτικός και θρησκευτικός άρχοντας.¹

Στη διοίκηση του κράτους συμμετέχει ο Μεγάλος Βεζίρης που είναι ο ισχυρότερος πολιτικός άνδρας μετά το σουλτάνο, ειδικά στους αιώνες παρακμής του οθωμανικού κράτους (17^{ος} - 18^{ος} αιώνας) πριν από την ελληνική επανάσταση του 1821. Τον σουλτάνο συνεπικουρούσε το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο (Διβάνιο) που ήταν το ανώτατο συμβουλευτικό- εκτελεστικό σώμα.²

1.2. Επαρχιακή διοίκηση.

Από το 17^ο αιώνα λόγω της σταδιακής απώλειας εδαφών, οι μεγάλες περιφέρειες-εγιαλέτια μειώθηκαν και ο όρος «βιλαέτι» αντικατέστησε τον όρο

¹ Α. Κιρκίνη-Κούτουλα, *Η οθωμανική διοίκηση στην Ελλάδα-Η περίπτωση της Πελοποννήσου (1715-1821)*, Αθήνα 1996, σ. 29

Ι. Γιαννόπουλος, «Η παρακμή του οθωμανικού κράτους. Η προσαρμογή των θεσμών στη νέα πραγματικότητα», στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (βλ. στο εξής *ΙΕΕ*), Αθήνα 1975, τ. 11, σελ. 102

² Ι. Γιαννόπουλος, *ό. π.* σ. 103

«εγιαλέτι». Ο διοικητής του βιλαετίου λεγόταν «βαλής». Τα μπεηλερμπεηλίκια ή εγιαλέτια ή βιλαέτια υποδιαιρούνταν σε «σαντζάκια» που ήταν στρατιωτικές και πολιτικές περιφέρειες περίπου στα όρια των σημερινών γεωγραφικών διαμερισμάτων της Ελλάδας. Τον 18^ο αιώνα αντί της λέξης «σαντζάκι» χρησιμοποιείται και ο όρος «βιλαέτι» που τώρα πλέον λόγω της συρρίκνωσης των εδαφών έχει αντικαταστήσει τον όρο «εγιαλέτι» και φτάνει να χρησιμοποιείται για οποιαδήποτε περιφέρεια, έχοντας πολλές σημασίες.

Διοικητές των σατζακίων ήταν οι σαντζάκ-μπέηδες. Οι σαντζάκ-μπέηδες ήταν στρατιωτικοί και πολιτικοί διοικητές και ταυτόχρονα μισθωτές των φόρων των σαντζακίων τους και διορίζονταν από την Υψηλή Πύλη. Συνήθως ήταν πασάδες διαφόρων βαθμίδων (ιππουρίδων).³

Τα σαντζάκια ή πασαλίκια χωρίζονταν σε μικρότερες περιφέρειες (επαρχίες) που ήταν οι καζάδες. Τον καζά αποτελούσε μία πόλη με τα γύρω χωριά της. Ο καζάς αντιστοιχούσε περίπου στο γεωγραφικό μέγεθος μιας επαρχίας νομού στην κατοπινή διοικητική διαίρεση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Διοικητής του καζά ήταν ο σούμπασης ή ο βοεβόδας (βοΐβοντας). Ο βοεβόδας είχε διοικητικά, αστυνομικά και φορολογικά καθήκοντα καθώς και την ευθύνη για την είσπραξη των φόρων. Συνεργαζόταν με τον Τούρκο δικαστή (καδή ή κατή) του καζά. Ο καζάς υποδιαιρούνταν σε ναχιγιέδες, ενώ οι μεγάλες πόλεις σε συνοικίες (μαχαλάδες).

1.3. Η ιδιοκτησία της γης.

Σύμφωνα με το δημόσιο οθωμανικό δίκαιο που ίσχυε για την ακίνητη περιουσία μέσα στην αυτοκρατορία, η γη ανήκε στο Θεό (Αλλάχ) και αντιπρόσωπος του στη γη ήταν ο Σουλτάνος. Ο Σουλτάνος μπορούσε σύμφωνα με τη βούλησή του να την εκχωρήσει και να διαχειριστεί τις προσόδους της.⁴

Οι γαίες στην οθωμανική αυτοκρατορία διακρίνονταν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

- α) σε κληρονομικές ή πλήρους κυριότητας ιδιωτικές (μούλκια- mulk).
- β) Τις βακουφιακές – βακούφια, αφιερωμένες σε μουσουλμανικά θρησκευτικά ιδρύματα.

³ Ι. Γιαννόπουλος, *ό. π.*, σ. 104, Γ. Φίνλεϋ, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα 1973, σ. 11-12

⁴ Γ.Κορδάτος, *Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα*, Αθήνα 1973, σ. 40

γ) τις δημόσιες γαίες.⁵

Οι ιδιωτικές γαίες στα χρόνια της ακμής (15^{ος} – 16^{ος} αιών.) ήταν ελάχιστες. Όμως τον 18^ο-19^ο αιώνα τα τιμάρια αντικαταστάθηκαν από μεγάλα τσιφλίκια-ιδιοκτησίες, αρχικά από μουσουλμάνους αλλά και από χριστιανούς ιδιοκτήτες. Ειδικά στην Πελοπόννησο αυτοί οι χριστιανοί τσιφλικάδες συγκέντρωσαν οικονομική και πολιτική δύναμη σχηματίζοντας την τάξη των προυχόντων-τσιφλικάδων.⁶

Σύμφωνα με τον Κανονισμό (κανουναμέ) του 1716 στην έναρξη της Β' τουρκοκρατίας, η γή της Πελοποννήσου ανήκε στις δημόσιες γαίες (μιρί-miri), εκτός από περιπτώσεις ιδιοκτησιών που ανήκαν σε οικογένειες Οθωμανών από την Α' τουρκοκρατία (1460-1685) και που μπορούσαν να το αποδείξουν με επίσημα έγγραφα (toru).⁷

Σαν δημόσια η γη της Πελοποννήσου, έμεινε στους καλλιεργητές που ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν τον καθορισμένο φόρο για να εκμεταλλεύονται ισόβια τα κτήματα αλλά και να τα μεταβιβάζουν στους απογόνους τους πληρώνοντας τους ανάλογους φόρους. Οι ρυθμίσεις αυτές στη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα παραβιάστηκαν πολλές φορές με τη συνεργασία των Ελλήνων προεστών.⁸

Στο τέλος του 18^{ου} αιώνα και στις παραμονές της Επανάστασης το μεγαλύτερο μέρος της Πελοποννήσου είχε περιέλθει σε ιδιωτικά τσιφλίκια με αποτέλεσμα το 1/3 της καλλιεργήσιμης γης να ανήκει σε Έλληνες και τα 2/3 σε Τούρκους μεγαλοιδιοκτήτες.⁹

1.4. Η τοπική αυτοδιοίκηση - οι κοινότητες.

Το οθωμανικό κράτος δεν ήταν δυνατόν να εξισλαμίσει όλους τους λαούς που υπέταξε. Οι σουλτάνοι θεωρούσαν αναγκαίο να συνδιαλλαγούν και να δείξουν ανοχή προς τους λαούς της Βίβλου, παραχωρώντας στη χριστιανική κοινότητα προνόμια θρησκευτικά, πολιτικά και δικαστικά.

⁵ Γ. Μεταλληνός, *Τουρκοκρατία - Οι Έλληνες στην οθωμανική αυτοκρατορία*, Αθήνα 1988, σ. 60, Μ. Σακελλαρίου, *Η Πελοπόννησος κατά τη δεύτερη τουρκοκρατία (1715 -1821)*, Αθήνα 1978, σ. 45

⁶ Β. Φύλιας, *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα-Νόθα αστικοποίηση (1800-1864)*, Αθήνα 197, σ. 27

⁷ Α. Κιρκίνη –Κούτουλα, *Η οθωμανική διοίκηση στην Ελλάδα. Η περίπτωση της Πελοποννήσου (1715-1821)*, Αθήνα 1996, σ. 29-30, 240-256

⁸ Α. Φωτόπουλος, «Συμβολή εις την ιστορίαν της εν Πελοποννήσω γαιοκτησίας κατά την Β' τουρκοκρατία», στα: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Αθήνα 1981-1982, σ. 174-175

⁹ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 49

Ανάπτυξη κοινοτήτων υπήρχε στα χωριά που κατοικούνταν από μικρούς ιδιοκτήτες, ελεύθερους καλλιεργητές, στα ονομαζόμενα κεφαλοχώρια και σε μεγάλες πόλεις όπου ο χριστιανικός πληθυσμός δεν ήταν συνδεδεμένος με την καλλιέργεια της γης. Στην προαγωγή των κοινοτήτων βοήθησε πολύ το φοροδοτικό σύστημα της κατ' αποκοπή καταβολής των φόρων (maktu), όπου το κράτος δεχόταν να εισπράττει ως φόρο από μία περιφέρεια κάθε χρόνο ένα προκαθορισμένο ποσό. Ύστερα από συμφωνία μεταξύ εισπρακτόρων και κοινοτικών αρχόντων μιας περιφέρειας η είσπραξη του φόρου γινόταν από τους κοινοτικούς άρχοντες αφού προηγουμένως κατανέμονταν τα ποσά των φόρων στα χωριά.

Στους αιώνες της παρακμής στα περισσότερα σαντζάκια και τους καζάδες τους, οι πρόσοδοι εκμισθώνονταν μετά από πλειστηριασμό κατ' αποκοπή σε πρόσκαιρους εκμισθωτές για ένα έως τρία χρόνια (σύστημα μουκατά-mukata) ή και σε ισόβιους εκμισθωτές (σύστημα μαλικανέ- malicane). Έτσι εκεί δημιουργήθηκε μία κοινοτική αριστοκρατία γερόντων, προεστών, κοτζαμπάσηδων, ικανή να αναλάβει κοινοτικά αξιώματα και να διαχειρίζεται τις υποθέσεις της κοινότητας.

Στη στενή της έννοια η κοινότητα ήταν το σύνολο των χριστιανών κατοίκων ενός χωριού ή μιας πόλης με επικεφαλής τους κοινοτικούς άρχοντες, όπως πρωτόγερους και γέροντες για το χωριό ή τους μαχαλάδες μιας πόλης. Αυτοί συγκεντρώνονταν στην έδρα του καζά όπου εξέλεγαν τους πρωτόγερους ή προεστούς ή κοτζαμπάσηδες πού ήταν η εκπροσώπηση όλων των χωριών του καζά στον Τούρκο διοικητή του, σούμπαση ή βοεβόδα, και τον καδή-κατή (Τούρκο τοπικό δικαστή του καζά). Τους προεστούς του καζά τους εξέλεγαν οι πρόκριτοι της πρωτεύουσας πόλης και οι πρωτόγεροι των χωριών. Οι προεστοί των καζάδων συγκεντρώνονταν στην έδρα του σαντζακίου-πασαλικίου και εξέλεγαν μεταξύ τους δύο ή τρεις εκπροσώπους τους στην τουρκική διοίκηση του σαντζακίου-πασαλικίου. Αυτοί ονομάζονταν βεκίληδες οι χριστιανοί και αγιάννηδες οι μουσουλμάνοι. Τον 18^ο και 19^ο αιώνα στο σαντζάκι-πασαλίκι του Μοριά, οι χριστιανοί βεκίληδες και οι Τούρκοι αγιάννηδες (Μοραγιάννηδες ή Μοραγιάν βιλαέτηδες) κατοικούσαν μόνιμα στην πρωτεύουσά του την Τρίπολη και εκπροσωπούσαν αντίστοιχα το χριστιανικό και μουσουλμανικό πληθυσμό στον οθωμανό διοικητή που ήταν ο πασάς του Μοριά ή Μόρα-Βαλεσής. Έφτασαν στο αποκορύφωμα της ισχύς τους στο β' μισό του 18^{ου} αιώνα όταν η

κεντρική οθωμανική διοίκηση της Υψηλής Πύλης στην Κωνσταντινούπολη δυσκολευόταν να ελέγχει αποτελεσματικά τις επαρχίες.¹⁰

1.5. Η Πελοπόννησος στην Β΄ τουρκοκρατία (1715 -1821) - Το πασαλίκι του Μορέως.

Από τον 15^ο αιώνα και έπειτα, ύστερα από πολεμικές συγκρούσεις, διαπραγματεύσεις και συμφωνίες, Βενετοί και Οθωμανοί εναλλάσσονται στην κυριαρχία του Μοριά. Οι χριστιανοί προύχοντες που ανέλαβαν θέσεις στην τοπική διοίκηση προστατεύονταν με φοροαπαλλακτικές αποφάσεις. Ο Κανονισμός (κανουνάμες-Καννουνάμε) του 16^{ου} αιώνα όριζε ότι οι πρωτόγεροι και ιερείς εξαιρούνταν από τούς φόρους, (αβαρίζι-αναρίζ).¹¹

Οι περισσότερες προυχοντικές οικογένειες της Β΄ τουρκοκρατίας στην Πελοπόννησο (1715 -1821) αναδείχθηκαν επί Βενετών (1685-1715). Στα τέλη του 17^{ου} αιώνα οι Βενετοί είχαν βάλει τις απαραίτητες υποδομές και συνθήκες αναδιανέμοντας τις πρώην οθωμανικές γαίες και ανασυγκροτώντας με παλιά και νέα μέλη την προυχοντική ελίτ η οποία ισχυροποιήθηκε και αναδείχθηκε ισχυρότερη από ποτέ στα μέσα του 18^{ου} αιώνα μαζί με τους Οθωμανούς αγιάνηδες.¹² Έτσι από αυτές τις οικογένειες αναδείχθηκαν οι ισχυρές προυχοντικές οικογένειες του 18^{ου} αιώνα.¹³

Το καλοκαίρι του 1815 τα οθωμανικά στρατεύματα εισβάλλουν από το Ρίο και τον Ισθμό στην Πελοπόννησο και μέσα σε δύο μήνες καταλαμβάνουν το Ναύπλιο και ολόκληρο το Μοριά.¹⁴

Η βενετική διοίκηση (regno della Moria) δεν διέθετε ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις και μετά την πτώση του Ναυπλίου, ουσιαστικά η Πελοπόννησος δεν παρουσίασε καμία αντίσταση. Ειδικά όταν οι ντόπιοι προτίμησαν να στραφούν στους

¹⁰ Ι. Γιανόπουλος, «Η κοινοτική οργάνωση της τουρκοκρατίας» στην: *ΙΕΕ*, τ.11 (1975), σ. 134-139

¹¹ Ε. Μπαλά, «Ο Κανουνάμες του Μοριά», στο: *Ίστορ*, τχ. 6 (1993), σ. 44

¹² Κ. Χασιώτης, «Οι Βενετοί στην Πελοπόννησο (1685-1715)», *ΙΕΕ* τ.11 (1975), σ.22- 26, 35-37, Δ. Δουκάκης, *Μεσσηνιακά και ιδία περί Φαρών και Καλαμάτας από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του Καποδιστρίου*, τ. Β΄ Αθήνα 1908, σ. 143-147

¹³ Α. Φωτόπουλος, *Οι κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου κατά τη Β΄ τουρκοκρατία (1715-1821)*, Αθήνα 2005, σ. 110, 133, 142

¹⁴ Μ. Σακελλαρίου, «Η ανάκτησις της Πελοποννήσου υπό των Τούρκων εν έτει 1715» στο: *Ελληνικά*, τχ. 9 (1936), σ. 225-226, 230, Ι. Χασιώτης, «Η ανάκτηση της Πελοποννήσου από τους Τούρκους (Ιουλ.-Σεπτ. 1715) *ΙΕΕ*, τ. 11 (1975), σ. 41-43, Δ. Δουκάκης, ό.π. τ. Γ΄(1911), σ. 175-179

Οθωμανούς. Οι κάτοικοι του Μοριά επηρεασμένοι από το βαρύ κλίμα της έντονης φορολογίας, της σκληρής διοίκησης και της προσπάθειας προσηλυτισμού στον καθολικισμό, γνώριζαν πως σε περίπτωση εθελοντικής αποδοχής της οθωμανικής κυριαρχίας δεν θα υπήρχε σκληρή καταπίεση από πλευράς των Οθωμανών.¹⁵

Έτσι, Μοραΐτες κοτζαμπάσηδες και ηγούμενοι μοναστηριών μετέβησαν στη Θήβα όπου είχε στρατοπεδεύσει ο Μέγας Βεζίρης Νταμάτ Αλή πασάς (Silahdar Damat Ali pasa). Ο Παναγιώτης Παπατσώνης αναφέρει πως

«...υπήγαν τινές εκ της Πελοποννήσου πρόκριτοι και ηγούμενοι των μοναστηρίων της, εις προσκύνησιν αυτών και επρότειναν τινά συνθήκην μετ' αυτών όπως και οι κάτοικοι της Πελοποννήσου συνδράμουν αυτούς διότι επιέζοντο πολύ οι Πελοποννήσιοι παρά των Ενετών και ιδίως από αγγαρείας δυσβάστακτους...»

«... ενθαρρυνθέντες οι Τούρκοι ως έχοντες τους εντοπίους χριστιανούς συμφώνους, εισέβαλλον εις την Πελοπόννησον και μέχρι του Ναυπλίου δεν εύρεον αντίστασιν...κυριευθέντος τούτου δεν εύρον αντίστασιν πουθενά εν Πελοποννήσω...»¹⁶

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης αναφέρει ότι η παράδοση είχε συμφωνηθεί από όλους τους προκρίτους για να γλιτώσει ο τόπος από τον βαρύ ζυγό της αριστοκρατίας των Βενετών. Οι Μοραΐτες πρόκριτοι ζήτησαν την σουλτανική ηγεμονία με τον όρο της δημοκρατικής διοίκησης του Μοριά, «Ραγιά Ιμαρέτ» (reaya emaret - εμιράτο υποτελών). Αυτό σήμαινε μεγαλύτερη αυτονομία στην εσωτερική διοίκηση μέσω του θεσμού των αντιπροσώπων που αναδεικνύονταν σε όλες τις βαθμίδες με εκλογές.¹⁷

Σύμφωνα με τον Δεληγιάννη, στη Θήβα τους δέχτηκε ο Τοπάλ Οσμάν πασάς, ο οποίος διορίστηκε και διοικητής του Μοριά το Δεκέμβριο του 1716 και αργότερα έγινε και Μεγάλος Βεζίρης στην Υψηλή Πύλη.

«..τους εδέχθη με πολλήν ευμένειαν, παραδέχθη την εκούσιον αυτήν προσφορά τους, τους ηρώτησε ποίας απαιτήσεις δικαιωμάτων και προνομίων έχουν και αυτοί απήντησαν ότι επιθυμούν Δημοκρατικήν Διοίκησιν (τουρκιστί Ραγιά Ιμαρέτ). Παρεδέχθη ευχαρίστως την αίτησιν τους, και έγραψε ευθύς εις τον Σουλτάνον ότι η Πελοπόννησος θέλει διοικείσθαι εις τον αιώνα τον άπαντα ως Ραγιά Ιμαρέτ...»¹⁸

¹⁵ Μ. Σακελλαρίου, *Η Πελοπόννησος κατά την Β' τουρκοκρατία (1715-1821)*, Αθήνα 1978, σ.41-42

¹⁶ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα από των χρόνων της τουρκοκρατίας μέχρι της Βασιλείας Γεωργίου Α'*, Αθήνα 1960, σ. 27, βλ. στο εξής: Π. Παπατσώνη, *Απομνημονεύματα*

¹⁷ Α. Φωτόπουλος, *ό. π.*, σ. 38

¹⁸ Κανέλλος Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1957, τ.1, σ.17-18, βλ. στο εξής: Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, τ.1

Έτσι ο Μοριάς στα 1715 εντάχθηκε στην «καθ' ομολογίαν υποταγή» με αποτέλεσμα να μην ακολουθήσουν από τους κατακτητές βίαιες σφαγές και εκτεταμένες εκτοπίσεις πληθυσμών όπως συνέβαινε συνήθως μετά από πολεμικές συγκρούσεις. Ο Παπατσώνης και ο Δεληγιάννης αναφέρονται σε μία ειρηνική περίοδο στο Μοριά που διάρκεσε έως την εξέγερση των Ορλωφικών.

«...οι πρόγονοί μας ονόμαζαν την εποχή εκείνη καλόν καιρόν...»¹⁹

«...ενημερούσαν οι χριστιανοί παρά τοις Τούρκοις μέχρι του 1769...»²⁰

«Μετά το 1715 ο Μοριάς αποτέλεσε σαντζάκι όπως και στην Α' οθωμανική κυριαρχία. Ο Σουλεϊμάν Πενάχ εφέντης τον ονομάζει σαντζάκι και εγιαλέτι. Ως σημαντικό σαντζάκι, εγιαλέτι και πασαλίκι ο Μοριάς διατηρεί χαρακτηριστικά του σαντζακιού και ταυτόχρονα του μπεηλερμπεηλικίου. Περιηγητές της εποχής και νεότεροι ερευνητές τον ονομάζουν σαντζάκι, πασαλίκι, βιλαέτι.»²¹

Το 1645 ο Μοριάς φαίνεται να είναι διαιρεμένος σε 23 καζάδες, χωρίς να περιλαμβάνεται σε αυτούς το Ναβαρίνο και η Μάνη.

Τον 18^ο αιώνα ο ανώτατος διοικητής του Μοριά αναφέρεται ως Βαλής (vali). Οι διοικητές των σαντζακίων που είχαν το αξίωμα του πασά αποκαλούνταν πια Βαλήδες. Ο διοικητής του Μοριά έφερε τον τίτλο του Μόρα-Βαλεσή (Mora Valisi) και Βεζίρη του Μορέως, καθώς ήταν πασάς. Διέμενε στην Τριπολιτσά, την έδρα των βαλήδων από το 1719, ένα χρόνο μετά τη Συνθήκη του Πασάροβιτς, οπότε παγιώθηκαν οι οθωμανική θεσμοί.²²

Από το 1763 στο πλαίσιο της πολιτικής της αυτοκράτειρας της Ρωσίας, Αικατερίνης Β' να χρησιμοποιούνται οι υπόδουλοι χριστιανικοί λαοί της Βαλκανικής ως αντιπερισπασμός στους πολέμους της εναντίον των Οθωμανών, άρχισε ο προσεταιρισμός και η ρωσική προπαγάνδα στην οθωμανοκρατούμενη Ελλάδα. Κατά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1768-1774 οι αδελφοί Ορλώφ οργανώνουν σχέδιο εξέγερσης σε συνεργασία με τον ισχυρό προεστό Παναγιώτη Μπενάκη και τους Μανιάτες. Στα τέλη Φεβρουαρίου 1770, μικρή μοίρα του ρωσικού στόλου φτάνει στη Μάνη υπό τον Θεόδωρο Ορλώφ και οι Μανιάτες με πρωταγωνιστή τον Παναγιώτη

¹⁹ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, τ. 1, ό. π., σ. 18

²⁰ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 28, Α. Φακούρα, ό. π., σ. 19-26

²¹ Μ. Σακελλαρίου, ό. π., σ. 80-81

²² Μ. Σακελλαρίου, ό. π., σ. 81, Β. Παναγιωτόπουλος, «Από το Ναύπλιο στην Τριπολιτσά: Η σημασία της μεταφοράς μιας περιφερειακής πρωτεύουσας του 18^{ου} αιώνα» στο: *Ερανιστής*, τ. 11 (1974), Αθήνα 1980, σ. 41-46

Μπενάκη ξεσηκώνουν σε επανάσταση σχεδόν ολόκληρη την Πελοπόννησο υπό την αρχηγία των Πελοποννησίων προκρίτων και αρχιερέων. Όμως η Υψηλή Πύλη αντιδρά και σύντομα μεταφέρει στη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο μεγάλες ομάδες άτακτων Τουρκαλβανών. Οι επαναστατημένοι Έλληνες σε συνεργασία με τη μικρή ρωσική δύναμη πολιορκούν χωρίς αποτέλεσμα την Κορώνη και τα άλλα φρούρια. Συγκρούονται με τους Τουρκαλβανούς και ηττώνται έξω από την Τρίπολη (Τρίκορφα) και από κει αρχίζει η κατάρρευσή τους. Τον Απρίλιο του 1770 οι Αλβανοί επικρατούν στα περισσότερα μέρη της Πελοποννήσου επιδιδόμενοι σε λεηλασίες και σφαγές. Παρά την κατάκτηση του Ναυαρίνου από τους επαναστατημένους, οι Αλβανοί κυριαρχούν και σε συνεργασία με τον τουρκικό στόλο ο Τούρκος Βαλής της Πελοποννήσου που έχει καταφύγει στο Ναύπλιο, αντεπιτίθεται και κυριεύει ξανά τη Μεθώνη και το Ναυαρίνο. Καθώς οι Ρώσοι αποχωρούν με τα πλοία τους από τον επαναστατημένο Μοριά, οι Αλβανοί εύκολα καταπνίγουν την επανάσταση, οδηγώντας κυριολεκτικά την Πελοπόννησο και ειδικότερα τη Μεσσηνία στη λεηλασία και την καταστροφή. Έτσι η κυριαρχία των Αλβανών που λυμαίνονται και καταπιέζουν σκληρά το Μοριά κρατά περίπου έως το 1779. Η καταπίεση Ελλήνων αλλά και Τούρκων κατοίκων της Πελοποννήσου από τους άτακτους Αλβανούς αναγκάζει την Υψηλή Πύλη να στείλει τον Καπουδάν πασά Χασάν Τζεζαερλή Μαντάτογλου με ισχυρό στρατό το 1779 και με τη βοήθεια Μοραϊτών οπλαρχηγών και κλεφτών να κατορθώσει να εκδιώξει τους Αλβανούς και να ξαναφέρει την ηρεμία και ειρήνη στο Μοριά.²³

Η συνεργασία του Χασάν Τζαζαερλή πασά με τους Έλληνες κλέφτες του Μοριά έληξε άδοξα όμως για τους Έλληνες. Μετά την εξουδετέρωση των Αλβανών, ο Χασάν πασάς στράφηκε εναντίον των δύο ατίθασων και ανυπότακτων κλέφτικων οικογενειών, του Κωνσταντή Κολοκοτρώνη και του Παναγιώταρου Βενετσανάκη, τους οποίους εξόντωσε στην περιοχή της Καστανέας και της Μηλέας της Μάνης τον Ιούλιο του 1780. Η Μάνη αποσπάστηκε από το σαντζάκι του Μορέως και πέρασε στη διοίκηση του εγιαλέτιου των νήσων υπό τον Καπουδάν πασά και διαιρέθηκε στις καπετανίες υπό τον ηγεμόνα-μπέη της Μάνης.²⁴

²³ Σ. Παπαδόπουλος, «Η ελληνική επανάσταση του 1770 (Ορλωφικά)», στην: *ΙΕΕ* τ. 11, σ.64-82

²⁴ Σ. Παπαδόπουλος *ό. π.*, σ. 82, Δ. Δουκάκης, *ό. π.*, σ. 198-200, Α. Φραντζής, *Απομνημονεύματα*, τ. 1, *ό. π.*, σ. 28-34

Κατά τη διάρκεια των Ορλωφικών²⁵ και μετά την καταστολή της εξέγερσης από τους Αλβανούς, ο Μόρα βαλεσής έχει εγκαταλείψει την έδρα του στην Τρίπολη και έως το 1779 έχει καταφύγει στο Ναύπλιο. Μετά την εξουδετέρωση των άτακτων Αλβανών από την Πελοπόννησο, επιστρέφει ξανά στην Τρίπολη το 1779. Δέκα χρόνια αργότερα (1789), όταν Μόρα Βαλεσής είναι ο Αχμέτ πασάς, η Τρίπολη οχυρώνεται με τείχος για μεγαλύτερη προστασία.²⁶

Στην επόμενη δεκαετία 1890-1900 οι προεστοί-προύχοντες της Πελοποννήσου έχουν ανακτήσει σχεδόν ολόκληρη την παλιά τους δύναμη και έχουν εκτοπίσει στην πραγματικότητα τους Τούρκους τοπικούς διοικητικούς και στρατιωτικούς αξιωματούχους στο αυτοκρατορικό διοικητικό συμβούλιο του Μοριά (Mora Divani). Οι εκπρόσωποι της μεγάλης γαιοκτησίας, Τούρκοι και χριστιανοί μοραγιάννηδες, μαζί με τον χριστιανό δραγουμάνο έχουν καταφέρει μέσω του συμβουλίου της τοπικής διοίκησης, να παραγκωνίσουν τους κρατικούς αξιωματούχους ώστε η Πύλη να συναινέσει στην είσοδο των ντόπιων Τούρκων γαιοκτημόνων (αγιάννηδων) στο συμβούλιο των κρατικών αξιωματούχων του Μοριά (Mora Divani).²⁷

Την ίδια εποχή στην Πελοπόννησο έχουμε την ισχυρή δράση των κλεφτών. Μεγάλες οικογένειες κλεφτών όπως οι Κολοκοτρωνάιοι στην Αρκαδία και ο Ζαχαριάς Μπαρμπιτσιώτης στη Μάνη, δραστηριοποιούνται στο Μοριά και αποτελούν πονοκέφαλο για την τουρκική διοίκηση, τους Τούρκους μεγαλοκτηματίες αλλά και τους χριστιανούς μεγαλογαιοκτήμονες, προεστούς και κοτζαμπάσηδες. Έτσι το 1804-1806 συντελείται από τους Τούρκους αλλά και τους χριστιανούς κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου, η καταδίωξη των κλεφτών με την εξόντωση του Ζαχαριά Μπαρμπιτσιώτη στην Ανδρουμπέβιτσα της Μάνης και των Κολοκοτρωναίων στην Αρκαδία, με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη να καταφεύγει για ασφάλεια στη Ζάκυνθο.²⁸

Το 1807 διορίζεται Μόρα Βαλεσής ο Βελής πασάς, γιός του ισχυρού πασά των Ιωαννίνων Αλή Τεπενενλή πασάς. Για να τον προσεταιριστούν και να αποκτήσουν την εύνοιά του συνεργάστηκαν μαζί οι δύο μεγαλύτερες προυχοντικές

²⁵ Θ. Κολοκοτρώνης, *Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήνησιν, σ. 6-9, βλ. στο εξής Θ.Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*,

²⁶ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, τ. 1, ό. π. σ. 26, Α. Κιρκίνη –Κούτουλα, ό. π., σ. 100-103

²⁷ Α. Φακούρα, ό.π., σ. 76

²⁸ Α. Βακαλόπουλος, «Οι πυρήνες της κλέφτικης παράδοσης στην Πελοπόννησο», *ΙΕΕ* τ. ΙΑ (1975), σ. 410, 420-421, Δ. Δουκάκης, ό.π. σ. 200-201, Α. Φραντζής, *Απομνημονεύματα*, τ. Α', ό.π. 25-44

οικογένειες της Πελοποννήσου, οι Δεληγιάννηδες και οι Λόντοι. Αρχικά ο Βελή πασάς ακολουθώντας την πολιτική του του σουλτάνου Σελίμ Γ΄ στάθηκε εχθρικός με τους Τούρκους αγιάννηδες του Μοριά και συνεργάστηκε περισσότερο με τους χριστιανούς κοτζαμπάσηδες ιδιαίτερα με την οικογένεια του Λόντου.²⁹

Στη συνέχεια όμως η τακτική του να ζητά υψηλούς φόρους και να δημεύει κτήματα Τούρκων αγιάννηδων αλλά και χριστιανών κοτζαμπάσηδων οδήγησε τους κοτζαμπάσηδες να συνεργαστούν με τους Τούρκους αγιάννηδες του Μοριά σε μια προσπάθεια καθάρσεώς του από την Υψηλή Πύλη.³⁰

Τον Βελή πασά αντικατέστησε ως Μόρα Βαλεσής ο Ιντζελί Αχμέτ πασάς το Σεπτέμβριο του 1812. Ήδη από τον καιρό του Βελή πασά στις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι πολιτικές δυνάμεις των προεστών είχαν συσπειρωθεί ανάμεσα σε δυο φατρίες, των Δεληγιάννηδων από τα Λαγκάδια και των Λόντων από τη Βοστίτσα (Αίγιο). Ομοίως και οι ισχυροί αγιάννηδες ήταν και αυτοί μοιρασμένοι σε δύο ταραφια- φατρίες, του Μουσταφάμπεη από την Πάτρα και του Κιαμήλ μπέη από την Κόρινθο. Κατά τη θητεία του Ιντζελί πασά η εμπάθεια των δύο μεγάλων ταραφιών-φατριών τόσο στους χριστιανούς όσο και στους μουσουλμάνους εντάθηκε. Ένα μήνα μετά την άφιξή του στην Τριπολιτά (Οκτώβριος 1812) ο Ιντζελί πασάς εκτέλεσε τον επικεφαλής της οικογένειας Λόντων, Σωτηράκη Λόντο, υποκινούμενος από την φατρία των Δεληγιάννηδων που ισχυροποίησε τη θέση της. Η περιουσία του Λόντου δημεύτηκε. Μετά από τέσσερα χρόνια και αφού η οικογένεια Λόντου επανέκτησε την περιουσία της με το νέο Μόρα Βαλεσή Σακίρ Αχμέτ πασά κατόρθωσε να παραμερίσει την οικογένεια Δεληγιάννη. Ο Ιωάννης Δεληγιάννης εκτελέστηκε το Φεβρουάριο του 1816 και η περιουσία του δημοσιεύτηκε. Μετά την απομάκρυνση του Σακίρ Αχμέτ πασά, οι εκπρόσωποι των δύο ταραφιών-φατριών και ο δραγουμάνος του Μορέως υπέγραψαν συνυποσχετικό ομόνοιας. Ωστόσο δεν έπαψαν οι ανταγωνισμοί μεταξύ των προυχοντικών οικογενειών έως το 1818 που άρχισαν να μυούνται στη Φιλική Εταιρεία.³¹

²⁹ Μ. Σακελλαρίου, *ό.π.* σ. 247, Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, τ. Α΄ Αθήνα 1957, σ. 61-66

³⁰ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, *ό.π.*, σ. 39-40, Α. Φραντζής, *Απομνημονεύματα*, τ. 1, *ό.π.*, σ. 44-48, Θ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, *ό.π.*, σ. 37-38, Α. Κιρκίνη-Κούτουλα, *ό.π.*, σ. 108-118

³¹ Α. Φωτόπουλος, *ό.π.*, σ. 108-109, 181

Τον Ιούνιο του 1820 διορίζεται Μόρα Βαλεσής ο Χουρσίτ πασάς και αντιπρόσωπός του και αντικαταστάτης του ο Μουσταφά μπέης από την Πάτρα από την ομάδα-φατρία των Δεληγιάννηδων.³²

1.6. Καζάς - επαρχία Εμπλακίων (Εμπλάκινα).

Στην Β΄ Βενετοκρατία (1685-1715) ο Μοριάς χωρίστηκε αρχικά σε έξι μεγάλες περιφέρειες (provincia) που στη συνέχεια συμπύχθηκαν σε τέσσερις που ήταν:

- α) Provincia di Romania με πρωτεύουσα το Ναύπλιο (Napoli di Romania).
- β) Provincia di Messenia με πρωτεύουσα την Μεθώνη (Modon).
- γ) Provincia di Accaia με πρωτεύουσα την Πάτρα (Patrasso).
- δ) Provincia di Laconia με πρωτεύουσα τη Μονεμβασιά (Malvazia).

Κάθε περιφέρεια (provincia) χωριζόταν σε επιμέρους επαρχίες (territoria). Συνολικά οι τέσσερις περιφέρειες (provincia) απαρτίζονταν από 26 territoria. Στην περιφέρεια της Μεσσηνίας (Provincia di Messenia) υπήρχαν οι επαρχίες: 1)Αρκαδιάς-Arcadia (σημ. περιοχή Κυπαρισσίας- Τριφυλίας), 2)Φαναρίου-Fanari (σημ. περιοχή Ολυμπίας), 3)Καλαμάτας-Kalamata (σημ. περιοχή Καλαμάτας), 4)Λεονταρίου-Leondari (σημ. περιοχή Μεγαλόπολης, Φαλαισίας), 5)ΑνδρούσαAndrussa (σημ. περιοχή Μεσσήνης, Ανδρούσας, Μελιγαλά), 6) Καρύταινα- Caritena (σημ. περιοχή Γορτυνίας), 7)Ναβαρίνο-Navarino (σημ. περιοχή Πύλου), 8)Κορώνης-Coron (σημ. περιοχή Κορώνης) και 9)Μεθώνης-Modon (σημ. περιοχή Μεθώνης).³³

Μετά την ανακατάληψή της από τους Τούρκους το 1715, η Πελοπόννησος διαιρέθηκε σε 12 περιφέρειες-καζάδες (επαρχίες) για να μπορούν να γίνουν οι απαραίτητες φορολογικές απογραφές.³⁴

Στο πρώτο μισό του 18^{ου} αιώνα οι καζάδες (επαρχίες) υπερδιπλασιάστηκαν και έφτασαν τους 26: Αγίου Πέτρου (Κυνουρίας), Άργους, Ανδρούσας, Αρκαδιάς(Κυπαρισσίας), Βοστίτσας (Αιγίου), Γαστούνης, Καλαβρύτων, Καλαμάτας, Καρύταινας, Κορίνθου, Κορώνης, Λεονταρίου (Μεγαλόπολης, Φαλαισίας), Μεθώνης, Μονεμβασιάς, Μυστρά, Νιόκαστρου (Πύλου), Ναυπλίου, Νησιού

³² Α. Κιρκίνη-Κούτουλα, *ό. π.*, σ. 163, Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα, ό. π.*, σ. 59

³³ Β. Παναγιωτόπουλος, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13^{ος} - 18^{ος} αιώνας*, Αθήνα 1985, σ. 160-169

³⁴ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 255-259

(Μεσσήνης), Πάτρας, Δημητσάνας, Τριπολιτσάς και Φαναρίου (Ολυμπίας). Επιπλέον υπήρχαν και άλλοι 4 καζάδες με ειδική φορολογική μεταχείριση Βαρδούνια (νότια του Μυστρά), Λάλα (ανατολική Ήλιδα), Ανατολική και Δυτική Μάνη. Το 1786 προστέθηκε και ο καζάς Εμπλακίων ενώ στο τέλος του 18^{ου} αιώνα έγιναν χωριστοί καζάδες ο Κάτω Ναχιγιές στην Αργολίδα και ο Πύργος της Ηλείας.³⁵

Το 1715 μετά την κατάκτηση της Πελοποννήσου από τους Οθωμανούς η περιοχή αποδόθηκε σε επιφανείς τουρκικές οικογένειες. Ανάμεσά τους οι επτά στρατιωτικοί διοικητές «σουμπάσηδες (subasi) με τις οικογένειές τους.

Ο λεγόμενος στρατάρχης Μουσαγάς (Μούσαγας), εγκαταστάθηκε στην Ανδρούσα και διοίκησε τον καζά της Ανδρούσας αφού κατέλαβε τα καλύτερα μέρη των Βενετών και ιδίως 44 χωριά, εκ των οποίων τα περισσότερα (27) στον καζά της Ανδρούσας, λιγότερα (8) στον καζά του Λεονταρίου και ακόμη πιο λίγα (5) στον καζά της Καλαμάτας. Στην περίοδο 1715-1770 η κρατική-δημόσια (miri) γη, άρχισε να γίνεται ιδιωτική (τσιφλίκια- tsiflik) με ισχυρές γαιοκτησίες. Στον Κανονισμό (Κανονισμό) του Μορέως (1715) αναφέρεται ότι αν ο ιδιοκτήτης γης πεθάνει χωρίς κληρονόμους, η γη δημεύεται και γίνεται κρατική. Συνήθως αυτή η δημευμένη γη αποδιδόταν είτε σε βακούφια (vakuf - μουσουλμανικά θρησκευτικά ιδρύματα) είτε σε πρόσωπα της οικογένειας του σουλτάνου ως ιδιωτική περιουσία (mulk, πληθυντικός emlak).

Ο παπα-Δημήτρης Τσώνης ή Παπατσώνης από το χωριό Ναζήρι, (σημ. Εύα), γειτονικού χωριού της Ανδρούσας, ο οποίος ήταν εφημέριος και στα γειτονικά χωριά, λόγω της ιδιότητάς του ως κληρικός της περιοχής, γνωριζόταν καλά με τις τουρκικές οικογένειες της Ανδρούσας και κυρίως με την οικογένεια Μούσαγα. Μετά τα Ορλωφικά (1770) και την αμνηστία που παραχώρησε ο σουλτάνος σε όσους είχαν επαναστατήσει, ο παπα-Δημήτρης Τζ(σ)ώνης ή Παπατζ(σ)ώνης επέστρεψε στο χωριό του το Ναζήρι, από τη Μάνη όπου είχε καταφύγει.

*«Τότε ο παπούλης ημών επανελθών εκ της Μάνης εύρε τα τσιφλίκια του Μούσαγα δημευμένα ως μη αφήσαντα κληρονόμον ουδένα...».*³⁶

Τα τσιφλίκια αυτά αποτελούνταν από 44 διάσπαρτα χωριά στις επαρχίεςκαζάδες Ανδρούσας, Λεονταρίου και Καλαμάτας και τα οποία μετά την δήμευσή τους είχαν αποδοθεί στην ιδιοκτησία της αδελφής του σουλτάνου (Μπεγιάν

³⁵ Α. Κιρκίνη-Κούτουλα, *ό. π.*, σ. 1-22

³⁶ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα, ό. π.*, σ. 29-30

Σουλτάν-Beyan Sultan). Ο παπα-Δημήτρης Τσώνης (Παπατσώνης) μετέβη στην Κωνσταντινούπολη (1771), συνάντησε τον Κεχαγιά (αντιπρόσωπο) της Μπεγιάν Σουλτάνας, ο οποίος κατείχε υπουργικό αξίωμα, και του πρότεινε να δημιουργηθεί ξεχωριστή επαρχία με τὰ 44 δημευμένα χωριά του Μούσαγα για καλύτερη προστασία και αξιοποίησή τους. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε μία νέα επαρχία-καζάς «Εμπλάκι Χουμαγιούν» (αυτοκρατορική ιδιοκτησία), γνωστότερη ως Εμπλάκια ή Εμπλάκικα. Σε αυτή την νεοσύστατη επαρχία-καζά ο Παπατσώνης διορίστηκε προεστός με σουλτανικό φερμάνι νοικιάζοντας ταυτόχρονα το φόρο επικαρπίας της στα 15.000 γρόσια το χρόνο. Επιστρέφοντας από την Κωνσταντινούπολη στο Μοριά συναντήθηκε με τον Μόρα Βαλεσή στην Τρίπολη που ήταν και σύζυγος της Μπεγιάν σουλτάνας. Ο Μόρα Βαλεσή εξέδωσε διαταγή (μπουγιουρδί) προς τις τούρκικες αρχές των επαρχιών- καζάδων Ανδρούσας, Λεονταρίου και Καλαμάτας, το οποίο ανέφερε πως *«...τα 44 χωρία τὰτα εχωρίσθησαν δια φερμανίου ιδία επαρχία και ως τοιαύτη θέλει θεωρείται εις το εξής. Επίσης δε και ως προεστόν αυτής θέλει αναγνωρίσετε τον παπα Δημήτριον Παπατσώνη...»*.

Ο Παπατσώνης όρισε πρωτεύουσα της επαρχίας το χωριό Κουρτσαούσι (σημ. Σπερχογεία) που είχε τους περισσότερους κατοίκους, αλλά κυρίως επειδή βρισκόταν πιο κοντά στην Καλαμάτα όπου γινόταν παζάρι κάθε Κυριακή.

«...εκεί ήρχοντο οι ραγιάδες των αυτών χωρίων με τα ζώα των και μετέφερον τα προϊόντα, τον επικαρπίας φόρο των, εις την αγοράν των Καλαμών και επωλούντο παρά του ενοικιαστού... και εκεί κατοίκει και ο βοϊβοντας... υπόχρεος ων να εισπράττει και τα βασιλικά δοσίματα δι' εκτελεστικής δυνάμεως...»³⁷

Η λέξη Εμπλάκια ή Εμπλάκ (Emlak) είναι πληθυντικός του Μουλκ (Mulk) και σημαίνει κτήματα ιδιόκτητα, με δικαίωμα πλήρους ιδιοκτησίας. Στην Πελοπόννησο ιδιόκτητα κτήματα είχε η Μπεγιάν Σουλτάνα, αδελφή του σουλτάνου Σελίμ Γ' και σε άλλες επαρχίες όπως στην Καρύταινα όπου είχε προεστό τον Ιωάννη Δεληγιάννη, στο Φανάρι (σημ. Ολυμπία) όπου είχε προεστό τον παπα-Αλέξη (Παπαλέξη) Οικονόμο, στην Αρκαδιά (σημ. Κυπαρισσία), στο Νιόκαστρο (σημ. Πύλο), στα Εμπλάκια και την Καλαμάτα.

«...οι προεστοί των επαρχιών αυτών πάνω από 25 έτη εσύναζαν τα εισοδήματά της, είχαν πληρεξουσιότητα εξ' αυτής να διορίζουν τους βοϊβοντες,

³⁷ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 29-30, Α. Φακούρα, ό. π., σ. 72

(διοικητάς), τους μπουλουκμπατσήδες (πολιτάρχας), τους επιστάτας και άπαντας τους υπαλλήλους της υπηρεσίας...»³⁸

Την επαρχία Εμπλακίων σύμφωνα με τον Παναγιώτη Παπατσώνη συγκροτούσαν τα παρακάτω χωριά που αποσπάστηκαν από τις επαρχίες Ανδρούσας, Λεονταρίου και Καλαμάτας:

Από την επαρχία Ανδρούσας:

1)Ναζήρι (σημ. Εύα), 2)Αλ(ε)ποχώρι (σημ. Εύα), 3)Βρωμόβρυση (σημ. Αμφιθέα), 4)Κούρταλι (παλιός οικισμός στην Πηλαλίστρα), 5)Γαϊδουροχώρι (σημ. Μοσχοχώρι), 6)Καρτερόλι, 7)Λυκότραφον, 8)Κλήμα, 9)Γιδόβρυση (παλιός οικισμός στην Ανδρούσα), 10)Πεντιά (σημ. Τρίκορφο), 11)Ξεροκάσι (σημ. Παλαιόκαστρο), 12)Ράδου (σημ. Περδικόβρυση), 13)Πουλίτζι (σημ. Πουλίτσι), 14)Κουτούφαρι (σημ. Κουτήφαρης), 15)Σαμπάνκαλφα (σημ. Αετοφωλιά), 16)Πατζιά (Μπουγά, σημ. Καλιρρόη) 17)Σκάλα, 18)Κατζαρού (σημ. Κατσαρού), 19)Σιάμου, 20)Σολάκι, 21)Χάρμα (παλιός οικισμός στη Μερόπη), 22)Μαγούλα, 23)Ζευγολατιό, 24)Κούρταγα (σημ. Κεντρικό), 25)Διαβολίτζι (σημ. Διαβολίτσι), 26)Δουσίλα (σημ. Δεσύλλα), 27)Τρύφα (παλιός οικισμός ανάμεσα Φίλια και Δεσύλλα).

Από την επαρχία Λεονταρίου :

1)Τζαφέραγα, 2)Δοράχι (σημ. Δυράχι), 3)Λεφτίι (σημ. Λεπτίι Ακόβου), 4)Μάνεσι (σημ. Μάνεσι Ακόβου), 5)Μαρμαριά, 6)Ραψομάτες(σημ. Ραψομάτης) , 7)Τραγάνα (παλιός οικισμός ανάμεσα Μελιγαλά και Στενύκλαρο) , 8)Νεοχώρι (σημ. Νεοχώρι Φαλαισίας)

Από την επαρχία Καλαμάτας:

1)Κουρτζαούσι (σημ. Σπερχογεία), 2)Δελίμαμι (σημ. Αιθαία), 3)Βεΐζαγα (σημ. Άνθεια), 4)Γαϊδουροχώρι (σημ. Αριοχώρι), 5)Πήδημα³⁹.

Η επαρχία Εμπλακίων ήταν από τις επαρχίες – καζάδες του Μοριά που δεν είχαν τουρκικό πληθυσμό.⁴⁰

Η επαρχία Εμπλακίων υπήρξε προεπαναστατικά, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης (1821-1829) και κατά την ίδρυση του νέου ανεξάρτητου κράτους (1830). Στη διοικητική διαίρεση του 1828 από τον Ιωάννη Καποδίστρια συνεχίζει να

³⁸ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα, ό. π.*, σ. 58-59

³⁹ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα, ό. π.*, σ. 8-9, Ελληνικό Λογοτεχνικό, Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), *Αρχείο Οικογένειας Παπατσώνη*, αρ. Ρ 1100299, Ρ1100300, βλ. στο εξής: *ΕΛΙΑ*

⁴⁰ Ι. Φιλήμονας, *Δοκίμιον Ιστορικό περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήναι 1860, τ. 3, σ. 63, Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, Λονδίνο 1860, τ. 1, σ. 354

υπάρχει σχεδόν με τα ίδια προεπαναστατικά χωριά, στην απογραφή που διενέργησε το επιστημονικό τμήμα της επιστημονικής γαλλικής αποστολής του Μορέως (18281833) η οποία την αναφέρει με 42 χωριά, 953 οικογένειες και 4.526 κατοίκους.⁴¹

Στη διοικητική διαίρεση επί Αντιβασιλείας του Όθωνα με το ΦΕΚ 12/6-41833 η χώρα διαιρείται σε νομούς και επαρχίες. Οι μέχρι τότε επαρχίες Ανδρούσας, Εμπλακίων και Μικρομάνης καταργήθηκαν και στη θέση τους δημιουργήθηκε η επαρχία Μεσσήνης με έδρα την Ανδρούσα αρχικά και αργότερα το Νησίον (σημ. Μεσσήνη). Τα χωριά του Λεονταρίου εντάχθηκαν στην επαρχία Μεγαλουπόλεως του νομού Αρκαδίας και τα χωριά της Καλαμάτας στην επαρχία Καλαμάτας του νομού Μεσσηνίας.⁴²

Η επαρχία Εμπλακίων συμπορεύτηκε από την δημιουργία της προεπαναστατικά, κατά την επανάσταση του 1821 αλλά και μετεπαναστατικά με την οικογένεια Παπατσώνη, για αυτό και πιο αναλυτικά θα παρακολουθήσουμε περισσότερα στοιχεία για αυτή κατά την παρουσίαση και δράση της οικογένειας Παπατσώνη στα επόμενα κεφάλαια.

---

⁴¹ Expedition Scientifique de Moree, Section des Sciences Physiques, tome II, Géographie et Géologie, Paris 1834, pages 68, 69

<https://play.google.com/books/reader?id=Pk1BAAAACAAJ&hl=el&pg=GBS.PA68> και <https://play.google.com/books/reader?id=Pk1BAAAACAAJ&hl=el&pg=GBS.PA69>

⁴² Εθνικό Τυπογραφείο, ΦΕΚ 12/6-4-1833

Β' Κεφάλαιο

Οικογένεια Παπατσώνη

2.1. Καταγωγή της οικογένειας - Εγκατάσταση στο Ναζήρι.

Το 1715 οι Τούρκοι ανακατέλαβαν την Πελοπόννησο από τους Βενετούς και έτσι άρχισε η περίοδος της Β' τουρκοκρατίας (1715-1821).

Στην Πελοπόννησο εγκαθίστανται και καταλαμβάνουν τα καλύτερα κτήματα-εκτάσεις που μέχρι τότε ανήκαν σε Βενετούς αξιωματούχους οι επτά ισχυροί στρατιωτικοί διοικητές «σουμπάσηδες» οι οποίοι γίνονται οι γενάρχες ισχυρών τουρκικών γαιοκτημονικών οικογενειών στην Πελοπόννησο. Από αυτές τις γαιοκτημονικές οικογένειες θα προέλθει η κοινωνική τάξη των Οθωμανών τσιφλικάδων με εκπροσώπους τους ισχυρούς αγιάνηδες του Μοριά.⁴³

Στην περιοχή της Ανδρούσας εγκαταστάθηκε ο στρατάρχης Μουσά αγάς (Μούσαγας), ο οποίος κυριεύσε τα καλύτερα μέρη των Βενετών και ιδιαίτερα 44 διάσπαρτα χωριά από την ανατολική περιοχή της επαρχίας του Λεονταρίου (ανατολικά της Μεγαλόπολης), εκατέρωθεν των ποταμών Αμφίτα, Λευκασία, Χάραδρου, Μαυροζούμενας της Άνω Μεσσηνίας καθώς και εκατέρωθεν της κοίτης του Παμίσου, αλλά και δυτικά της Ανδρούσας περιοχές.⁴⁴

Η Ανδρούσα ήταν μεσαιωνική πόλη με οχυρό κάστρο, κατασκευασμένο το 1250 από την κυρίαρχη στο Πριγκιπάτο της Αχαΐας (Πελοποννήσου) φράγκικη οικογένεια των Βιλεαρδουίνων. Υπήρξε η έδρα της δεύτερης φράγκικης Καστελανίας και ισχυρή πόλη των Φράγκων Ιπποτών. Το 1381-1388 ήταν η έδρα του μισθοφορικού σώματος της Εταιρείας των Ναβαρραίων. Ήδη από τα χρόνια του Ανδρόνικου Παλαιολόγου ήταν έδρα επισκοπής. Καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς το 1460. Στη διάρκεια της Α' τουρκοκρατίας εμφανίζεται αναβαθμισμένη, ως έδρα επαρχίας-καζά στα οικονομικά και στρατιωτικά κατάστιχα επί σουλτάνου Αχμέτ Α' (1603-1617). Στη Β' ενετοκρατία (1685 -1715) γίνεται έδρα επαρχίας (teritorio di Andrusa) της περιφέρειας Μεσσηνίας (provincia di Messenia). Στην απογραφή Grimani (1700) εμφανίζεται ως επαρχία (teritorio) με 69 χωριά συνολικού πληθυσμού 5.573 κατοίκων. Ο οικισμός του κάστρου της Ανδρούσας εμφανίζει 70 κατοίκους.⁴⁵

⁴³ Μ. Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 46, Α. Φακούρα, *ό. π.*, σ. 29 -30

⁴⁴ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, *ό. π.*, σ. 27

⁴⁵ Χ. Νταμάτης, *Ανδρούσα, Αθανασίου πόλις*, Καλαμάτα 2007, σ. 38-52

Στη Β΄ τουρκοκρατία η Ανδρούσα είναι έδρα καζά και κατοικία Τούρκου αγά. Ο Π. Παπατσώνης αναφέρει ότι στην Ανδρούσα εγκαταστάθηκαν λίγοι Τούρκοι στην αρχή της Β΄ τουρκοκρατίας. Ωστόσο κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα ο τουρκικός πληθυσμός της κωμόπολης αυξήθηκε πάρα πολύ, (400 τουρκικές οικογένειες, 600 οπλοφόροι) με αποτέλεσμα να θεωρείται πόλη με έντονο τουρκικό στοιχείο. Ο Φραγκίσκος Πουκεβίλ το 1799 φτάνει στην Πύλο ενώ έχει ξεκινήσει ο γαλλοτουρκικός πόλεμος, με αποτέλεσμα να συλληφθεί αιχμάλωτος και να οδηγηθεί μέσω μιας διανυκτέρευσης στην Ανδρούσα, στην έδρα του Μόρα Βαλεσή στην Τρίπολη. Σε αυτή την μονοήμερη διαμονή-διανυκτέρευση στην κωμόπολη της Ανδρούσας, αναφέρει για την πόλη ότι έχει τρία τζαμιά και μεγάλο τουρκικό πληθυσμό από άντρες που παντρεύονται με χριστιανές γυναίκες.⁴⁶

Ο γενάρχης της οικογένειας Παπατσώνη, Στυλιανός Στούπας, ζούσε στο χωριό Καλογερέσι της Τριφυλίας. Το 1735 σημειώθηκαν συγκρούσεις των Τούρκων του χωριού με τους χριστιανούς και σκοτώθηκαν κάποιοι Τούρκοι. Ο Στυλιανός Στούπας φοβούμενος μήπως θεωρηθεί ύποπτος για αυτούς τους φόνους εγκατέλειψε με την οικογένειά του το χωριό του. Κατέφυγε στην προστασία του Τούρκου αγά της Ανδρούσας, Μούσαγα, στο χωριό Γιδόβρυση, ένα από τα χωριά - τσιφλίκια του Μούσαγα κοντά στην Ανδρούσα, μαζί με την οικογένειά του και τον τρίχρονο γιο του Δημήτριο. Ύστερα από 3-4 χρόνια εγκαταστάθηκε οριστικά στο χωριό Ναζήρι, ανατολικά της Ανδρούσας που κι αυτό ήταν τσιφλίκι του Μούσαγα. Το χωριό αυτό που απέχει τρία χιλιόμετρα ανατολικά της Ανδρούσας, είχε τότε 12 οικογένειες.⁴⁷

2.2. Παπα-Δημήτρης Τσώνης ή Παπατσώνης (1732-1806).

Ο Δημήτριος Τσώνης ή Παπατσώνης γεννήθηκε το 1732 στο Καλογερέσι της επαρχίας Τριφυλίας από τον Στυλιανό Στούπα. Ο εγγονός του, Παναγιώτης Παπατσώνης μας αφηγείται στα απομνημονεύματά του ότι το 1735 ο τριετής τότε παππούς του, εγκαταστάθηκε με τους γονείς του στο χωριό Γιδόβρυση της Ανδρούσας και τελικά το 1738 ή 1739 μετοίκησαν οριστικά στο Ναζήρι. Όταν ο Δημήτριος ενηλικιώθηκε, παντρεύτηκε με την Ημερινή θυγατέρα του Αντωνίου

⁴⁶ Φ. Πουκεβίλ, *Ταξίδι στην Ελλάδα- Πελοπόννησος*, Αθήνα 1997, σ. , Χ. Νταμάτης, *ό. π.*, σ. 60- 65, Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, *ό. π.*, σ. 27-28, Α. Φραντζής, *Απομνημονεύματα*, *ό. π.*, τ. 4, σ. 6,

⁴⁷ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, *ό. π.*, σ. 28

Αντωνόπουλου από το χωριό Μπάστα (σημ. Πλατύ). Το 1761, σε ηλικία 29 ετών έγινε ιερέας στο Ναζήρι, αλλά είχε ενορίες και τα γύρω χωριά Αλ(ε)ποχώρι, που ήταν μικρός οικισμός πολύ κοντά και βορειοδυτικά του Ναζηρίου (αργότερα Νεοχώριο Εύας), Καλαμαρά που είναι οικισμός πολύ κοντά και νοτιοδυτικά από το Ναζήρι και Σιάμαρι (σημ. Ελληνοεκκλησιά). Ο Π. Παπατσώνης αναφέρει την συμμαρτυρία του πνευματικού του και άλλων κληρικών περί της αξιοσύνης του για την ιεροσύνη. Το 1761 ο επίσκοπος Ανδρούσης Δανιήλ (1756-1786), χειροτόνησε ιερέα τον Δημήτριο. Σαν εφημέριος των λίγων χριστιανών της Ανδρούσας άρχισε να σχετίζεται και με τους αγάδες της Ανδρούσας. Μερικές Τουρκάλες τον προσκαλούσαν να «διαβάξει ευχές» για διάφορες ασθένειες των παιδιών τους και επειδή αυτά μερικές φορές τύχαινε να έχουν θεραπευτεί, ο ίδιος απόκτησε την εύνοια των Τούρκων, ώστε κατέστη ένας από τους εκπροσώπους του χωριού του και παρευρισκόταν στον υπολογισμό των φόρων (βασιλικά δοσίματα) κατά τη διαδικασία υπολογισμού των και απόδοσης τους (μουχαρέμ και ρεντζάπι).⁴⁸

Το οθωμανικό κράτος αναγνώριζε επίσημη δικαιοδοτική εξουσία στους ιερείς. Οι κληρικοί μετείχαν στα κοινά, ήταν καθημερινοί σύμβουλοι και κριτές των συγχωριανών τους ενώ ο δικαιοδοτικός τους ρόλος ήταν επίσημα αναγνωρισμένος από το οθωμανικό κράτος. Πολλοί κληρικοί αναδείχθηκαν πλούτιζοντας, πλουτίζοντας και αναλαμβάνοντας διοικητικές θέσεις.⁴⁹

Στα Ορλωφικά του 1770 οι εξεγερμένοι Έλληνες με επικεφαλής τους μεγάλους πλούτιζοντας της Πελοποννήσου, Μπενάκη, Μαυρομιχάλη, Ζαΐμη και με τη βοήθεια 500 Ρώσων υπό το Θεόδωρο Ορλώφ εισέβαλαν και κατέσφαξαν περί τις πεντακόσιες τουρκικές οικογένειες της Ανδρούσας. Μετά την αποτυχία της εξέγερσης και την καταστολή της από τους Αλβανούς που κάλεσαν οι Τούρκοι στην Πελοπόννησο, ο παπα-Δημήτρης Τσώνης γνωστός πια ως Παπατσώνης, κατέφυγε στη Μάνη, στην οικογένεια Μούρτζινου με την οποία διατηρούσε φιλικές σχέσεις.⁵⁰

Όταν έληξε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος και δόθηκε αμνηστία από το σουλτάνο για τους Έλληνες που συμμετείχαν στα Ορλωφικά, ο παπα-Δημήτρης επέστρεψε από τη Μάνη. Τότε τα κτήματα των 44 χωριών που είχε ως προσωπικά τσιφλίκια ο Μούσαγας, εξαιτίας του θανάτου του χωρίς να αφήσει κληρονόμους είχαν γίνει

⁴⁸ Π. Παπαπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 28

⁴⁹ Α. Φακούρα, ό.π. σ. 119-120

⁵⁰ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 22, 28, Α. Φωτόπουλος, ό. π., σ. 162

κρατική περιουσία, είχαν παραχωρηθεί στην αδελφή του σουλτάνου Μπεγιάν Σουλτάνα και είχαν περιέλθει σε άθλια κατάσταση.⁵¹

Ο παπα-Δημήτρης Παπατσώνης γνώστης της οικογενειακής περιουσίας του Μούσαγα πηγαίνει στην Κωνσταντινούπολη, συναντάται με τον Κεχαγιά της αδελφής του σουλτάνου Μπεγιάν Σουλτάνας και ενοικιάζει τις προσόδους των κτημάτων αυτών, ως επικαρπία. Καταφέρνει να εξασφαλίσει σουλτανικό φερμάνι με το οποίο τα χωριά αυτά συγκροτούνταν σε ιδιαίτερη επαρχία (Εμλάκ Χουμαγιούν) στην οποία ορίστηκε ο ίδιος προεστός. Έδρα της επαρχίας Εμπλακίων ορίστηκε το χωριό Κουρτζαούσι (σημ. Σπερχογεία) λόγω γειννίας με την Καλαμάτα όπου τα γεννήματα και οι καρποί πωλούνταν στο παζάρι της πόλης. Ο Παπατσώνης ορίζει τον βοεβόδα, τον κατή και σεντούκ εμίνην (επαρχιακό ταμιά) Αντωνάκη Περωτή από το Κουρτζαούσι, τον βοηθό προεστού Αναγνώστη Πουλόπουλο από το χωριό Σκάλα και τον γραμματέα Αναγνώστη Λυκάκη. Τα γεννήματα και οι καρποί της επαρχίας ανέρχονται σε πολλαπλάσια ποσά της ετήσιας ενοικίασης. Έτσι τα επόμενα χρόνια (1772 και έκτοτε) «... τότε ο παππούς μου έφτασε εις τον υπέρτατον βαθμόν...»⁵²

Το 1765 ο παπα-Δημήτρης Παπατσώνης απέκτησε το μοναδικό τέκνο του, τον Ανδρέα Παπατσώνη.

Επιπλέον ο Παπατσώνης ανέλαβε ως Κεχαγιάς (αντιπρόσωπος), των χωριών Ναζηρίου, Αλ(ε)ποχωρίου, Ράδου, Πουλίτσι, Σολάκι, Τζαφέραγα, Ζευγολατιού και Μαγούλας. Δηλαδή προπλήρωνε τους φόρους (βασιλικά δασίματα) για λογαριασμό των κατοίκων τους και τους εισέπραττε εκ των υστέρων από την παραγωγή των χωρικών, για να μην καταπιέζονται αυτοί από την αυθαιρεσία των φοροεισπράκτορων του Τούρκου βοεβόδα. Ο παπα-Δημήτρης αγόρασε και άλλα κτήματα στην προσωπική ιδιοκτησία του, από Τούρκους γαιοκτήμονες. Το 1679 οι στενοί συνεργάτες του αποπειράθηκαν να τον σκοτώσουν αλλά τραυματίστηκε ελαφρά και οι επίδοξοι δολοφόνοι του τιμωρήθηκαν από την τουρκική διοίκηση. Το 1800 πάλι οι συνεργάτες του τον συκοφάντησαν στην Μπεγιάν Σουλτάνα για κατάχρηση. Τότε αυτή έδωσε τα κτήματά της στην επαρχία Εμπλακίων μαζί με εκείνα που είχε στις επαρχίες Καλαμάτας, Νησιού, Ανδρούσας, Καρύταινας και

⁵¹ Ν. Σαρρής, *Προεπαναστατική Ελλάδα και Οσμανικό κράτος, από το χειρόγραφο του Σουλεϊμάν Παναχ εφέντη του Μοραΐτη (1785)*, Αθήνα 1993, σ. 255, Α. Φακούρα, ό.π. σ. 108, Α. Κιρκίνη – Κούτουλα, ό.π. σ. 88,

⁵² Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό.π. σ. 31, Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό.π. σ. 58, Α. Φωτόπουλος, ό.π. σ. 103, 129

Φαναρίου, για ενοικίαση σε έναν Τούρκο ενοικιαστή τον Οσουμάναγα Ακρίδογλου από το Ζητούνι (Λαμία). Με την έλευση νέου βοεβόδα ελεγχόμενου από το νέο ενοικιαστή, ο παπα-Δημήτρης Παπατσώνης μαζί με τον γιο του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη συνελήφθησαν. Ο βοεβόδας ύστερα από χρηματισμό 10.000 γροσίων ελευθέρωσε τον Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη ο οποίος κατέφυγε στην Ζάκυνθο για ασφάλεια. Τον παπα-Δημήτρη Παπατσώνη όμως τον φυλάκισε στην Καρύταινα. Με τη βοήθεια ενός πιστού υπηρέτη του κατάφερε να δραπετεύσει και κατέφυγε με πιστούς συντρόφους του στη Μάνη. Βοηθούμενος από τον ξακουστό κλέφτη Ζαχαριά Μπαρμπίτσα απέπλευσε από το Γύθειο για τις Σπέτσες και από εκεί για Κωνσταντινούπολη. Παρουσιάστηκε αυτοπροσώπως στην Μπεγιάν Σουλτάνα, αδελφή του σουλτάνου Σελίμ Γ' και κατήγγειλε τις συκοφαντίες του νέου ενοικιαστή και τις διώξεις του Τούρκου βοεβόδα. Εκλήθη αυτοπροσώπως ο Ακρίδογλου στην Πόλη και μπροστά στο Μεγάλο Βεζίρη και τις άλλες ανώτατες τουρκικές αρχές αποδείχτηκε το δίκιο του Παπατσώνη και το άδικο των διώξεών του. Η Μπεγιάν Σουλτάνα τιμώρησε αυστηρά τον Ακρίδογλου, ανακάλεσε την ενοικίαση και αποκατέστησε τον Παπατσώνη, ορίζοντας τον εκ νέου ενοικιαστή της επαρχίας Εμπλακίων. Δικαιωμένος πλέον, επέστρεψε στην επαρχία του ξανά ως ενοικιαστής των Εμλάκ Χουμαγιούν αντί 50.000 γροσίων ετησίως.

Το έτος 1805 έχοντας γνωριστεί στην Τρίπολη με τον ισχυρό προύχοντα των Λαγκαδίων και προεστό της επαρχίας Καρύταινας, Ιωάννη Δεληγιάννη γίνεται συνοικέσιο και ο Κανέλλος Δεληγιάννης ένας από τους οκτώ γιούς του Ιωάννη, παντρεύεται την εγγονή του παπα-Δημήτρη και κόρη του γιού του Ανδρέα Αναγνώστη, Αναστασία. Έτσι από τότε οι δύο οικογένειες συνδέονται με συγγενικό δεσμό και αλληλοϋποστηρίζονται. Τότε η τουρκική διοίκηση του Μοριά σε συνεργασία με τους προεστούς άρχισε τις διώξεις των κλεφτών της Πελοποννήσου. Τόσο ο Π. Παπατσώνης όσο και ο Κ. Δεληγιάννης, αναφέρουν το περιστατικό, όπου οι κλέφτες το 1805 απήγαγαν τον πρωτοσύγκελο Χριστιανουπόλεως Ανθιμο Ανδρινόπουλο από τους Γαργαλιάνους και τον Γιωργάκη Αντωνόπουλο, προεστό από το Μπάστα (σημ. Πλατύ), συγγενή της οικογένειας Παπατσώνη. Τους έκρυψαν στο κρησφύγετό τους, στα Πηγάδια της Μάνης και τους απελευθέρωσαν έναντι μεγάλων χρηματικών ποσών ως λύτρα.⁵³

⁵³ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 35, Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό. π. σ. 38

Με σουλτανικό φερμάνι από τον Σελίμ Γ΄ και αφορισμό από το Πατριαρχείο, η καταδίωξη των κλεφτών οδήγησε στην καταστροφή των σημαντικότερων κλέφτικων οικογενειών του Μοριά, όπως των Κολοκοτρωναίων και του Ζαχαριά Μπαρμπιτσιώτη (1804-1806). Ελάχιστοι κατάφεραν να διαφύγουν, κυρίως στα Επτάνησα, όπως ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.⁵⁴

Τα χρόνια εκείνα επί σουλτάνου Σελίμ Γ΄ (1789-1807) και Μόρα Βαλεσή Βανί Αχμέτ πασά (1803-1804) αλλά και των αντικαταστατών του Οσμάν πασά και Αγά πασά, οι κυριότεροι προύχοντες-προεστοί που επηρέαζαν την τουρκική διοίκηση του Μοριά, ήταν ο Ιωάννης Δεληγιάννης προεστός της επαρχίας Καρύταινας από τα Λαγκάδια, Σωτηράκης Λόντος προεστός της επαρχίας Αιγιαλείας από τη Βοστίτσα (σημ. Αίγιο) και ο παπα-Αλέξης ή Παπαλέξης Οικονόμος προεστός της επαρχίας Φαναρίου (σημ. Ολυμπίας).⁵⁵

Από τον Οκτώβριο του 1805 ο παπα-Δημήτρης Παπατσώνης βρισκόταν στην Τρίπολη για υποθέσεις της επαρχίας του. Εκεί είχε ένα ατύχημα καθώς μία νύχτα γλίστρησε στην τουαλέτα και τραυματίστηκε βαριά. Η ταλαιπωρία από το ατύχημά του διάρκεσε πάνω από ένα χρόνο ώσπου το Δεκέμβριο του 1806 χειροτέρεψε και διαφάνηκε το τέλος της ζωής του. Εκεί στην Τρίπολη ανάμεσα σε συγγενείς του, χωρίς το γιο του Αναγνώστη Ανδρέα που ήταν εκείνο τον καιρό βεκίλης (αντιπρόσωπος) του Μορέως στην Κωνσταντινούπολη, ο παπα-Δημήτρης Παπατσώνης πέθανε στις 24 Δεκεμβρίου 1806. Κηδεύτηκε την επόμενη μέρα 25 Δεκεμβρίου 1806 στον Άγιο Δημήτριο Τρίπολης με προυχοντικές τιμές που του απέδωσε ο πασάς της Τρίπολης. Ο εγγονός του Παναγιώτης Παπατσώνης στα απομνημονεύματά του παρουσιάζει τη διαθήκη του παππού του, στην οποία αναφέρονται και οι δοσοληψίες και χρηματικές συναλλαγές που είχε εξαιτίας της ιδιότητάς του ως προεστός της επαρχίας Εμπλακίων. Με τη διαθήκη του όρισε γενικό κληρονόμο και διάδοχό του τον γιο του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη.⁵⁶

Ο παπα-Δημήτρης Παπατσώνης ήταν ένας έξυπνος, δραστήριος, κοινωνικός άνθρωπος με έντονη προσωπικότητα, που κατάφερε με την ιδιότητά του ως κληρικός να δημιουργήσει μία ιδιαίτερη επαρχία-καζά που την διοίκησε ο ίδιος και οι απόγονοί του. Απόκτησε τεράστια για την εποχή του χρηματική και κτηματική περιουσία και

⁵⁴ Θ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, ό.π. σ. 13-28.

⁵⁵ Α. Φωτόπουλος, *Οι κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου κατά τη Β΄ τουρκοκρατία (1715-1821)*, Αθήνα 2005, σ. 58-59, 69, 92

⁵⁶ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 37

αναδείχθηκε πανίσχυρος προεστός της Μεσσηνίας στα τέλη του 18^{ου} και αρχές του 19^{ου} αιώνα, για τριάντα και πλέον έτη. «... άνθρωπος μεγαλεπίβολος, με πολλήν ικανότητα, τόλμην και παρησιαστικόν και πλούσιος...»⁵⁷

2.3. Αναγνώστης Ανδρέας Παπατσώνης (1765-1811).

Ο γιος του παπα-Δημήτρη Παπατσώνη και της Ιμερινής Αντωνοπούλου, Ανδρέας, γεννήθηκε το 1765 στο Ναζήρι. Το 1770 κατέφυγε με την οικογένειά του στη Μάνη λόγω του κινήματος των Ορλώφ. Επιστρέφοντας το 1771 ο πατέρας του παπα-Δημήτρης γίνεται προεστός της νεοσύστατης επαρχίας-καζά Εμπλακίων. Σε ηλικία 12 ετών το 1777, ο πατέρας του τον στέλνει «... εις την σχολήν της Δημητσάνης προς μάθησιν των ελληνικών μαθημάτων.... όπου έμεινεν ένα, δυο έτη εκεί μαθητευόμενος...»⁵⁸

Προφανώς στη σχολή της Δημητσάνας ονομάστηκε και Αναγνώστης. Όμως πέθανε ξαφνικά η μητέρα του Ιμερινή και ο πατέρας του παπα-Δημήτρης αναγκάστηκε να του διακόψει τις σπουδές του και να επιστρέψει στο Ναζήρι. Σε ηλικία 15 ετών το 1780 ο πατέρας του τον παντρεύει με την Σοφούλα Τζαφούλια από το χωριό Ασλάναγα (σημ. Άρις). Ο απομνημονευματογράφος γιος του, Παναγιώτης Παπατσώνης σχολιάζει πως η γυναίκα του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη ήταν αρκετά μεγαλύτερη σε ηλικία και χωρική στην καταγωγή, χωρίς να ταιριάζει στην κοινωνική θέση του Αναγνώστη Ανδρέα ο οποίος ήταν γιός προύχοντα-προεστού, καθότι χρόνο με το χρόνο η περιουσία και η κοινωνική θέση του πατέρα του παπαΔημήτρη μεγάλωνε. Ο Αναγνώστης Ανδρέας Παπατσώνης απέκτησε πέντε κόρες, την Αναστασία, την Γεωργούλα, την Παντζεχρούλα, την Ιμερινή και άλλη μία που δεν γνωρίζουμε το όνομά της και τρεις γιούς: τον Δημήτριο (1798), τον Παναγιώτη (1800) και τον Ιωάννη (1802). Το 1805 πάντρεψε την δευτερότοκη κόρη του Αναστασία με τον Κανέλλο Δεληγιάννη στα Λαγκάδια. Αμέσως μετά στις 27 Απριλίου 1806 εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη ως βεκίλης (αντιπρόσωπος των χριστιανών προυχόντων) του Μορέως μαζί με τον Αναγνώστη Παπαλέξη Οικονόμο από το Φανάρι της Ολυμπίας και τον Αναγνώστη

⁵⁷ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα, ό. π., σ. 46*

⁵⁸ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα, ό. π., σ. 31*

Δεληγιάννη από τα Λαγκάδια. Μαζί με τους άλλους βεκίληδες στην Κωνσταντινούπολη το 1806 κατόρθωσε να εμποδίσει την κάθοδο ισχυρών τουρκικών στρατευμάτων, όπως ζητούσαν οι ντόπιοι Τούρκοι αγάδες της Πελοποννήσου για την επιτήρηση των χριστιανών υπόδουλων εν όψη του ρωσοτουρκικού πολέμου. Μετά το θάνατο του πατρός του παπα-Δημήτρη επέστρεψε το Μάρτιο του 1807 από την Κωνσταντινούπολη ως προεστός τώρα πια της επαρχίας Εμπλακίων. Είχε ενοικιάσει την επαρχία συντροφικά με τον Οσουμάναγα Μαρμαρά από τη Γαστούνη αντί 50.000 γροσίων.

Το 1807 ανέλαβε ως νέος Μόρα Βαλεσής στην Τρίπολη ο Βελής πασάς, γιος του Αλή πασά Τεπενενλή των Ιωαννίνων. Ο Αναγνώστης Ανδρέας Παπατσώνης με τον ενοικιαστή Οσουμάν αγά Μαρμαρά από τη Γαστούνη, διοικούσε την επαρχία Εμπλακίων και αποκόμιζε τεράστια οφέλη. Αγόρασε και άλλα ιδιόκτητα κτήματα στο Ναζήρι από Τούρκους γαιοκτήμονες, έχτισε νερόμυλο και ελαιοτριβείο και αποθήκες για τα γεννήματα. Έκτισε και εκκλησία στο χωριό του Ναζήρι το 1811 αφού κατάφερε και έλαβε άδεια σχετική από τον Βελή πασά και την Οθωμανική Πύλη. Οι προηγούμενοι πασάδες δεν χορηγούσαν τέτοιες άδειες. Ο Βελή πασάς όμως ήταν αρκετά ανεκτικός σε θέματα θρησκείας. Σαν προσωπικότητα συνδύαζε απληστία, τυχοδιωκτισμό και αρχομανία. Έδειχνε απλότητα τρόπων, προσήνεια και ανεξιθρησκεία. Γνώριζε την ελληνική και ιταλική γλώσσα και διέθετε γνώσεις αρχαίας ελληνικής γλώσσας και αρχαιολογίας. Η πνευματική του συγκρότηση είχε σαφή δυτικό προσανατολισμό.⁵⁹

Ο Αναγνώστης Ανδρέας Παπατσώνης εκμεταλλεύτηκε αυτή την ανεκτικότητα του Βελή πασά στα θρησκευτικά ζητήματα. Η εκκλησία χτίστηκε μέσα στον χρονικό περιορισμό των 40 ημερών που απαιτούσε η σουλτανική έγκριση και η άδεια που έδωσε ο Βελή πασάς. Τα εγκαίνια έγιναν την 1^η Μαΐου 1811 και το κόστος κατασκευής της έφτασε στα 5.000 γρόσια που δόθηκαν όλα από το προσωπικό ταμείο του Παπατσώνη.

Λίγα χρόνια γρηγορότερα με παρόμοια διαδικασία και τους ίδιους πρωτομάστορες είχαν χτιστεί και οι εκκλησίες του Αγίου Γεωργίου στη Στεμνίτσα

---

⁵⁹ Α. Κυρκίνη-Κούτουλα, *ό. π.*, σ. 109 -110

(1810) και του Αγίου Ιωάννου Προδρόμου στα Λαγκάδια (1808) με ενέργειες του Ιωάννη Δεληγιάννη.⁶⁰

Από τον γιο του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη, τον απομνημονευματογράφο Παναγιώτη Παπατσώνη, αντλούμε την πληροφορία ότι ο πατέρας του το 1808 παντρεύτηκε για δεύτερη φορά με την Τασούλα, κόρη ενός Λαγκαδινού χωρίς να δίνει περισσότερες πληροφορίες για την οικογενειακή κατάσταση του πατέρα του και για το πώς έγινε αυτό. Πάντως είναι σίγουρο ότι η πρώτη γυναίκα του Σοφούλα Τζαφούλια δεν πέθανε γιατί όπως θα δούμε στη συνέχεια επιμελήθηκε τη φροντίδα των ανήλικων τέκνων της. Ο Παπατσώνης έχοντας πλέον και συγγενική σχέση με τον Δεληγιάννη τάχθηκε στο πλευρό του συμπέθερού του στην ομάδα προυχόντων, φατρία-ταράφι, που είχαν σχηματίσει οι Δεληγιάννηδες μαζί με φιλικά προσκείμενους Τούρκους αγιάννηδες εναντίον του Βελή πασά και της αντιπάλου φατρίας-ταραφιού των Λόντων της Βοστίτσας.⁶¹

Οι στενοί συνεργάτες του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη, Αντωνάκης Περρωτής από το Κορτζαούσι που ήταν επαρχιακός ταμίας (σεντούκ εμίνης), Αναγνώστης Λυκάκης που ήταν γραμματικός του και Αναγνώστης Πουλόπουλος από τη Σκάλα που ήταν βοηθός προεστού, συνωμότησαν να δηλητηριάσουν τον Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη ώστε να αναλάβουν αυτοί τη διοίκηση και τις προσόδους-ενοίκια της επαρχίας καθώς τα παιδιά του Παπατσώνη ήταν ανήλικα. Το σχέδιό τους το πραγματοποίησαν κατά τον γάμο του Αναγνώστη Πουλόπουλου στη Σκάλα, στον οποίο γάμο ο Παπατσώνης ήταν κουμπάρος του. Έχοντας προμηθευτεί δηλητήριο, το έριξαν στο ποτήρι του με το κρασί. Ο Αναγνώστης Παπατσώνης ταλαιπωρήθηκε από την άγνωστη δηλητηρίαση για οκτώ ημέρες και παρά τις προσπάθειες των γιατρών πέθανε στην οικία του στο Ναζήρι στις 13 Νοεμβρίου 1811 σε ηλικία 46 ετών. Κατά την ασθένειά του και πριν από το θάνατό του επέστρεψαν εσπευσμένως κοντά του και τα τρία αγόρια του, Δημήτριος, Παναγιώτης και Ιωάννης από τη σχολή της Δημητσάνας όπου φοιτούσαν.⁶²

⁶⁰ ΕΛΙΑ, *Αρχείο Παπατσώνη*, αρ. P1100607, P1100459, Α. Φακούρα, *ό. π.*, σ. 136, Κ. Ζάνιας, *Ιστορία Ναζηρίου, Νεοχωρίου και Καλαμαρά*, Αθήνα 1995 σ. 15-17, Π. Παπατσώνης *Απομνημονεύματα*, *ό. π.*, σ. 42, Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, *ό. π.*, σ. 74

⁶¹ Α. Φακούρα, *ό. π.*, σ. 140

⁶² Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, *ό. π.* σ. 43

Γ' Κεφάλαιο

Τα τρία αδέρφια Παπατσώνη από το 1812 έως το 1821

3.1. Δήμευση, ανάκτηση της περιουσίας και αποκατάσταση της οικογένειας.

Με την επιστροφή του ο Βελής πασάς στην Πελοπόννησο το Μάρτιο του 1812 μαθαίνει για το θάνατο του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη και σύμφωνα με την προσφιλή του τακτική και τις ενέργειες των δολοφόνων του Παπατσώνη, ζητά από την Πύλη τη δήμευση της περιουσίας του. Μαθαίνει για τις ενέργειες του Δεληγιάννη και ομάδας Τούρκων αγιάννηδων που επεδίωκαν την καθαίρεσή του. Συλλαμβάνει και φυλακίζει στην Τρίπολη τους προύχοντες –μοραγιάννηδες Θεόδωρο Δεληγιάννη, Σωτήρη Κουγιά και τον χριστιανό δραγουμάνο του Μορέως Θεοδόσιο Μιχαλόπουλο ως υπεύθυνους για τις εναντίον του κινήσεις καθαίρεσης.⁶³

Ύστερα από ενέργειές τους όμως, οι βεκίληδες του Μορέως στην Κωνσταντινούπολη, Αναγνώστης Δεληγιάννης, Παπαλέξης Οικονόμος και Θάνος Κανακάρης πέτυχαν την αποφυλάκιση τους. Μεγάλοι προστάτες των Δεληγιάννηδων και των Παπατσωναίων στην Κωνσταντινούπολη ήταν η αδελφή του πρώην σουλτάνου Σελίμ Γ', Μπεγιάν Σουλτάνα που παρόλο που η βασιλεία του αδελφού της είχε λήξει από το 1808, εξακολουθούσε να νέμεται ως μαλικανέ (malikane - ισόβια νομή), τα αυτοκρατορικά κτήματά της (Εμλάκια Χουμαγιούν), στις επαρχίες Καρύταινας, Φαναρίου, Αρκαδίας, Νιόκαστρου, Εμπλακίων και Καλαμάτας. Η Μπεγιάν Σουλτάνα είχε ως αντιπρόσωπό της (Κεχαγιά) τον πανίσχυρο Αχμέτ Αζμί εφένδη με προυχοντική καταγωγή από την Πάτρα ο οποίος διατελούσε Μόρα Ναζήρης (επόπτης του Μορέως) για πολλά χρόνια (1803- 1821), αξίωμα πολύ υψηλό ώστε να υποσκελίζει τις τοπικές αρχές της Πελοποννήσου ακόμα και τον Μόρα βαλεσή.

Ο Αχμέτ Αζμί εφένδης ήταν εχθρικός προς τον Βελή πασά για τις υπερεξουσίες που του δόθηκαν κατά τον διορισμό του στο Μοριά, αλλά και προς τον πατέρα του Αλή Πασά των Ιωαννίνων για την ισχυρή εξουσία που διέθετε, τον σχεδόν ανεξάρτητο τρόπο διοίκησης και άσκησης της εξουσίας που διέθεταν οι

---

⁶³ Α. Φωτόπουλος, ό.π. σ. 38

ισχυροί περιφερειακοί πασάδες και για τους μηχανισμούς προσέγγισης της υψηλής Πύλης.⁶⁴

Οι δολοφόνοι του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη κατορθώνουν μέσω του Βελή πασά να δολοφονήσουν τον Ιούνιο του 1812 και τον συνεννοικιαστή του Παπατσώνη στην επαρχία Εμπλακίων, Οσουμάν αγά Μαρμαρά στην έδρα της επαρχίας, στο Κορτζαούσι. Ο Οσουμάν αγάς είχε συγγένειες με τους ισχυρούς Τούρκους γαιοκτήμονες και αγάδες στο Λάλα οι οποίοι βρίσκονταν στο στόχαστρο του Βελή Πασά. Έτσι με ενέργειες του Βελή πασά και των δολοφόνων του Παπατσώνη τον Αύγουστο του 1812 δημεύεται και γίνεται μιρί (δημόσια), η προσωπική περιουσία του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη. Η οικογένειά του καταφεύγει για προστασία στην Καρδαμύλη της Μάνης στο σπίτι των Μούρτζινων που ήταν οικογενειακοί φίλοι από παλιά.⁶⁵

Όμως στις 6 Αυγούστου του 1812 ευοδώνονται τελικά οι προσπάθειες των Δεληγιάννηδων και των περισσότερων Τούρκων αγιάννηδων και αποπέμπεται ο Βελής πασάς από Μόρα Βαλεσής της Πελοποννήσου. Με αυτοκρατορικό φερμάνι του σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ επιπλήττεται για την συμπεριφορά του στην Πελοπόννησο και μετατίθεται στο πασαλίκι των Τρικάλων. Η φατρία- ταραφι των Δεληγιάννηδων έχει ισχυροποιηθεί τα μέγιστα στον Μοριά.

Μετά την έξωση του Βελή πασά από την Πελοπόννησο, ήρθε νέος Μόρα Βαλεσής ο Ιντζελή Αχμέτ πασάς ο οποίος καταφέρθηκε κατά της φατρίας-ταραφιού των Λόντων με αποκορύφωμα την εκτέλεση του Σωτηράκη Λόντου τον Οκτώβριο του 1813 στο σεράγι στην Τρίπολη και τη δήμευση της περιουσίας του ισχυρού προύχοντα της Βοστίτσας.⁶⁶

Οι δολοφόνοι του Παπατσώνη, Αντωνάκης Περρωτής, Αναγνώστης Λυκάκης και Αναγνώστης Πουλόπουλος αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την επαρχία Εμπλακίων φοβούμενοι αντίποινα από την επικρατούσα οικογένεια Δεληγιάννη για το θάνατο του συμπέθερού της Παπατσώνη και τη δίωξη της

⁶⁴ Α. Κιρκίνη-Κούτουλα, ό.π. σ. 218, Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1957, τ. 1, σ. 46, 58, Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1960 (ανατ. 1993) σ. 40, 41, Α. Φωτόπουλος, ό. π., σ. 28 υποσ. 56 και σ. 31, Α. Φακούρα, ό. π., σ. 135-137

⁶⁵ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 42, Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 60, Α. Φακούρα, ό. π., σ. 110

⁶⁶ Α. Φακούρα, ό.π., σ.141-142, Α.Κιρκίνη-Κούτουλα, ό.π., σ.118, Κ.Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 65

οικογένειάς του. Αφού η επαρχία Εμπλακίων έμεινε χωρίς τοπική αυτοδιοίκηση, σε συνέλευση των προεστών των χωριών της εκλέχτηκε πρωτόγερος ο 13 ετών πρωτότοκος γιός του Ανδρέα Παπατσώνη, Δημήτριος.

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης μετά το θάνατο του πεθερού του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη αναλαμβάνει την κηδεμονία των ανήλικων παιδιών του πεθερού του και φροντίζει με ενέργειές του και με μεγάλα έξοδα να επιστραφεί από την Πύλη η δημευμένη περιουσία στα ορφανά τέκνα χάριν ευσπλαχνίας. Ο Κανέλλος Δεληγιάννης ξόδεψε άνω των 25.000 γροσίων σε «μουμπασίρια» (έξοδα αποστολής) στον Δοβλέτ Μουμπασίρ (κρατικό κλητήρα-απεσταλμένο) Χουλουσί Αχμέτ εφένδη για να εξασφαλίσει ευνοϊκή ρύθμιση για την δημευμένη περιουσία του πεθερού του. Ο ίδιος αναφέρει ότι πήγε στο σεράγι του Μόρα Βαλεσή Ιντζελή Αχμέτ πασά στην Τρίπολη για να ευχαριστήσει το Δοβλέτ Μουμπασίρ Χουλουσί Αχμέτ εφένδη, για τη μεσολάβησή του στην υπόθεση της περιουσίας Παπατσώνη και εκεί έτυχε να γίνει αυτόπτης μάρτυρας του αποκεφαλισμού του Σωτηράκη Λόντου. Αποτέλεσμα των ενεργειών του Κανέλλου Δεληγιάννη ήταν να εκδοθεί σουλτανικό φερμάνι του Μαχμούτ Β΄ με το οποίο αποδιδόταν πίσω στα παιδιά του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη η δημευμένη περιουσία ύψους 40.000 γροσίων αφού πρώτα πληρωθούν τα χρέη των 13.000 γροσίων προς τους δανειστές του. Διαταζόταν ο καδής (δικαστής) της Ανδρούσας να φροντίσει για την πλήρη υλοποίηση του φερμανίου και την απόδοση της περιουσίας στα άρρενα ορφανά τέκνα ως ευεργεσία ευσπλαχνίας. Το σουλτανικό φερμάνι του Μαχμούτ Β΄ παρουσιάζει επίσημα μεταφρασμένο στα ελληνικά ο Παναγιώτης Παπατσώνης.⁶⁷

Στην αναφορά του για τη δήμευση της περιουσίας του πατέρα του ο Παναγιώτης Παπατσώνης αναφέρει την κτηματική περιουσία της οικογένειάς του:

*«...τα χωρία Ναζήριον, Δρουμούσι, Γερνικά, το ήμισυ του χωρίου Κουτήφαρη με τους μύλους του, συκοπερίβολα, ελαιοπερίβολα και μορεοπερίβολα. Το Λιγίδιον με ελαιοτριβείο, μύλο, κατοικήσιμη οικία και αποθήκες...».*⁶⁸

Αναφέρεται, ακόμη, η κατασκευή της εκκλησίας του Ναζηριού το 1811. Ξεκάθαρη εικόνα του πλούτου και της κοινωνικής θέσης της οικογένειάς δίνεται όταν περιγράφει ότι «... αι ωφέλειαι ήταν μεγάλες αλλά και τα έξοδα πολλά...» Η μητέρα τους συντηρούσε καθ' ολοκληρία τις τέσσερις οικογένειες των αδελφών της,

⁶⁷ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό.π. σ. 66, Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό.π. σ. 48

⁶⁸ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό.π. σ. 48

την οικογένεια του γαμπρού τους Μαρίνου Κομνηνού καθώς και 10 οικογένειες του Ναζηρίου. Καθημερινά φιλοξενούσαν γύρω στους 50 διερχόμενους υψηλούς επισκέπτες Τούρκους και χριστιανούς με όλα τα ζώα τους καθώς αυτοί ταξίδευαν από την Τριπολιτά για Μεθώνη, Κορώνη και αντίστροφα. Το σπίτι της οικογένειας ήταν στο ενδιάμεσο της διαδρομής από Τρίπολη για Μεθώνη, Κορώνη και πάντοτε εκεί γινόταν στάση – διανυκτέρευση των ταξιδιωτών.

*«...τρεις φούρνους είχαμε εις ενέργειαν κάθε δύο ημέρας με εξήκοντα οκάδας αλεύρι μαζί με τα λοιπά φαγοπότια δια μουσαφिरαίους όχι τυχαίους αλλά καλής περιωπής...»*⁶⁹

Μετά την ανάληψη της πρωτογεροντίας από το Δημήτριο Παπατσώνη, οι πολιτικοί του αντίπαλοι και δολοφόνοι του πατέρα του, κατάφεραν μετά από πολλές περιπέτειες και ταλαιπωρίες να μεταβούν στην Κωνσταντινούπολη και να πείσουν την Μπεγιάν Σουλτάνα να νοικιαστεί η επαρχία των Εμπλακίων στον Ταΐρ αγά Λέλε από το Λάλα της Ηλείας, ανεβάζοντας την ενοικίαση στα 85.000 γρόσια ετησίως. Ο νέος ενοικιαστής μαζί με το νέο βοεβόδα απαιτούσαν από τους γέροντες (προέδρους) των χωριών και τους πρωτόγερους (προεστούς) υψηλές εισφορές αλλά ο πρωτόγερος (προεστός) Δημήτριος Παπατσώνης με κίνδυνο της ζωής του απέρριψε αυτές τις προτάσεις. Όταν όμως ήρθε νέος ενοικιαστής ο Μαχμούντ εφένδης, ο οποίος συνεργαζόταν αρμονικά με τον προεστό Δημήτριο Παπατσώνη, τότε ο Λυκάκης και ο Πουλόπουλος άρχισαν τις μεταξύ τους έριδες και επέστρεψαν μετανοημένοι στην υπηρεσία του Δημητρίου Παπατσώνη. Τότε, αντιδρώντας ο Αντωνάκης Περρωτής σκότωσε τον πρώην συνεργάτη του Αναγνώστη Λυκάκη τον Αύγουστο του 1814.

Το 1816 έρχεται νέος Μόρα Βαλεσής στην Τρίπολη ο Σακήρ Αχμέτ πασάς. Η αντίπαλη προς τον Ιωάννη Δεληγιάννη φατρία των Λόντων υπό την αρχηγία του Ανδρέα Λόντου, γιου του εκτελεσθέντος το 1813 Σωτηράκη Λόντου, έχοντας καταφέρει να ανακτήσει την περιουσία του, ενέργησε εναντίον των Δεληγιάννηδων στο νέο πασά της Τρίπολης. Ίσως θεώρησε πως η εξόντωση του Σωτηράκη Λόντου το 1813 ήταν αποτέλεσμα ενεργειών της φατρίας-ταραφιού των Δεληγιάννηδων.

Έτσι τον Ιανουάριο του 1816 εκδόθηκε φερμάνι εκτελέσεως του Ιωάννη Δεληγιάννη. Ο Σακήρ Αχμέτ πασάς ενεργώντας με ύπουλο τρόπο εν αγνοία των Δεληγιάννηδων έστειλε απεσταλμένο με στρατιωτικό σώμα και εκτέλεσαν τον άρρωστο και

⁶⁹ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 47

κατάκοιτο γέροντα, σπουδαίο προύχοντα Ιωάννη Δεληγιάννη μέσα στο σπίτι του στα Λαγκάδια στις 12 Φεβρουαρίου 1816. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης ήταν αυτόπτης μάρτυρας της εκτελέσεως δια αποκεφαλισμού του Ιωάννη Δεληγιάννη καθώς είχε μεταβεί από το Ναζήρι στα Λαγκάδια για να επισκεφτεί την αδελφή του Αναστασία, γυναίκα του Κανέλλου Δεληγιάννη και τον άρρωστο και κατάκοιτο συμπέθερό του.⁷⁰

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης στα δικά του απομνημονεύματα αρνείται την εμπλοκή του πατέρα του Ιωάννη στην εκτέλεση του Σωτηράκη Λόντου το 1813 όπως επίσης αρνείται και την εμπλοκή του Ανδρέα Λόντου στην εκτέλεση του Ιωάννη Δεληγιάννη το 1816. Θεωρεί υπεύθυνους για τους θανάτους των δύο μεγάλων προυχόντων-κοτζαμπάσηδων της Πελοποννήσου, τους Τούρκους μεγαλοκτηματίες αγιάννηδες εχθρούς του Δεληγιάννη τόσο στην Πελοπόννησο όσο και στην Κωνσταντινούπολη. Μετά τον θάνατο του Ιωάννη Δεληγιάννη αναλαμβάνει χριστιανός μοραγιάννης στην Τρίπολη ο γιος του Θεόδωρος Δεληγιάννης.

Μετά το θάνατο του Ιωάννη Δεληγιάννη οι εχθροί του επιδιώκουν τη δήμευση της περιουσίας του, όπως συνήθως γινόταν ως τότε, από τον Μόρα Βαλεσά της Τρίπολης. Όμως τα αδέλφια Κανέλλος και Θεόδωρος Δεληγιάννης, φτάνουν κρυφά στην Κωνσταντινούπολη και ενεργώντας μέσω των υψηλών γνωριμιών τους στην τουρκική διοίκηση κατορθώνουν να εκδοθεί στα τέλη του 1816, φερμάνι από τον σουλτάνο Μαχμούτ Β΄ που τους χάριζε την περιουσία τους, ενώ τον Αύγουστο του 1817 οι υψηλοί προστάτες των Δεληγιάννηδων, Μπεγιάν Σουλτάνα και Αχμέτ Αζμί εφένδης με τις ενέργειες των βεκίληδων του Μορέως κατόρθωσαν και έγινε έκπτωτος ο Μόρα Βαλεσής Σακήρ Αχμέτ πασάς ο οποίος εξορίστηκε από την Πελοπόννησο.⁷¹

Το 1817 Ο Αντωνάκης Περρωτής κατηγορήσε το Δημήτριο Παπατσώνη στον πασά της Τρίπολης Τοπάλ Σεγίντ Αλή για οικονομικές ατασθαλίες στη διοίκηση της επαρχίας Εμπλακίων. Τότε στην Τρίπολη μαζεύτηκαν υποστηρικτές του Περρωτή αλλά και πολύ περισσότεροι υποστηρικτές του Δημητρίου Παπατσώνη. Κάνοντας απολογισμό της διαχείρισης μπροστά στο Συμβούλιο

⁷⁰ Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 49-51

⁷¹ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 66, 68-73, Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό. π., σ. 52, Α. Κιρκίνη-Κούτουλα, ό. π., σ. 119, Α. Φακούρα, ό. π., σ. 142

(Διβάνι) του Μορέως και τον Τούρκο δικαστή (κατή) της Τρίπολης ο Δημήτριος Παπατσώνης δικαιώθηκε και αποδείχθηκε η σκευωρία του Περρωτή. Ο πασάς εξόρισε τον Αντωνάκη Περρωτή στη Μονεμβασιά και οι εκπρόσωποι των χωριών της επαρχίας Εμπλακίων με αναφορά τους στο δικαστή (κατή) της Τρίπολης κατήγγειλαν τον Περρωτή ως καταπιεστή που επιβάρυνε με χρέη την επαρχία, για αυτό και ζήτησαν την καθαίρεσή του από την πρωτογεροντία και πρότειναν να μείνει μόνος και αποκλειστικός πρωτόγερος (προεστός) ο Δημήτριος Παπατσώνης. Με βάση αυτή την αναφορά ο Μόρα Βαλεσής Τοπάλ Σεγίντ Αλή πασάς εξέδωσε απόφαση (μπουγιουρδί) σύμφωνα με την οποία ο Αντωνάκης Περρωτής εξορίστηκε στη Μονεμβασιά και διορίστηκε μόνος και αποκλειστικός πρωτόγερος (προεστός) της επαρχίας Εμπλάκια Χουμαγιούν, ο Δημήτριος Παπατσώνης. Σχετικά έγγραφα αναφέρει ο Παναγιώτης Παπατσώνης στα απομνημονεύματά του με επίσημη μετάφραση από τα τουρκικά.

Ύστερα από αυτή την εξέλιξη ο Δημήτριος Παπατσώνης παρέμεινε ο μόνος και αποκλειστικός πρωτόγερος (προεστός) της επαρχίας. Διοικούσε την επαρχία με τέτοιο τρόπο ώστε να μην υπάρχουν καταχρήσεις, όμως τα έσοδα της επαρχίας ήταν λιγότερα γιατί η ενοικίασή της από την Μπेγιάν Σουλτάνα είχε φτάσει σε υψηλά ποσά από τους προηγούμενους ενοικιαστές, οι οποίοι είχαν συσσωρεύσει και αρκετά χρέη. Το 1818 κατόπιν επίμονων παρακλήσεων της οικογένειας του Περρωτή προς τον Παπατσώνη, αυτός δέχτηκε και ενέργησε δεόντως στους Τούρκους ώστε να απελευθερωθεί ο Περρωτής και να επιστρέψει στη θέση του. Ο Δημήτριος Παπατσώνης για να παύσει η κακοδιαχείριση της επαρχίας πρότεινε και πέτυχε από τη συνέλευση των εκπροσώπων των χωριών την οριστική τακτοποίηση των χρεών της επαρχίας με δική του εγγύηση. Ο Περρωτής αντέδρασε για μια άλλη φορά αλλά οι εκπρόσωποι των χωριών γνωρίζοντας την προηγούμενη δική του κακοδιαχείριση τον αγνόησαν και αναγνώρισαν ως μόνο υπεύθυνο εκπρόσωπό τους τον Δημήτριο Παπατσώνη και τη δική του πρόταση διαχείρισης η οποία επικυρώθηκε με απόφαση (χοντζέτι) του Τούρκου δικαστή (κατή) το 1818. Έτσι ο Δημήτριος Παπατσώνης έμεινε μόνος προεστός και διαχειριστής των εσόδων της επαρχίας έως την Επανάσταση του 1821.⁷²

---

⁷² Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, ό. π. σ. 54

3.2. Η μύηση στη Φιλική Εταιρεία - Προεπαναστατικές κινήσεις.

Τα αδέλφια Παπατσώνη μυήθηκαν στη Φιλική Εταιρεία από τον Χριστόφορο Περραιβό ο οποίος από τον Οκτώβριο του 1818 βρισκόταν στη Μάνη με εντολή της Φιλικής Εταιρείας για να μύσει και να συμφιλώσσει τις αντίπαλες μανιάτικες οικογένειες. Έτσι σύμφωνα με τον Παναγιώτη Παπατσώνη

*«... κατά το έτος 1818 αρχάς Δεκεμβρίου περιερχόμενος ο Χριστόφορος Περραιβός τα μέρη της Μάνης και εν μέρει εις Μεσσηνία, κατηγήθημεν παρ' αυτού τα της Φιλικής Εταιρείας...»*⁷³

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης αναφέρει ότι αυτός ήταν που μύσει στα τέλη του 1818 τους γυναικάδελφούς του Παπατσώνηδες. Θα θεωρήσουμε όμως, πιο αξιόπιστη τη μαρτυρία του ίδιου του Παπατσώνη.⁷⁴

Μετά τη μύση τους στη Φιλική Εταιρεία ο Δημήτριος Παπατσώνης ενεργώντας και εκ μέρους των δύο αδελφών του Παναγιώτη και Ιωάννη, συνεργαζόταν με τους υπόλοιπους προεστούς των επαρχιών της Πελοποννήσου για τον κοινό σκοπό της ελευθερίας της πατρίδας. Οι απόστολοι της Φιλικής Εταιρείας διέδιδαν πως η αρχή της Φιλικής Εταιρείας βρισκόταν στη Ρωσία, υπονοώντας τον Καποδίστρια και τον Υψηλάντη και πως η Ρωσία δια του τσάρου Αλεξάνδρου θα στήριζε με πολεμοφόδια τη μέλλουσα επανάσταση και θα κήρυτε πόλεμο κατά της Τουρκίας. Στα τέλη του 1820 στην Πελοπόννησο βρίσκονταν ο Παπαφλέσσας, ο Αναγνωσταράς, και ο Παναγιώτης Μηχανίδης, οι οποίοι μμούσαν στη Φιλική Εταιρεία προεστούς και κληρικούς.

Το φθινόπωρο του 1820 ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων στασίασε κατά του σουλτάνου ενθαρρυμένος και από τους Έλληνες Φιλικούς. Το καλοκαίρι του 1820 μετατέθηκε ο Μόρα Βαλεσής Ιμπραχίμ Σπαρταλής πασάς και αντικαταστάθηκε από το νέο Μόρα Βαλεσή Χουρσίτ πασά. Μέχρι να έρθει ο νέος πασάς, ορίστηκε αντιπρόσωπός του (καϊμακάμης) ο βοεβόδας των Πατρών Μουσταφάμπεης ο οποίος είχε αγαθές σχέσεις με τους χριστιανούς προεστούς. Ο νέος Μόρα Βαλεσής Χουρσίτ πασάς ήρθε στην Τρίπολη το Νοέμβριο του 1820

⁷³ Α. Φραντζής, *ό.π.*, Αθήναι 1839, τ. 1, σ. 91, Ε. Αλλαμανή, «Εναρξη Επανάστασης και απελευθέρωση της Καλαμάτας» στο *ΙΕΕ*, τ. 12 (1976), σ. 88, Παπατσώνης Παναγιώτης, *Απομνημονεύματα*, σ. 60

⁷⁴ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, τ. 1, σ. 82

αλλά στις αρχές του Ιανουαρίου 1821 διατάχθηκε να μετακινηθεί στα Ιωάννινα αναλαμβάνοντας την τουρκική εκστρατεία κατά του στασιαστή Αλή Πασά.⁷⁵

Σύμφωνα με το σχέδιο της Φιλικής Εταιρείας όπως αποφασίστηκε στη σύσκεψη στο Ισμαήλιο τον Οκτώβριο 1821, ο Γρηγόριος Δικαίος Φλέσσας ή Παπαφλέσσας το Δεκέμβριο του 1820 έφτασε στην Πελοπόννησο ως εκπρόσωπος της αρχής της Φιλικής Εταιρείας.⁷⁶

Στη συνέλευση της Βοστίτσας (26-29 Ιανουαρίου 1821) οι πρόκριτοι και αρχιερείς της Πελοποννήσου ιδιαίτερα της βορειοδυτικής περιοχής, αντιμετώπισαν με δυσπιστία τα λεγόμενα του Παπαφλέσσα. Εκεί ο Παπαφλέσσας δεν μπόρεσε να δώσει πειστικές εξηγήσεις για την άρτια οργάνωση της Επανάστασης, κυρίως στα ερωτήματα του Παλαιών Πατρών Γερμανού για τη θετική ενίσχυση από τη Ρωσία. Έτσι αποφάσισαν να συνεχίσουν τις προετοιμασίες και να περιμένουν να ξεκινήσει η επανάσταση από άλλες όμως περιοχές πρώτα. Σύστησαν στον Παπαφλέσσα να αποσυρθεί στην ιδιαίτερη πατρίδα του Πολιανή ή στη Μονή Σιδηρόπορτας στον Ταΰγετο και να περιμένει οδηγίες τους.⁷⁷

Στη συνέλευση της Βοστίτσας συμμετείχε ο Πανάγος Δεληγιάννης εκπροσωπώντας την οικογένειά του αλλά και τους Παπατσώνηδες και λοιπούς Μεσσήνιους προκρίτους.⁷⁸

Με τη λήξη της συνέλευσης της Βοστίτσας με την προστασία ανθρώπων του Ζαΐμη, ο Παπαφλέσσας έφτασε στα Λαγκάδια στην οικία του των Δεληγιάννηδων στις 2 Φεβρουαρίου 1821. Εκεί τα αδέρφια Αναστάσιος, Κανέλλος, Δημητράκης, Κωνσταντάκης και Πανάγος τον υποδέχτηκαν φιλοφρόνως, τον φιλοξένησαν αλλά φάνηκαν δύσπιστοι στα λεγόμενά του καθώς και σε αυτούς δεν έδινε πειστικές απαντήσεις για την προετοιμασία και στήριξη της πιθανής επανάστασης από τη Ρωσία. Του έδωσαν 3.000 τάλιρα και άλογα και με πέντε πιστούς υπηρέτες τους τον συνόδευσαν κρυφά για δύο μέρες

⁷⁵ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, τ. Α', σ. 105-106, Ε. Αλλαμανή, *ό. π.*, σ. 75, Ι. Φιλήμονας, *ό. π.*, Αθήναι 1859, τ. 2, σ. 417

⁷⁶ Ι. Φιλήμονας, *ό. π.*, σ. 85-86, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 91-93, Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 55, 58

⁷⁷ Ε. Αλλαμανή, *ό. π.*, σ. 77- 79, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 95 -105, Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνησι 1851, τ. 1, σ. 13-15, Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως*, τ.Α' Λονδίνο 1860, τ. 1, σ. 28, 30- 31, Φωτάκος, *Βίος του Παπαφλέσσα*, Αθήναι 1868, σ. 16-19, Α. Φωτόπουλος «Τα πολιτικά της Πελοποννήσου στις παραμονές του Αγώνα» στα: *Πελοποννησιακά*, τ. 16 χ.τ. 1986 σ. 578 -589, Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 55, 58 -59

⁷⁸ Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 109-110

ώσπου έφτασε στο Ναζήρι της Μεσσηνίας στο σπίτι των Παπατσώνηδων, τους οποίους ειδοποίησαν κρυφά να τον φυγαδεύσουν σε ασφαλές μοναστήρι του Ταυγέτου για να μην τον ανακαλύψουν οι Τούρκοι και κινδυνεύσει η Φιλική Εταιρεία στην Πελοπόννησο.⁷⁹

Ο Παπαφλέσσας φτάνει στο σπίτι των Παπατσώνηδων στο Ναζήρι στις 4 Φεβρ. 1821, όπου φιλοξενείται και συζητά με τους αδελφούς Παπατσώνη για την άμεση έναρξη της Επανάστασης της οποίας ήταν φλογερός υπέρμαχος. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης στα απομνημονεύματά του γράφει ότι οι Δεληγιάννηδες είχαν συμφωνήσει με τις προτάσεις του Παπαφλέσσα και είχαν δώσει εμπιστοσύνη στα λεγόμενά του. Την ίδια εμπιστοσύνη και αποδοχή των λόγων του Παπαφλέσσα έδειξαν και οι ίδιοι συμφωνώντας σε όσα είχαν προαποφασιστεί.

«...από τα Λαγκάδια διευθύνθη προς ημάς ενταύθα εις Ναζήριον μετά του αδελφού του Νικήτα Φλέσσα και δι' όλης της νυκτός συνομιλούντες και σχεδιάζοντες τα ευρήκαμεν και εδώ σωστά...»,

«...τον δε Παπαφλέσσα τον απόστειλαν και προς ημάς ενταύθα εις Ναζήριον όπως μας διακοινώσει ταύτα πάντα, γράφοντάς μας ο Κανέλλος Δεληγιάννης καθό γαμβρός μας επ' αδελφή, να δώσωμεν πίστη εις στα λεγόμενά του, όντες και ημείς μεμνημένοι προ ετών εις την Φιλικήν Εταιρείαν...»

Στη συνέχεια τον συνόδευσαν με ανθρώπους τους έως το μοναστήρι του Γαρδικίου της Πολιανής, ιδιαίτερης πατρίδας του. Εκεί παρέμεινε και κατηχούσε όσους θεωρούσε ικανούς, περιστοιχιζόμενος πάντοτε από τον Αναγνωσταρά και τον Παναγιώτη Κεφάλα ο οποίος ήταν ανέκαθεν άνθρωπος των Παπατσώνηδων και βρισκόταν υπό την προστασία τους επειδή οι Τούρκοι τον θεωρούσαν κλέφτη και ήθελαν να τον σκοτώσουν.⁸⁰

Την 1^η Φεβρουαρίου, κατά τον Παναγιώτη Παπατσώνη, βλέποντας ο Δημήτριος Παπατσώνης ότι πλησίαζε η ώρα της Επανάστασης συγκάλεσε συνέλευση των εκπροσώπων των χωριών της επαρχίας στην πρωτεύουσα αυτής, Κουρτζαούσι (σημ. Σπερχογεία), όπου παρόντος του Τούρκου κατή και του βοεβόδα Μεχμέτ Εμίν εγκρίθηκαν τα οικονομικά της επαρχίας και εκδόθηκε επικυρωτικό χοτζέτι από τον κατή. Σύμφωνα με αυτό το έγγραφο που

⁷⁹ Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 111-113, Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 22- 23

⁸⁰ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 56, 58- 59, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 15

παρουσιάζει επίσημα μεταφρασμένο ο Παναγιώτης Παπατσώνης, ο πρωτόγερος προεστός της επαρχίας Δημήτριος Παπατσώνης πλήρωσε όλα τα χρέη της επαρχίας με δικά του χρήματα, με το ποσό των 88.509 γροσίων, το οποίο όφειλαν να του αποδώσουν τα χωριά της επαρχίας του την 1^η Αυγούστου 1821.⁸¹

Οι Τούρκοι τόσο στην Κωνσταντινούπολη όσο και στην Πελοπόννησο ήταν γνώστες από διάφορες πηγές για τις συνωμοτικές κινήσεις. Η επισκευή και λειτουργία των μαρουτόμυλων της Δημητσάνας, η δραστηριότητα του Παπαφλέσσα στην Πελοπόννησο, η άφιξη του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στη Μάνη, ήταν ενδείξεις ότι κάτι προετοιμαζόταν.⁸²

Στα μέσα Φεβρουαρίου 1821 οι Τούρκοι αξιωματούχοι της Τριπολιτσάς απόντος του Χουρσίτ πασά στα Ιωάννινα, αποφασίζουν σε συμβούλιό τους (Διβάνι του Μορέως), να καλέσουν στην Τρίπολη πρώτα τους αρχιερείς και τους σημαντικότερους προεστούς και ύστερα τους προεστούς των κωμοπόλεων για να δώσουν εγγυήσεις για την ηρεμία του τόπου και το φιλήσυχο των ραγιαδών. Οι Τούρκοι σκόπευαν μετά την προσέλευση των αρχιερέων και προκρίτων στην Τρίπολη, στον αφοπλισμό των κατοίκων των χωριών.⁸³

Από τις αρχές έως περίπου τις 10 Μαρτίου 1821 μετέβησαν στην Τρίπολη οι περισσότεροι αρχιερείς και πρόκριτοι της Πελοποννήσου εκτός από αυτούς της Ηλείας, Πατρών, Καλαβρύτων και Αιγιαλείας οι οποίοι σύμφωνα με την απόφαση στη Βοστίτσα προφασίστηκαν δυσκολίες για την μετάβασή τους και τελικά δεν πήγαν.⁸⁴

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης αναφέρει ότι οι προεστοί και αρχιερείς της Ηλείας Σισίνης, Πατρών, Καλαβρύτων και Αιγιαλείας, Παλαιών Πατρών Γερμανός, Χαραλάμπης και Λόντος ειδοποιήθηκαν από τους χριστιανούς μοραγιάννηδες της Τρίπολης, Παπαλέξη Οικονόμο και Θεόδωρο Δεληγιάννη να μην προσέλθουν στην Τρίπολη. Με δική του προτροπή μέσω έμπιστου απεσταλμένου του ειδοποιήθηκαν οι Παπατσώνης, Κρεββατάς και επίσκοπος

⁸¹ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 61-62

⁸² Σ. Στεφανόπουλος, *Απομνημονεύματα της Επανάστασης του 1821*, Τρίπολη 1864, σ. 28-34, Παλαιών Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα περι της επανάστασεως της Ελλάδος από του 1820 μέχρι του 1823*, Αθήνα 1837, σ. κβ- κγ, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 17

⁸³ Παλαιών Πατρών Γερμανός, *ό. π.*, σ. 8, Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 57, 60

⁸⁴ Ν.Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 21, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 128-130, 142-145, Α. Φωτόπουλος, *Οι κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου κατά τη Β' τουρκοκρατία (1715-1821)*, Αθήνα 2005, σ. 213

Μεθώνης να μην προσέλθουν ούτε αυτοί στην Τρίπολη. Ο Δεληγιάννης κρίνει ότι «...έπρεπε να μην υπάγουν μήτε αυτοί ως αναγκαιότατοι δια τον διοργανισμόν και την προετοιμασίαν, αλλά να μείνουν με εμάς έξω...». Έτσι από την επαρχία Εμπλακίων ως αντιπρόσωπος επήγε στην Τρίπολη ο Αναγνώστης Κωστόπουλος από το Κορτζαούσι.⁸⁵

---

⁸⁵ Κ. Δεληγιάννης, *ό. π. σ.* 123

Δ' Κεφάλαιο

Δημήτριος Παπατσώνης (1798-1825)

4.1. Απελευθέρωση Καλαμάτας, Ανδρούσας και Κυπαρισσίας.

Αν και η 25^η Μαρτίου 1821 είχε οριστεί ως ημέρα έναρξης της Επανάστασης, σύμφωνα με τις οδηγίες του Αλέξανδρου Υψηλάντη όπως τις είχε παρουσιάσει ο Παπαφλέσσας στη συνέλευση της Βοστίτσας, οι διάφορες συνθήκες που επικράτησαν κατά τόπους στην Πελοπόννησο είτε επιτάχυναν είτε επιβράδυναν την έναρξη των πολεμικών ενεργειών.⁸⁶

Στις 18 Μαρτίου το βράδυ φτάνουν στα Λαγκάδια στο σπίτι των Δεληγιάννηδων οι δύο πρώην Ηγούμενοι από το μοναστήρι του Μεγάλου Σπηλαίου, σταλμένοι από τους αρχιερείς και προεστούς της Αχαΐας (Πάτρας-Καλαβρύτων-Βοστίτσας) για συνεννοήσεις με τους Δεληγιάννηδες. Ο Κ. Δεληγιάννης τους διαβεβαιώνει ότι οι αδελφοί Παπατσώνη θα κινηθούν υπέρ της επανάστασης στη Μεσσηνία. Την ίδια πεποίθηση έχει και για τους Μανιάτες. Στις 19 Μαρτίου στέλνει δύο έφιππους αγγελιοφόρους στους Παπατσώνηδες και τους καλεί να ξεκινήσουν την εξέγερση σε συνεννόηση με τους Μανιάτες, καθότι *«...ξεσκίσαμε το προσωπίον, το πράγμα έγένετο φανερόν και δεν παίρνει καμία αναβολή, όχι μία μέρα αλλά ούτε μία ώρα...»* Προτρέπει τους αδελφούς Παπατσώνη σε συνεννόηση με τους Μανιάτες για από κοινού επίθεση κατά της Καλαμάτας.⁸⁷

Βέβαια η Καλαμάτα έχει μπει στο στόχαστρο των επαναστατών από πολύ νωρίτερα. Σε συνομιλίες και σχεδιασμούς του Παπαφλέσσα με τον Κολοκοτρώνη ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης έχει ξεκινήσει από την Αρεόπολη στις 17 Μαρτίου επικεφαλής ενόπλων της οικογένειάς του. Στην Καρδαμύλη ενώνονται μαζί του οι Μούρτζινοι, Καπετανάκηδες, Κουμουνδουράκηδες και άλλες τοπικές μανιάτικες οικογένειες. Το στρατόπεδο των Μανιατών έχει οργανωθεί στις Κιτριές που είναι το «στρατηγείο» του Πετρόμπεη.

Τις ίδιες μέρες (17-18 Μαρτίου) έχει φτάσει στον όρμο του Αλμυρού το καράβι του Ποριώτη καπετάνιου Χριστοδούλου Μέξη με μπαρούτι και βόλια από τη Σμύρνη. Με την κινητοποίηση των Αλαγόνιων του Νικήτα Σταματελόπουλου

⁸⁶ Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 102 -103 σημ. 2 και τ. 2 σ. 178 σημ. 1, Νικόλαος Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 31, Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 41, Φωτάκος, *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών*, Αθήνα 1888 σ. 20

⁸⁷ Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 151

(Νικηταρά), το πολύτιμο φορτίο φορτώνεται σε καραβάνι αλόγων και μουλαριών και αποθηκεύεται τμηματικά στα μοναστήρια της Βελανιδιάς, του Αϊ-Λιά βόρεια της Καλαμάτας και του Μαρδακίου στη Μεγάλη Αναστάσοβα (Νέδουσα) της Αλαγονίας. Ο Τούρκος βοεβόδας της Καλαμάτας Σουλεϊμάν Αρναούτογλου υποψιασμένος για επαναστατικές κινήσεις των Ελλήνων ζητά εξηγήσεις από τους προεστούς της πόλης. Αυτοί δήθεν ανησυχούντες για την ασφάλεια της πόλης τον πείθουν να ζητήσει βοήθεια από το «νομοταγή» μπέη της Μάνης, Πέτρο Μαυρομιχάλη. Πράγματι στις 20 Μαρτίου μπαίνει στην πόλη με 150 ενόπλους Μανιάτες ο Ηλίας Μαυρομιχάλης, γιός του Πετρόμπεη, δήθεν για ενίσχυση της ολιγάριθμης (100 άνδρες), τουρκικής φρουράς. Την επόμενη μέρα ο Ηλίας Μαυρομιχάλης πείθει τον βοεβόδα πως η άμυνα της πόλης είναι αδύναμη και αυτός ζητά από τον ίδιο τον Πετρόμπεη να έρθει στην πόλη με ισχυρότερη δύναμη.

Εντέχνως έφταναν πληροφορίες στον βοεβόδα για χιλιάδα κλεφτών υπό τον Παπαφλέσσα και άλλους «ληστές» που βρίσκονταν στη Βελανιδιά και στον Αϊ-Λιά και σχεδίαζαν επίθεση και λεηλασία της πόλης. Έτσι το απόγευμα της 22^{ης} έως τα ξημερώματα της 23^{ης} Μαρτίου, περίπου 3.000 Μανιάτες εισέρχονται στην πόλη με επικεφαλής τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και τον Κολοκοτρώνη. Ταυτόχρονα από τη βορινή πλευρά της πόλης εισβάλλουν ο Παπαφλέσσας, ο Αναγνωσταράς, ο Νικηταράς και ο Δημήτριος Παπατσώνης επικεφαλής χιλίων πολεμιστών. Ο βοεβόδας Αρναούτογλου συνειδητοποιεί την παγίδα που του έστησαν οι προεστοί της πόλης σε συνεργασία με τους επαναστάτες Μανιάτες, Αλαγόνιους και Μεσσήνιους. Αντιλαμβάνεται το μάταιο της αντίστασης από τη σχεδόν μηδαμινή τουρκική φρουρά και αποφασίζει να δεχτεί την πρόταση του Πετρόμπεη για ειρηνική παράδοση της πόλης με αντάλλαγμα τη ζωή τη δική του, της οικογένειάς του, των στρατιωτών του και των λίγων τουρκικών οικογενειών της πόλης.

Το απόγευμα της 23^{ης} Μαρτίου 1821 εψάλη δοξολογία στο χώρο δίπλα από τον ποταμό της Καλαμάτας στην ανατολική του όχθη μέσα σε χαρούμενη και πανηγυρική ατμόσφαιρα υπό τους ήχους των κωδωνοκρουσιών των εκκλησιών, την έντονη συγκίνηση, τους πυροβολισμούς και τις δεήσεις των ιερέων.⁸⁸

⁸⁸ Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 51-52, Φωτάκος, *Απομνημονεύματα περί της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνησι 1858, σ. 21-22, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.* σ. 151, Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 62, Α. Δασκαλάκης, «Η προετοιμασία της Ελληνικής επανάστασης στην Λακωνία» στο *Λακωνικά Σπουδαί*, τ. 1 1972, σ. 17, Γ. Κυριακός, «Η ελληνική επανάσταση την 23^η Μαρτίου 1821 εν Καλάμαις» στο *Η Καλαμάτα*

Αμέσως μετά αποφασίστηκε η σύσταση πολιτικού σώματος που ονομάστηκε «Μεσσηνιακή Γερουσία» το οποίο αποτελείτο κυρίως από εξέχοντες προεστούς της πόλης. Η Μεσσηνιακή Γερουσία ή Μεσσηνιακή Σύγκλητος, αυθημερόν εξέδωσε το κείμενο της προκήρυξης της Επανάστασης το οποίο ονομάστηκε «*Προειδοποιήσις προς τας ευρωπαϊκάς αυλάς*», που την υπογράφει ο Πέτρος Μαυρομιχάλης ως αρχιστράτηγος του μεσσηνιακού και σπαρτιατικού στρατοπέδου.⁸⁹

Μετά την κατάληψη της Καλαμάτας και τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν εκεί, στην πρώτη κιόλας σύσκεψη των οπλαρχηγών συζητήθηκε το επόμενο βήμα της Επανάστασης. Υπήρξε η πρόταση του Κολοκοτρώνη για εκστρατεία στο εσωτερικό της Πελοποννήσου με στόχο την Τριπολιτσά στην οποία κατέφθαναν Τούρκοι από όλες τις επαρχίες για την ασφάλειά τους. Ο Πετρόμπεης και οι περισσότεροι Μανιάτες οπλαρχηγοί πρότειναν την πολιορκία των μεσσηνιακών φρουρίων. Τελικά την επόμενη ημέρα (24 Μαρτίου) ο Κολοκοτρώνης έχοντας μαζί του γύρω στους τριακόσιους Μανιάτες πολεμιστές με τον Βοϊδή Μαυρομιχάλη, Μούρτζινο, Μπουκουβαλέα και με ένα άλογο με την ιπποσκευή του, που του χάρισε ο Δημήτριος Παπατσώνης μαζί με 100 χρυσά νομίσματα (ρουμπιέδες) έφτασαν στο χωριό Σκάλα της Μεσσηνίας. Εκεί συναντήθηκαν με τον Αναγνωσταρά, τον Παναγιώτη Κεφάλα και τον Παπαφλέσσα.

Ο Παπατσώνης από την Καλαμάτα κινήθηκε προς την Ανδρούσα για να συλλάβει τον βοεβόδα της και τους εκεί Τούρκους κατοίκους (γύρω στις 350 τουρκικές οικογένειες με 600 ενόπλους). Όμως δεν πρόλαβε καθότι αυτοί μαθαίνοντας τις εξελίξεις στην Καλαμάτα εγκατέλειψαν το κάστρο της Ανδρούσας και κατέφυγαν πανικόβλητοι, αυθημερόν στο κάστρο της Κορώνης. Στη συνέχεια ο Παπατσώνης αφήνοντας την Ανδρούσα, με τους πολεμιστές του κινήθηκε γρήγορα για την Αρκαδιά (Κυπαρισσία) για να προφτάσει τους εκεί κατοικούντες Τούρκους. Όμως και αυτοί, γύρω στις 600 οικογένειες, πρόλαβαν και εγκατέλειψαν την Κυπαρισσία βρίσκοντας προστασία στο Νιόκαστρο της Πύλου. Αφού δεν βρήκαν τους Τούρκους, λαφυραγώγησαν τα εγκαταλειμμένα τουρκικά σπίτια της πόλης και ξεκίνησαν μαζί

και η επανάστασις του 1821, Καλαμάτα 1948, Α.Φραντζής, *ό. π.*, σ. 328-336, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 63-64, Ι. Φιλήμονας, *ό. π.*, Αθήναι 1859, τ. 3, σ. 11-12, 25-29

⁸⁹Β. Παναγιωτόπουλος, «Δύο προκηρύξεις της Μεσσηνιακής Συγκλήτου» στα: *Μεσσηνιακά Γράμματα*, Καλαμάτα 1967, τ. 2, σ. 592-595, Ι. Φιλήμονας, *ό. π.*, σ. 25-33, Αλλαμανή Έφη, «Εναρξη της επαναστάσεως στη Μάνη και απελευθέρωση της Καλαμάτας» στο: *ΙΕΕ*, τ. 12 (1975), σ. 87-90, Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 67

με τον Μητροπέτροβα για το Φανάρι της Ολυμπίας αλλά και εκεί οι ντόπιοι κάτοικοι είχαν εγκαταλείψει την περιοχή και κινούνταν για ασφάλειά τους προς το κάστρο της Καρύταινας.⁹⁰

4.2. Πολιορκία κάστρου Καρύταινας (27-31 Μαρτίου 1821) - Η αποχώρηση των Ελλήνων και η μάχη στην Αλωνίσταινα (4-6 Απριλίου 1821).

Μετά την Κυπαρισσία ο Παπατσώνης δέχτηκε κλήση με ιπέα από την Καρύταινα για να προλάβει τους Τούρκους της επαρχίας Φαναρίου (Ολυμπίας), πριν αυτοί εισέλθουν στο κάστρο της Καρύταινας. Στην Καρύταινα πλησίαζαν και ο Κολοκοτρώνης μαζί με τους Μανιάτες, αφού είχαν αναχωρήσει τις προηγούμενες μέρες από τη Σκάλα της Μεσσηνίας. Στις 28 Μαρτίου έφτασε και ο Κανέλλος Δεληγιάννης με 500 άνδρες από τα Λαγκάδια καθώς και ο αδελφός του Δημήτρης. Ταυτόχρονα έφτασε ο Δημήτριος Παπατσώνης, ο Ηλίας Μαυρομιχάλης, ο Αναγνωσταράς και ο Παπαφλέσσας. Έτσι συγκροτήθηκε ισχυρή ελληνική δύναμη έως 5.000 άνδρες. Οι έγκλειστοι Τούρκοι στο κάστρο της Καρύταινας άρχισαν διαπραγματεύσεις για παράδοση αλλά κωλυσιεργούσαν, περιμένοντας βοήθεια από την Τρίπολη. Πραγματικά έφτασε από την Τρίπολη τουρκική βοήθεια από 1.000 ιπείς και 1.500 πεζούς πολεμιστές. Στη σφοδρή μάχη που ακολούθησε ταυτόχρονα με την έξοδο των πολιορκημένων Τούρκων του κάστρου, ο Παπατσώνης και ο Παπαφλέσσας εγκλωβίστηκαν από τους Τούρκους και κινδύνευσαν αλλά τους βοήθησε ο Κανέλλος Δεληγιάννης να απεγκλωβιστούν. Στη συνέχεια οι Έλληνες δεχόμενοι ταυτόχρονα πυρά και από τους εξορμούντες εκ του κάστρου και από τους αφιχθέντες από την Τρίπολη Τούρκους, άρχισαν να υποχωρούν και να εγκαταλείπουν την πολιορκία του κάστρου. Ο Δημήτριος Παπατσώνης και ο Κανέλλος Δεληγιάννης απομονώθηκαν πολεμώντας και με δυσκολία κατάφεραν να αποχωρήσουν μαζί με τους Παπαφλέσσα, Αναγνωσταρά, Κεφάλια και Μπούρα στη Δημητσάνα. Εκεί αποφασίστηκε να δημιουργηθεί στρατόπεδο απέναντι από την Τρίπολη και άρχισαν ενέργειες για τη στρατολογία πολεμιστών. Στη συνέχεια ο Δ. Παπατσώνης και ο Κ. Δεληγιάννης έφτασαν στα Λαγκάδια τα οποία οι Έλληνες κάτοικοι τους άρχισαν να εγκαταλείπουν όταν έμαθαν για την ήττα στην Καρύταινα.

⁹⁰ Π. Παπατσώνης, *ό. π.* σ. 62-63, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ.153, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 51-53, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 336-337, 380, Ι. Φιλήμονας, *ό. π.*, σ. 31-33, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 65

Εκεί με δυσκολία συγκράτησαν τους έντρομους κατοίκους που ήθελαν να δηλώσουν υποταγή στους Τούρκους. Για να εμψυχώσει τους Λαγκαδιανούς Έλληνες ο Κωνσταντής Δεληγιάννης πυρπόλησε τα τουρκικά σπίτια και τζαμιά και σκότωσε πολλούς Λαγκαδιανούς Τούρκους. Έτσι οι Έλληνες κάτοικοι των Λαγκαδίων έννοιωσαν ασφαλείς και άλλαξε η ψυχολογία τους εγκαταλείποντας την ηττοπάθεια και τις σκέψεις τους για μετάβασή τους στην Τρίπολη και παράδοσή τους στους Τούρκους.⁹¹

Στις 4 Απριλίου 1821 ο Δημήτριος Παπατσώνης και ο Κανέλλος Δεληγιάννης μαζί με άλλους οπλαρχηγούς από τη Γορτυνία και περίπου 1.500 άντρες έφτασαν στο Διάσελο της Αλωνίσταινας και δεχόμενοι επίθεση από 3.000 ιπείς και πεζούς Τούρκους υπό τον δεφτέρ Κεχαγιά της Τρίπολης, κατάφεραν με μεγάλη δυσκολία να τους αποκρούσουν. Όμως αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν λόγω του μεγαλύτερου αριθμού των Τούρκων. Οι Τούρκοι πυρπόλησαν την Αλωνίσταινα και θέλησαν να προχωρήσουν προς τις κωμόπολεις Βυτίνα, Δημητσάνα, Ζυγοβίσι, Ζάτουνα και Λαγκάδια από τις οποίες θα μάζευαν τροφές και φθάνοντας έως το Λάλα, θα φρόντιζαν να μεταφέρουν τους συμπατριώτες τους Λαλαίους Τούρκους στην Τρίπολη. Όμως η ηρωική αντίσταση των Παπατσώνη, Δεληγιάννη, Ταμπακόπουλου και άλλων Γορτύνιων οπλαρχηγών εμπόδισε τους Τούρκους να διέλθουν το διάσελο της Αλωνίσταινας. Οι Τούρκοι αποκρούστηκαν, πυρπόλησαν και λεηλάτησαν το χωριό της Αλωνίσταινας στις 5 Απριλίου 1821 και αποσύρθηκαν στην Τρίπολη.⁹²

Μετά τη μάχη στην Αλωνίσταινα έγινε σύσκεψη των οπλαρχηγών στο χωριό Πάπαρη, στις 6 Απριλίου 1821. Προβληματισμένοι από τις διαδοχικές αποτυχίες τους και τις επιτυχημένες εξόδους των Τούρκων από την Τρίπολη, αποφάσισαν να καλέσουν τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη από την Καλαμάτα για να ηγηθεί ως αρχιστράτηγος όλων των στρατευμάτων προς εμπύχωση και ενθάρρυνση των Ελλήνων πολεμιστών. Έτσι ο Δ. Παπατσώνης λαμβάνοντας την έγγραφη

⁹¹ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 63, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 161-165, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό.π.* σ. 57- 62, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 451-456, Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 27-31, Ε. Αλλαμανή, *ό. π.*, σ. 94-96, Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 204-207, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 67-69, Ι. Φιλήμονας, *ό. π.*, σ. 151

⁹² Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 175-176, Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 64, Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 34-35, Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 207-208

πρόσκληση για τον Πετρόμπεη αναχώρησε για τη Μεσσηνία όπου και συνάντησε τον Πετρόμπεη στην Καλαμάτα, το Μεγάλο Σάββατο, 9 Απριλίου 1821.⁹³

4.3. Συγκρότηση α΄ και β΄ στρατοπέδου στο Βαλτέτσι - Μάχη σε Λεβίδι, Βαλτέτσι, Δολιανά και Βέρβενα.

Μετά το Πάσχα του 1821, (10 Απριλίου), συγκροτήθηκε στρατόπεδο των Ελλήνων αρχικά στο Λεοντάρι και στη συνέχεια στο Βαλτέτσι. Στις 12-14 Απριλίου στο Λεβίδι σε σφοδρή σύγκρουση Καλαβρυτινών κυρίως οπλαρχηγών και στρατευμάτων με τουρκικό εκστρατευτικό σώμα από την Τρίπολη, τα ελληνικά όπλα ανάγκασαν τους Τούρκους να υποχωρήσουν άτακτα στην Τρίπολη.⁹⁴

Στα τέλη Απριλίου 1821 είχαν σχηματιστεί μικρά ελληνικά στρατόπεδα τριγύρω από την Τριπολιτσά, όπως στο διάσελο της Αλωνίσταινας, στην Πιάνα και στο Βαλτέτσι. Από την Τρίπολη εξήλθαν 5.000 Τούρκοι στρατιώτες με κατεύθυνση προς τα Βέρβενα, όπως λάθος εκτίμησαν οι Έλληνες, αλλά τελικά κατευθύνθηκαν εναντίον του στρατοπέδου στο Βαλτέτσι. Εκεί υπήρχαν στρατεύματα από τους Κυριακούλη, Ηλία, Ιωάννη Μαυρομιχάλη (400 Μανιάτες), Δημήτριο Παπατσώνη (600 Μεσσήνιοι), Γεωργάκη Γιατράκο (500 Μιστριώτες), Μητροπέτροβα, Κεφάλια, Παπαφλέσσα (400 Μεσσήνιοι και Λεονταρίτες). Η απροσδόκητη επίθεση των Τούρκων αιφνιδίασε τους Έλληνες, οι οποίοι οπισθοχώρησαν πολεμώντας και αποσύρθηκαν στο Λεοντάρι. Οι Τούρκοι έκαψαν το Βαλτέτσι και επέστρεψαν στην Τρίπολη.⁹⁵

Στις 12 Μαΐου 1821 βγήκαν από την Τρίπολη ο κεχαγιάς Μουσταφά μπέης μαζί με τον Κιαμής μπέη και τον Δεφτέρ Κεχαγιά με 12.000 πεζούς και 2.000 ιππείς, εμπειροπόλεμους στρατιώτες και κινήθηκαν κατά του στρατοπέδου του Βαλτετσίου το οποίο αρχικά υπερασπιζόνταν ο Κυριακούλης, Ηλίας και Ιωάννης Μαυρομιχάλης

⁹³ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 64, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 178, Ι. Φιλήμονας, *ό. π.*, σ. 173-174, Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 208, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 83, Γ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 2006, σ. 30

⁹⁴ Α.Φραντζής, *ό. π.*, τ. 2, σ. 6-10, Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, σ. 88-89, Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1957, τ. 1, σ. 195

⁹⁵ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1957, τ.1, σ.195, Θ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, σ. 65, Π. Παπατσώνης, *Απομνημονεύματα*, σ. 64, Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, σ. 42-46, Γ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 2006, σ.31-32, Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνησιν 1851, τ.1, σ.118-119, Ι. Φιλήμονας, *Δοκίμιον Ιστορικόν*, Αθήναι 1860, τ. 3, σ. 174-179, Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασως*, Λονδίνο 1860, τ.1, σ.209-210, Ι. Διαμαντούρου, «Ο Αγώνας στην Πελοπόννησο. Μάχη στο Λεβίδι», *ΙΕΕ*, τ. ΙΒ΄, Αθήνα 1975, σ. 103, 106

με 150 Μανιάτες, ο Ηλίας Τσαλαφατίνος, ο Δημήτριος Παπατσώνης με 300 Μεσσήνιους, ο Μητροπέτροβας, Κεφάλας και Κώστας Μπούρας με 200 Αρκαδιανούς, ο Ηλίας και Νικήτας Φλέσσας με 200 Λεονταρίτες. Τα στρατεύματα των Ελλήνων ήταν οχυρωμένα σε ταμπούρια, σε καίριες θέσεις μέσα στο χωριό. Ο Δημήτριος Παπατσώνης μαζί με τον Μητροπέτροβα και τον Κεφέλα οχυρωμένοι σε διπλανά ταμπούρια, πολέμησαν με τους στρατιώτες τους με απaráμιλλη γενναιότητα, αποκρούοντας τις σφοδρές επιθέσεις των Τούρκων. Σε βοήθεια των υπερασπιστών του Βαλτετσίου ήρθε ο Θ. Κολοκοτρώνης και ο Δ. Πλαπούτας από το Χρυσοβίτσι με 700 πολεμιστές και ο Κανέλλος Δεληγιάννης από την Πιάνα.

Συνολικά γύρω στους 3.000 Έλληνες πολεμιστές. Τα ξημερώματα της 13^{ης} Μαΐου οι Τούρκοι μαθαίνοντας ότι έρχεται σε βοήθεια των Ελλήνων του Βαλτετσίου ισχυρό στράτευμα από το στρατόπεδο των Βερβαίνων και του Λεβιδίου και φοβούμενοι ότι θα εγκλωβιστούν, εγκατέλειψαν τη μάχη και με μεγάλες απώλειες προσπάθησαν οπισθοχωρώντας άτακτα να προλάβουν να επιστρέψουν στην Τρίπολη. Η νίκη στο Βαλτέτσι ενθάρρυνε και εμπύχωσε τους Έλληνες καθώς ο ισχυρότερος τουρκικός στρατός υπέστη την πρώτη μεγάλη ήττα του.

Τις επόμενες ημέρες, 19-20 Μαΐου, οι Τούρκοι μετά την αποτυχία τους στο Βαλτέτσι επιχείρησαν να επιτεθούν στα στρατόπεδα των Ελλήνων στα Δολιανά και τα Βέρβена. Όμως οι οπλαρχηγοί Νικηταράς και Μητρομάρας στα Δολιανά καθώς και οι Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, Καν. Δεληγιάννης, Παναγιώτης και Γεώργιος Γιατράκος και άλλοι στα Βέρβена, κατάφεραν να εμπυχώσουν τους πολεμιστές τους, να αντισταθούν γενναία, να προχωρήσουν σε αντεπιθέσεις και να τρέψουν τους Τούρκους σε άτακτη υποχώρηση στην Τρίπολη.⁹⁶

4.4. Σύγκληση συνέλευσης Καλτεζών - Ο Δημήτριος Παπατσώνης μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας.

Στα τέλη Μαΐου 1821 συγκλήθηκε στη Μονή Αγίου Νικολάου στις Καλτεζές της Μαντινείας, πελοποννησιακή σύνοδος προκρίτων και αρχιερέων. Έτσι υπό την

⁹⁶ Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 64-72, 74-76, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 211-215, 218-219, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 66-70, 70-71, Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 64-65, Ι. Διαμαντούρου, *ό. π.*, σ. 117-120, Α. Φραντζής, *Απομνημονεύματα*, τ. 2, σ. 18-28, 33-40, Ι. Φιλήμονας, *Δοκίμιον Ιστορικών*, σ. 269-276, 282-284 Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 218-224, Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, σ. 122-123, 135-138, Γ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα* σ. 39-40

προεδρία του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και με γραμματέα τον Ρήγα Παλαμήδη στις 26 Μαΐου εξεδόθη η προκήρυξη της Πελοποννησιακής Γερουσίας (Πράξις Α').

Οι τριάντα πρόκριτοι και αρχιερείς μέλη της συνέλευσης, εξέλεξαν επιτροπή που ονομάστηκε Πελοποννησιακή Γερουσία, αποτελούμενη αρχικά από έξι και έπειτα από δέκα μέλη, αρχιερείς και προεστούς, η οποία ήταν ένα όργανο για το συντονισμό του αγώνα και ένας φορολογικός μηχανισμός για τη συντήρησή του. Η συνέλευση διαλύθηκε την ίδια μέρα (26 Μαΐου) και η Γερουσία μετακινήθηκε αρχικά για μεγαλύτερη ασφάλεια στη Στεμνίτσα και αρκετά αργότερα στο χωριό Ζαράκοβα κοντά στο στρατόπεδο των Τρικόρφων. Από τη Στεμνίτσα η Γερουσία εξέδωσε Πράξεις (εγκύκλιες διαταγές). Κυριότερες ήταν για την ίδρυση περιφερειακών γενικών εφορειών στις επαρχίες και τοπικών εφορειών στα χωριά του Μοριά. Αργότερα έγιναν και εκλογές για την ανάδειξη των γενικών εφόρων των επαρχιών (Ιούνιος 1821). Ανάμεσα στις πράξεις της Πελοποννησιακής Γερουσίας ήταν και εκείνη της 31^{ης} Μαΐου 1821 «για την επιστράτευση πάντων δυνάμενων να φέρουν όπλα». Ο Δημήτριος Παπατσώνης ως προεστός της επαρχίας Εμπλακίων, πήρε μέρος στη συνέλευση των Καλτεζών.⁹⁷

Τον Ιούνιο του 1821 ο Δημήτριος Παπατσώνης συμμετείχε μαζί με άλλους προεστούς και οπλαρχηγούς στην υποδοχή, κατά την άφιξη του Δημητρίου Υψηλάντη στο Άστρος (9 Ιουνίου). Συμμετείχε στην επιτροπή των προκρίτων που «διαπραγματεύτηκαν» με τον Υψηλάντη τις προτάσεις του για την οργάνωση της διοίκησης.⁹⁸

4.5. Πολιορκία και άλωση της Τριπολιτσάς (23 Σεπτ. 1821).

Μετά τη νίκη των Ελλήνων στο Βαλτέτσι, τα Δολιανά και τα Βέρβена, άρχισαν να δημιουργούνται ισχυρά ελληνικά στρατόπεδα γύρω από την Τρίπολη. Από τις πρώτες ενέργειές τους ήταν να κόψουν την παροχή πόσιμου νερού στην πόλη της Τρίπολης, που περιβαλλόταν από τείχος ύψους 3,5 - 4 μέτρων και περιμέτρου 3,5 χιλιομέτρων. Μετά τον Ιούνιο 1821, την άφιξη του Δημητρίου

⁹⁷ Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 74, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 223-224, 234, 238, 241, Ι. Φιλήμονας, *ό. π.*, σ. 293-298, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 242, 252, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 143-144, Βιβλιοθήκη Βουλής των Ελλήνων, *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, (ΑΕΠ) τ. 1 σ. 441, 442 βλ. στο εξής: ΑΕΠ

⁹⁸ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 66, Ι. Διαμαντούρου, *ό. π.*, σ. 138, Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 82, Ι. Φιλήμονας, *ό. π.*, σ. 397, Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, σ. 302-308, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 206

Υψηλάντη και τις συνεννοήσεις του με τους προκρίτους της Πελοποννησιακής Γερουσίας, η πίεση των Ελλήνων προς την πολιορκημένη Τρίπολη εντάθηκε. Σταδιακά τον Ιούλιο και τον Αύγουστο τα ελληνικά στρατεύματα πλησίασαν πιο κοντά στο τείχος και αύξησαν την πίεση στους πολιορκημένους, οι οποίοι αντιμετώπιζαν πλέον έντονο πρόβλημα διατροφής. Τα ελληνικά στρατεύματα που πολιορκούσαν την πόλη ήταν τοποθετημένα σε τέσσερις μεγάλους σχηματισμούς: α) Ο Κολοκοτρώνης με γύρω στους 2.500 Αρκάδες και Μανιάτες πολεμιστές, β) Ο Αναγνωσταράς, ο Παπατσώνης, οι Φλεσσαίοι, ο Κεφάλας, ο Μητροπέτροβας με 2.000 Μεσσήνιους, γ) Ο Γιατράκος με 1.500 Αρκάδες, Αγιοπετρίτες, Μιστριώτες, Τσάκωνες και δ) ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης με εφεδρική δύναμη 1.000 Μανιατών.

Μετά την αποτυχημένη έξοδο των Τούρκων στις 10 Αυγούστου για να συλλέξουν τροφές από τα γύρω χωριά και την ήττα τους στη μάχη της Γράνας, (σε μία μεγάλη σε μήκος τάφρο που έσκαψαν οι Έλληνες βόρεια της Τρίπολης), η κατάσταση των πολιορκημένων έγινε απελπιστική και άρχισαν διάφορες προτάσεις για την παράδοσή τους.⁹⁹

Οι Αλβανοί στρατιώτες του Κεχαγιά Μουσταφά μπέη προσπαθούσαν να κάνουν ειδικές συμφωνίες για αποχώρηση και επιστροφή τους στα Γιάννενα. Οι Τούρκοι μπέηδες προσπάθησαν να διαπραγματευτούν με την απελευθέρωση των έγκλειστων φυλακισμένων προκρίτων και αρχιερέων, μόνο που οι περισσότεροι απ' αυτούς είχαν πεθάνει από τις κακουχίες της φυλακής. Η πρόταση των Τούρκων ήταν ν' αφήσουν μέρος των χρημάτων τους και των πολύτιμων αντικειμένων τους στους Έλληνες και να πάνε σε λιμάνι της Πελοποννήσου για να φύγουν για την Τουρκία. Αυτό επεδίωκαν οι Τούρκοι ντόπιοι μπέηδες της Πελοποννήσου, πιστεύοντας ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις που είχαν με τους Έλληνες προκρίτους πριν την Επανάσταση θα ήταν εγγύηση για την ασφάλειά τους. Έτσι ο Μουσταφά μπέης και ο δεφτέρ Κεχαγιάς θέλησαν να έρθουν σε συμφωνία με τον Δημήτριο Παπατσώνη, τον οποίο γνώριζαν και είχαν βοηθήσει προεπαναστατικά. Ο Δημήτριος Παπατσώνης με τον αδελφό του Παναγιώτη, τον Μητροπέτροβα, τον Κεφάλα και άλλους Μεσσήνιους πολεμιστές είχαν το στρατόπεδο τους πολύ κοντά στην πύλη του Ναυπλίου. Από τις

⁹⁹ Π. Παπατσώνης, *ό. π.* σ. 67-68, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.* σ. 250-254, Ι. Διαμαντούρου, *ό. π.* σ. 143-150, Φωτάκος, *ό. π.* σ. 87-105, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.* σ. 77-80, Α. Φραντζής, *ό. π.* σ. 37-47, Ι. Φιλήμονας, *ό. π.* σ. 287, Σ. Τρικούπης, *ό. π.* τ. 2, σ. 62-65, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.* σ. 225-227, Γ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.* σ. 52-55

10 Σεπτεμβρίου είχαν πάψει οι εχθροπραξίες και οι Τούρκοι είχαν αρχίσει να συζητούν προτάσεις παράδοσής τους. Οι Πελοποννήσιοι μπέηδες είχαν προτείνει μια συμφωνία για να παραδώσουν το 1/3 των τιμαλφών και των υπάρχοντων τους σε οπλαρχηγούς, το 1/3 στο ταμείο της Πελοποννησιακής Γερουσίας και να πάρουν μαζί τους σε περίπτωση που θα αποχωρούσαν το υπόλοιπο 1/3. Έτσι ο Παπατσώνης διόρισε επόπτες τον Αναγνώστη Παπασταθόπουλο και τον Διονύσιο Βασιλείου, γραμματείς του από τη Μικρομάνη και τον Αναγνώστη Λυμπερόπουλο από το Χασάμπασα, (σημ. Αριστοδήμειο), οι οποίοι εισήλθαν με φρουρά στα σπίτια των Μουσταφά μπέη και Δεφτέρ Κεχαγιά, κοντά στην πύλη του Ναυπλίου και διαχώριζαν τα τιμαλφή των Τούρκων σε τρία μερίδια όπως είχε προταθεί. Το ίδιο έκαναν και οι άλλοι οπλαρχηγοί. Στις 23 Σεπτεμβρίου το πρωί οι Αλβανοί στρατιώτες είχαν εγκαταλείψει τις θέσεις τους στα κανόνια του τείχους, καθώς συγκεντρωμένοι στο Σεράγι απαιτούσαν να πάρουν μαζί τους τα χαρέμια του Χουρσίτ, σε περίπτωση που αποχωρούσαν σύμφωνα με τη συμφωνία που είχαν κάνει με τους Έλληνες.

Τότε οι στρατιώτες που πολιορκούσαν την πόλη αντιλήφθηκαν το κενό της φρουράς. Εκμεταλλευόμενοι την ευκαιρία, στρατιώτες από το ταμπούρι του Παπατσώνη και των Τσακώνων πολεμιστών, ανέβηκαν στο τείχος, έστρεψαν τα κανόνια στο εσωτερικό της πόλης, άνοιξαν την πύλη του Ναυπλίου και στη συνέχεια του Σεραγίου, με αποτέλεσμα να εισέλθουν μαζικά οι Έλληνες πολεμιστές σε όλη την πόλη.

Από τους πρώτους που εισήλθαν στην πόλη από την πύλη του Ναυπλίου ήταν ο Δημήτριος Παπατσώνης, ο αδελφός του Παναγιώτης και ο Παναγιώτης Κεφάλας με όλο το πολεμικό τους σώμα. Η μάχη και η σφαγή που ακολούθησε διήρκησε ως το βράδυ της 23^{ης} Σεπτεμβρίου καθώς έμειναν μόνο 300 Τούρκοι υπερασπιζόμενοι τη μεγάλη τάπια. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης έμεινε στο στρατόπεδο φυλάγοντας Τούρκους αιχμαλώτους και τα λάφυρά τους. Οι Έλληνες οπλαρχηγοί έκαψαν το Σαράγι και λαφυραγώγησαν την πόλη. Την επόμενη μέρα παραδόθηκαν και οι τελευταίοι Τούρκοι στη μεγάλη τάπια. Μόνο οι Αλβανοί διασώθηκαν καθώς ο Θ. Κολοκοτρώνης τηρώντας τη συμφωνία τους οδήγησε στη Βοστίτσα και πέρασαν με πλοία στη Στερεά Ελλάδα. Ακολούθησε σφαγή και λεηλασία κατά των πλουσίων Οθωμανών, ντόπιων μπέηδων και των χαρεμιών του Χουρσίτ. Τούρκοι αξιωματούχοι και μπέηδες, όπως ο Μουσταφά κεχαγιάμπεης, ο

Σακήρ μπέης, ο δεφτέρ κεχαγιάς και ο Κιαμίλ μπέης με τις οικογένειές τους (περίπου 250 άτομα) παρέμειναν αιχμάλωτοι στην Τρίπολη έως το Μάιο του 1822 για μελλοντική ανταλλαγή με Έλληνες αιχμαλώτους, αλλά και αυτοί αργότερα λαφυραγωγήθηκαν και σφαγιάσθηκαν από Έλληνες οπλαρχηγούς και στρατιώτες.¹⁰⁰

4.6. Μέλος της νέας Πελοποννησιακής Γερουσίας (Δεκέμβριος 1821) - Εναντίον του Δράμαλη (Ιούλιος 1822).

Τον Δεκέμβριο του 1821 πραγματοποιήθηκε συνέλευση στο Άργος που ονομάστηκε Πελοποννησιακή Συνέλευση και αποφάσισε τη συνέχιση της λειτουργίας της Πελοποννησιακής Γερουσίας. Κάθε επαρχία έστειλε τον αντιπρόσωπό της (γερουσιαστή). Την επαρχία Εμπλακίων αντιπροσώπευσε ο Δημήτριος Παπατσώνης ο οποίος είχε εκπροσωπήσει την επαρχία του και στη συνέλευση των Καλτεζών (26 Μαΐου 1821).

Στην Α΄ Εθνοσυνέλευση που ακολούθησε στην Επίδαυρο η πλειονότητα των πληρεξουσίων ήταν πρόκριτοι, λόγιοι και κληρικοί ενώ οι στρατιωτικοί ήταν ελάχιστοι. Με την Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου, την ψήφιση του «Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος», την ίδρυση του Βουλευτικού και Εκτελεστικού Σώματος της Ελληνικής Διοικήσεως, αποφασίστηκε η συνέχιση της λειτουργίας της Πελοποννησιακής Γερουσίας και των άλλων τοπικών οργανισμών υπό την κεντρική διοίκηση του Βουλευτικού και του Εκτελεστικού σώματος (άρθρο ρα΄).¹⁰¹

Επειδή ο Υψηλάντης εκλέχτηκε πρόεδρος του Βουλευτικού, αντικαταστάθηκε στην προεδρία της Πελοποννησιακής Γερουσίας από τον επίσκοπο Βρεσθένης Θεοδώρητο.¹⁰²

Ο Δ. Παπατσώνης διορίστηκε από την Πελοποννησιακή Γερουσία στο σώμα της Εκτελεστικής Δύναμης με αρμοδιότητες για «*την διατήρησιν της τάξεως και ησυχίας του τόπου έχων έν αυτώ άπασαν την φρουράν υπό την οδηγίαν του...*»¹⁰³

¹⁰⁰ ΑΕΠ, τ. 1 σ. 450, Κ. Δεληγιάννης, ό.π. σ. 264-281, Π. Παπατσώνης, ό.π. σ. 68-69
Θ. Κολοκοτρώνης, ό.π. σ. 81-84, Φωτάκος, ό. π., σ. 108-109, 119, 121-131, Α. Φραντζής, ό. π., σ. 50-70, Σ. Τρικούπης, ό. π., τ. 2, σ. 84-94, Ν. Σπηλιάδης, ό. π., σ. 237-248, Β. Σφυρόερας, «Πολιορκία και άλωση της Τριπολιτσάς» στο: ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 174-177

¹⁰¹ Θ. Κολοκοτρώνης, ό. π. σ. 87-88, Φωτάκος, ό. π., σ. 135-137, Α. Φραντζής, ό. π., σ. 261-265, Ν. Σπηλιάδης, ό. π., σ. 262-264 και 273-279, Β. Σφυρόερας, «Η συνέλευση του Άργους και η Α΄ Εθνική Συνέλευση στην Επίδαυρο» στο ΙΕΕ, τ. ΙΒ΄, σ. 197-199

¹⁰² Β. Σφυρόερας, ό. π., σ. 215, Ν. Σπηλιάδης, ό. π., σ. 280

Ως μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας έδειξε μεγάλο ζήλο στα καθήκοντά του από το Φεβρουάριο του 1822 που ανέλαβε έως και την Β' Εθνοσυνέλευση στο Άστρος το 1823, η οποία κατήργησε την Πελοποννησιακή Γερουσία.¹⁰⁴

Ως μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας:

-Υπογράφει το ψήφισμα προβιβασμού του Πάνου Κολοκοτρώνη σε χιλιάρχο.

-Απαντά στον Υπουργό Πολέμου Ιωάννη Κωλέττη, για τη μη μετακίνηση της έδρας της Πελοποννησιακής Γερουσίας.

-Προτείνει την ίδρυση ανωτέρου σχολείου στην Τρίπολη και μεριμνά για αυτό.

-Παροτρύνει τις τοπικές εφορείες να συλλέξουν και να στείλουν τα αναγκαία χρήματα για τον Αγώνα.

-Ζητά διαρκή ενημέρωση για τις κινήσεις των εχθρικών στρατευμάτων. - Διαμαρτύρεται στον Υπουργό Πολέμου για μη σεβασμό των τοπικών εφορειών από τους στρατολογούντες εξ' αυτών, οπλαρχηγούς.

-Μεταφέρει ο ίδιος φορτία λαδιού και στρατιωτικά τμήματα από την επαρχία Μυστρά.

-Μεριμνά για την προμήθεια και πληρωμή σιταριού.

-Μεριμνά για τη ζωοτροφή των στρατευμάτων.

-Δέχεται εντολή με θέσπισμα του Βουλευτικού που επικυρώθηκε από το Εκτελεστικό, να συμμετέχει ως μέλος της Γερουσίας στην εκστρατεία της Χέρσου (Στερεάς) Ελλάδας, με στράτευμα 400 ανδρών από την επαρχία Εμπλακίων, τους οποίους θα στρατολογούσε ο ίδιος. Μάλιστα για την ενίσχυση αυτού του στρατιωτικού σώματος το Υπουργείο της Οικονομίας διατάζει τους επαρχιακούς εφόρους Εμπλακίων να χρηματοδοτήσουν με 10.000 γρόσια τον Δημήτριο Παπατσώνη για τις ανάγκες του εκστρατευτικού σώματος.

-Μεριμνά για ζωοτροφές, διανομή ψωμιού και άλλων υπηρεσιών για τα στρατεύματά του γενικού στρατοπέδου στο Άργος και στους Μύλους, τον Ιούλιο του 1822 κατά την αντιμετώπιση του στρατού του Δράμαλη.

¹⁰³ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 69, ΑΕΠ, τ. 15 σ. 324, 327

¹⁰⁴ ΑΕΠ τ. 9, σ. 56

-Συνεισφέρει στον έρανο της επαρχίας Εμπλακίων για το στράτευμά του.¹⁰⁵

Με την εισβολή του Δράμαλη πασά στην Πελοπόννησο τον Ιούλιο του 1822 ο Δημήτριος Παπατσώνης βρίσκεται με τους στρατιώτες του στο γενικό στρατόπεδο στο Κεφαλάρι του Άργους και στους Μύλους του Ναυπλίου υπό τη γενική αρχηγία του Πετρόμπεη και του Αντωνίου Μαυρομιχάλη. Με το στράτευμά του πήρε μέρος στις μάχες εναντίον των Τούρκων που πολιορκούσαν τους έγκλειστους Έλληνες στο κάστρο του Άργους. Έτσι με διαδοχικές επιθέσεις κατόρθωσαν να καθυστερήσουν την προέλαση του Δράμαλη καθλώνοντάς τον στο Άργος.

Σε μία φονική μάχη στις 19 Ιουλίου 1822 προσπαθώντας να διασπάσουν την τουρκική πολιορκία ώστε να αποχωρήσουν με ασφάλεια οι Έλληνες υπερασπιστές του φρουρίου του Άργους, έχασε πάνω από 200 στρατιώτες από την επαρχία Εμπλακίων και Ανδρούσης εξαιτίας της επίθεσης του τουρκικού ιππικού και της δυσκολίας των Ελλήνων να το αντιμετωπίσουν στην ανοιχτή πεδιάδα.

«Η καβαλαρία η τουρκική εθανάτωσεν πολλούς Έλληνας, έως χιλίους, οι πλείστοι Μεσσήνιοι.... όλοι οι πεσόντες ήτον το άνθος των Μεσσηνίων..» γράφει ο Π. Παπατσώνης.

Σε αυτή τη μάχη κινδύνευσε και ο ίδιος προσωπικά, καθώς εγκλωβίστηκε από το τουρκικό ιππικό. Τα μεσσηνιακά στρατιωτικά σώματα των Μητροπέτροβα, Κεφάλαια και Παπατσώνη είχαν βαριές απώλειες αλλά κατόρθωσαν να εμποδίσουν τους Τούρκους ιππείς να πλησιάσουν στο κάστρο.¹⁰⁶

Στις 25 Ιουλίου 1822, 40 Έλληνες ιππείς εμπόδισαν 600 Τούρκους ιππείς που βγήκαν για αναγνώριση των θέσων και της σύνθεσης των ελληνικών στρατευμάτων στο Κεφαλάρι του Άργους. Εκεί διακρίθηκε ο Δημήτριος Παπατσώνης, ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ο Πάνος Κολοκοτρώνης και ο Δημήτριος Τσόκρης.¹⁰⁷

Αφού οι Έλληνες εγκατέλειψαν με επιτυχία το κάστρο του Άργους χωρίς απώλειες (23-24 Ιουλίου 1822), ο Δράμαλης αναγκάστηκε εξαιτίας της έλλειψης τροφών να επιστρέψει στην Κόρινθο. Ο Κολοκοτρώνης είχε αντιληφθεί την πρόθεση του Δράμαλη, γι' αυτό και επέμενε να ελέγξει τη στενή διάβαση των Δερβενακίων.

¹⁰⁵ ΑΕΠ τ.9 σ.4, ΑΕΠ τ.1 σ.450, ΑΕΠ τ.1 σ.452 και Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, τ. 2, σ.132, ΑΕΠ τ.1 σ.453, 454, ΑΕΠ τ.9 σ.5, ΑΕΠ τ.1 σ.456, ΑΕΠ τ.15 σ.93, τ.16 σ.56, ΑΕΠ τ.9 σ.7, ΑΕΠ τ.1 σ.110- 113, τ.12 σ.24, 260, 261, ΑΕΠ τ.14 σ.66, ΑΕΠ τ.15γ, σ.283- 292, 104-106, ΑΕΠ τ.15γ, σ.231, 374

¹⁰⁶ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ.76, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 53, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 107, Φωτάκος, *ό. π.*, σ 200-201, 205, Β. Σφυρόερας, *ό. π.*, σ. 252

¹⁰⁷ Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 216-218, σ. 223- 224, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ.412, 415

Στις 26 Ιουλίου στα Δερβενάκια και την επόμενη μέρα 27 Ιουλίου στη στενή διάβαση στο Αγιονόρι, με το στρατηγικό σχέδιο του Κολοκοτρώνη, οι Τούρκοι έπαθαν μεγάλη ήττα και όσοι διασώθηκαν μαζί το Δράμαλη κατόρθωσαν ύστερα από μεγάλη περιπέτεια και ταλαιπωρία να επιστρέψουν στην Κόρινθο. Οι Έλληνες πλέον σχημάτισαν στρατόπεδα στην Κορινθία εμποδίζοντας το Δράμαλη να μετακινηθεί από την Κόρινθο προς την Αιγιάλεια και την Αχαΐα. Μετά από διαδοχικές μάχες ο στρατός του αποδυναμώθηκε και διαλύθηκε στην Κορινθία.

Σε μία από τις τελευταίες μάχες στις αρχές Αυγούστου, ένα τμήμα του εναπομείναντος στρατού του Δράμαλη επιτέθηκε μεταξύ Αγίου Βασιλείου και Κλεωνών, όπου είχαν στήσει στρατόπεδο οι Μαυρομιχαλαίοι, ο Παπατσώνης και άλλοι οπλαρχηγοί, οι οποίοι τους πολέμησαν σκληρά και τους ανάγκασαν να επιστρέψουν στην Κόρινθο.¹⁰⁸

4.7. Πολιορκία Πάτρας και στρατόπεδο Κορίνθου.

Αμέσως μετά την ήττα του Δράμαλη η Πελοποννησιακή Γερουσία κάλεσε το Δημήτριο Παπατσώνη ως απαραίτητο να παρευρεθεί στην έδρα της στην Τρίπολη σε σύσκεψη για τις περαιτέρω ενέργειες των Ελλήνων (22 Αυγούστου 1822).

Στις 29 Σεπτεμβρίου 1822 το Εκτελεστικό και το Βουλευτικό τον διατάζουν να στρατολογήσει 400 άνδρες από την επαρχία του, να λάβει 4.000 γρόσια από την τοπική εφορεία Εμπλακίων για τα έξοδα του στρατιωτικού του σώματος και να εκστρατεύσει στη δυτική Χέρσο Ελλάδα. Ενώ όμως διενεργεί προθύμως όλα τα παραπάνω, δέχεται άλλη εντολή από την Πελοποννησιακή Γερουσία να σπεύσει με όσους στρατιώτες είχε στρατολογήσει έως εκείνη τη στιγμή, στην πολιορκία της Μεθώνης (24 Οκτωβρίου 1822). Αφού πήγε στη Μεθώνη και πολιορκούσε μαζί με άλλα στρατεύματα τους έγκλειστους στο κάστρο της Τούρκους, ύστερα από περίπου δύο μήνες δέχεται νέα εντολή από την Πελοποννησιακή Γερουσία στις 2 Δεκεμβρίου 1822. Αυτή τη φορά η εντολή ήταν να αφήσει την πολιορκία της Μεθώνης, να μεταβεί στην έδρα της Γερουσίας στην Τρίπολη και έπειτα στην επαρχία του με σκοπό να ολοκληρώσει τη στρατολογία για την εκστρατεία στη δυτική Χέρσο Ελλάδα.

¹⁰⁸ Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π. σ.* 110-115, Π. Παπατσώνης, *ό. π. σ.* 76-77, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π. σ.* 57-59, Φωτάκος, *ό. π. σ.* 209-233, Α. Φραντζής, *ό. π. σ.* 226-236, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π. σ.* 419-423, Β. Σφυρόερας, *ό. π. σ.* 253-257

Στις 13 Δεκεμβρίου λαμβάνει νέο έγγραφο με την παράκληση από την Πελοποννησιακή Γερουσία να επιταχύνει τη στρατολόγηση από την επαρχία του.

Στις 23 Δεκεμβρίου 1822 η Πελοποννησιακή Γερουσία δίνει εντολή αλλά ταυτόχρονα κάνει και έκκληση στη φιλοπατρία του Δημητρίου Παπατσώνη για στρατολόγηση όσων ικανών πολεμιστών μπορεί, ώστε να ενισχύσει το στρατόπεδο της Κορίνθου που πολιορκεί τον Ακροκόρινθο αλλά και να εμποδίσει την εισβολή νέων τουρκικών στρατευμάτων στην Πελοπόννησο. Ταυτόχρονα την ίδια μέρα με άλλη διαταγή του ζητούν να συγκροτήσει και δεύτερο στρατιωτικό σώμα που θα σταλεί στην πολιορκία των Πατρών. Τον διατάζουν να ηγηθεί ο ίδιος σε αυτό το σώμα και μαζί με τον Κανέλλο Δεληγιάννη να μεταβούν στην Πάτρα προς ενίσχυση της εκεί πολιορκίας από τον Πετρόμπεη και τον Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη.

Μετά από αυτές τις αλληπάλληλες διαταγές και εξαιτίας της μεγάλης ανάγκης, διαίρεσε το στρατιωτικό του σώμα του σε δύο τμήματα. Ο ίδιος επικεφαλής του ενός τμήματος μετέβη στην πολιορκία της Πάτρας μαζί με τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη. Το άλλο τμήμα υπό τον αδελφό του Ιωάννη Παπατσώνη και τον γαμπρό του Μαρίνο Κομνηνό ενίσχυσε την πολιορκία στην Κόρινθο.

Τους επόμενους μήνες και μετά τη Β' Εθνοσυνέλευση στο Άστρος, το Υπουργείο των Πολεμικών από την Τρίπολη τον καλεί στις 19 Μαΐου 1823 να μεταβεί με 300 Εμπλακιώτες πολεμιστές στο στρατόπεδο της Κορίνθου.

Εξαιτίας πάντοτε της μεγάλης προθυμίας και ζήλου που έδειξε στην εκτέλεση των διαταγών για τις ανάγκες της πατρίδας και ξοδεύοντας ο ίδιος χρήματα από την προσωπική του περιουσία για τη συντήρηση με τρόφιμα και πολεμοφόδια των στρατιωτών του και των οικογενειών τους, το Υπουργείο Πολέμου και το Εκτελεστικό με πρόταση που ενέκρινε το Βουλευτικό, του απένειμαν το βαθμό του στρατηγού στις 23 Μαΐου 1823.¹⁰⁹

Την επόμενη ημέρα 24 Μαΐου 1823, το Υπουργείο του Πολέμου τον διατάζει να στρατολογήσει 300 Εμπλακιώτες, να παραλάβει άλλους 200 από την Ανδρούσα και 100 από το Νησί και να εκστρατεύσει τάχιστα στον Ισθμό της Κορίνθου, στο στρατόπεδο του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη.¹¹⁰

¹⁰⁹ ΑΕΠ, τ. 10 σ. 79 και τ.2 σ. 452

¹¹⁰ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 69-75

4.8. Β΄ Εθνική Συνέλευση (Άστρος 1823) - Η εμφύλια σύγκρουση (1824).

Ο Δημήτριος Παπατσώνης ως μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας και πληρεξούσιος της επαρχίας Εμπλακίων έλαβε μέρος στη Β΄ Εθνοσυνέλευση στο Άστρος. Ως μέλος της συνέλευσης:

-Υπογράφει την Α΄ απόφαση με την οποία επικυρώθηκε ο «Οργανικός Νόμος της Επιδαύρου», καταργήθηκε ο τίτλος της αρχιστρατηγίας, ανέλαβε η Διοίκηση την οργάνωση των στρατευμάτων και οργανώθηκε το Μινιστέριον του Πολέμου (Άστρος 29 Μαρτίου 1823).

-Υπογράφει τον εσωτερικό κανονισμό της συνέλευσης στις 30 Μαρτίου 1823.

-Ψηφίζει την απόφαση για την κατάργηση των τοπικών διοικήσεων (Πελοποννησιακή Γερουσία, Άρειος Πάγος, Γερουσία Δυτικής Χέρσου Ελλάδας), στις 30 Μαρτίου 1823.

-Ψηφίζει το «Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδας» ως «Νόμος της Επιδαύρου» στις 13 Απριλίου 1823.¹¹¹

Το νέο Εκτελεστικό επέβαλε φορολογία-έρανο στις επαρχίες για την οργάνωση εκστρατείας σε Πάτρα και Μέγαρα. Ο Δημήτριος Παπατσώνης στρατολογεί πολεμιστές από την επαρχία του για αυτές τις εκστρατείες και ενισχύει τον έρανο για την επαρχία του.¹¹²

Όμως ο έρανος- φορολογία δεν γίνεται εύκολα δεκτός από τις επαρχίες και υπάρχουν καταγγελίες εναντίον του Παπατσώνη από πολίτες και οπλαρχηγούς της επαρχίας του, οι οποίοι θα γίνουν πολιτικοί του αντίπαλοι, όπως ο Παναγιώτης Κεφάλας και ο Γεώργιος Περωτής.¹¹³

Χαρακτηριστικό του κλίματος που επικρατούσε είναι το κείμενο πρόσκληση του Πέτρου Μαυρομιχάλη ως πρόεδρου του παλιού Εκτελεστικού προς τον Δημήτριο Παπατσώνη που τον καλούσε ως Πελοποννήσιο προεστό και οπλαρχηγό στις 10 Μαρτίου 1824 να μεταβεί στην Τρίπολη για να υπερασπίσει τη «νόμιμη» κυβέρνηση

¹¹¹ ΑΕΠ τ. 3 σ.67-69, ΑΕΠ τ.3 σ. 70-73, ΑΕΠ τ.3 σ. 73-75, ΑΕΠ τ.3 σ.98-103

¹¹² ΑΕΠ τ.13 σ. 268, 269, 345, 346, ΑΕΠ τ.17 σ. 55

¹¹³ ΑΕΠ, τ. 9, σ. 145 και τ.2, σ. 111, 112, Κ. Δεληγιάννης, ό.π. σ. 134

και να διώξει τους «επικίνδυνους νησιώτες» από την Πελοπόννησο, όπως αποκαλούσε την κυβέρνηση Γεωργίου Κουντουριώτη.¹¹⁴

Η εμφύλια σύγκρουση άρχισε το Μάρτιο του 1824 με συγκρούσεις έξω από το Ναύπλιο και τον Ακροκόρινθο, τα οποία κατείχαν και υπερασπίζονταν τα στρατεύματα του παλιού Εκτελεστικού υπό τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη που χαρακτηρίζονταν ως αντικυβερνητικά, ενώ τα πολιορκούσαν τα στρατεύματά της κυβέρνησης Κουντουριώτη που ονομάστηκαν κυβερνητικά. Συνεχώς όμως Πελοποννήσιοι και άλλοι οπλαρχηγοί με τα στρατεύματά τους εγκατέλειπαν το παλιό

Εκτελεστικό της Τρίπολης και προσχωρούσαν στους κυβερνητικούς του Κουντουριώτη. Οι συγκρούσεις εξαπλώθηκαν στην Αργολίδα και έφτασαν μέχρι και την Τριπολιτσά, όπου και πολιορκήθηκε η πόλη η οποία είχε διχαστεί σε κυβερνητικούς και αντικυβερνητικούς. Με τη βοήθεια του Δημητρίου Παπατσώνη και Ιωάννη Γκρίτζαλη που έφτασαν από τη Μεσσηνία και των υπερασπιστών της πόλης Γενναίου Κολοκοτρώνη και Νικηταρά, απωθήθηκαν από την Τρίπολη οι επιτιθέμενοι της κυβέρνησης Κουντουριώτη.¹¹⁵

Μετά το Πάσχα του 1824 οι κυβερνητικοί του Κουντουριώτη, Αναγνωσταράς, Παναγιώτης Κεφάλας και Χριστόδουλος Ποριώτης εισήλθαν με κυβερνητικά στρατεύματα στη Μεσσηνία για να εγκαταστήσουν νέες τοπικές αρχές, φιλικά προσκείμενες στην κυβέρνηση Κουντουριώτη. Οι Μεσσηνιοί οπλαρχηγοί Δημήτριος Παπατσώνης, Μητροπέτροβας, Κωνσταντίνος Δαρειώτης, Ιωάννης Γκρίτζαλης και Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης της αντικυβερνητικής παράταξης, τους επιτέθηκαν στα χωριά Ασλάναγα (σημ. Άρις), Θουρία, Πιπερίτσα, Ναζήρι και τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν τη Μεσσηνία.¹¹⁶

Χωρίς ισχυρή στήριξη πλέον η αντικυβερνητική παράταξη του Θ. Κολοκοτρώνη, αφού οι περισσότεροι υποστηρικτές της είχαν περάσει στην παράταξη Κουντουριώτη, αναγκάστηκε στις 7 Ιουνίου 1824 να παραδώσει στους κυβερνητικούς του Κουντουριώτη την πόλη του Ναυπλίου με τα φρούριά της, οι οποίοι εγκατέστησαν και εκεί φρουρά από Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς και πολεμιστές. Μετά

¹¹⁴ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 77-78

¹¹⁵ Γ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 126, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 171-175, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.* σ. 140, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 20,, Δ. Κατηφόρη, *ό. π.*, σ. 331

¹¹⁶ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 79-80

την παράδοση του Ναυπλίου, η κυβέρνηση Κουντουριώτη εγκαταστάθηκε εκεί και ταυτόχρονα χορήγησε αμνηστία στους αντιπάλους της.¹¹⁷

Το φθινόπωρο του 1824 η εμφύλια διαμάχη συνεχιζόταν αμείωτη. Τον Οκτώβριο του 1824 ο Παπαφλέσσας ως μέλος της κυβέρνησης Κουντουριώτη (υπουργός Εσωτερικών), ηγείται ισχυρού στρατιωτικού σώματος από Ρουμελιώτες, Θεσσαλούς, Μακεδόνες και άλλους μισθοφόρους και πραγματοποιεί κάθοδο στη Μεσσηνία εναντίον της επαρχίας Αρκαδίας (Τριφυλίας) η οποία ελεγχόμενη από τον Μητροπέτροβα, Γκρίντζαλη και άλλους αντικυβερνητικούς, αρνιόταν να πληρώσει φόρους στην κυβέρνηση Κουντουριώτη. Αρχικά ο Παπαφλέσσας και οι υπ'αυτόν κυβερνητικοί νίκησαν τα στρατεύματα του Ιωάννη Γκρίτζαλη και των Ντρέδων σε μάχη στην περιοχή του Μελιγαλά και της Οιχαλίας (Λάκους) και εισήλθαν στην Κυπαρισσία. Αναγκάστηκαν όμως να εγκαταλείψουν τη Μεσσηνία όταν ο Κανέλλος Δεληγιάννης, ο Πάνος Κολοκοτρώνης και ο Δημήτριος Παπατσώνης κινήθηκαν με τα δικά τους στρατεύματα εναντίον τους στις 22 Οκτωβρίου 1824. Σε αναφοράπροβούλευμα του Εκτελεστικού προς το Βουλευτικό στις 12 Νοεμβρίου 1824, αναφέρεται η αποτυχία της εκστρατείας του Παπαφλέσσα σε Λεοντάρι και Αρκαδιά και αναφέρεται πώς οι «αντιφρονούντες» Κανέλλος Δεληγιάννης και Δημήτριος Παπατσώνης τον εμπόδισαν να κυριαρχήσει στη Μεσσηνία.¹¹⁸

Επιστρέφοντας ο Πάνος Κολοκοτρώνης από την Μεσσηνία-Αρκαδιά στην Τρίπολη, δολοφονείται από κυβερνητικό στρατιωτικό σώμα Ρουμελιωτών οπλαρχηγών λίγο έξω από το χωριό Σιλίμνα κοντά στην Τρίπολη. Τους δολοφόνους του Πάνου Κολοκοτρώνη καταδίωξε ο Κανέλλος Δεληγιάννης μαζί με τον Ιωάννη Παπατσώνη από την Τρίπολη έως την Αργολίδα όπου και διασκορπίστηκαν.

Ο πατέρας του Πάνου Κολοκοτρώνη, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης απογοητευμένος από την τροπή που είχε πάρει η εμφύλια σύγκρουση και τη δολοφονία του πρωτότοκου γιού του άρχισε να αναζητά έναν συμβιβασμό με την κυβέρνηση Κουντουριώτη.¹¹⁹

Τελικά ο Θ. Κολοκοτρώνης αποφάσισε να μεταβεί στο Ναύπλιο και ετέθη οικειοθελώς στη διάθεση της κυβέρνησης Κουντουριώτη. Το ίδιο έπραξαν και οι Δεληγιάννηδες και τους ακολούθησαν ο Δημήτριος Παπατσώνης, ο Μητροπέτροβας,

¹¹⁷ Δ. Κατηφόρη, *ό. π.*, σ. 332-335, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 282-286, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό.π.* σ. 141

¹¹⁸ Γ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.* σ. 131-132, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.* σ. 184-186, 193-195, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.* σ. 75-77, 146, 151-152 υπ. 1, Γ. Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα χ.χ, τ. 1, σ. 214-221

¹¹⁹ Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 158-159, Γ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 133, 139, Δ. Κατηφόρη, *ό. π.*, σ. 357

ο Ιωάννης Γκρίτζαλης, ο Σισίνης, ο Ιωάννης Νοταράς και άλλοι αντικυβερνητικοί Πελοποννήσιοι οπλαρχηγοί και πολιτικοί. Η κυβέρνηση Κουντουριώτη στο Ναύπλιο, τους αφόπλισε και τους περιόρισε σε ένα οίκημα μη επιτρέποντας τους την επικοινωνία με τους οικείους τους ή τους γνωστούς τους. Οι έγκλειστοι οπλαρχηγοί Χρυσάνθος Σισίνης, Α. Κατσαρός, Δ. Αναστασόπουλος, Δ. Παπατσώνης, Μητροπέτροβας και Ι. Γκρίτζαλης διαμαρτυρήθηκαν με αναφορά τους στο Βουλευτικό.¹²⁰

Η κυβέρνηση Κουντουριώτη θέλοντας να «τιμωρήσει» τους αντικυβερνητικούς Πελοποννήσιους πολιτικούς και στρατιωτικούς αντιπάλους της, αλλά κυρίως να απαλλαγεί από την ισχυρή αντιπολίτευση στον τρόπο οργάνωσης του αγώνα και στη διαχείριση του αγγλικού δανείου, συνέλαβε τους παραδοθέντες οπλαρχηγούς και τους εκτόπισε-φυλάκισε στο μοναστήρι του Προφήτη Ηλία στην Ύδρα. Μάλιστα η πρόταση των περισσότερων να δραπετεύσουν κατά τη μεταφορά τους με το καΐκι στην Ύδρα, την απέρριψε ο Αναγνώστης Δεληγιάννης και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης προβλέποντας ότι γρήγορα η κυβέρνηση θα αναγκαστεί να τους ελευθερώσει. Έτσι από τις 6 Φεβρουαρίου 1825 θα βρεθούν απομονωμένοι φυλακισμένοι στην Ύδρα έως το τέλος Μαΐου 1825.¹²¹

4.9. Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο (Φεβρ. 1825) - Απελευθέρωση οπλαρχηγών (Μαΐ.1825).

Λίγες μέρες μετά τον εγκλεισμό των Πελοποννήσιων οπλαρχηγών και προεστών στο μοναστήρι του Προφήτη Ηλία στην Ύδρα, ο Ιμπραήμ πασάς αποβίβαζε στη Μεθώνη τα πρώτα στρατεύματά του (12 Φεβρουαρίου 1825). Μετά την άφιξη όλου του στόλου και την οργάνωση του στρατού του στη Μεθώνη, κινήθηκε προς το Νιόκαστρο της Πύλου το οποίο άρχισε να πολιορκεί συστηματικά από τις 15 Μαρτίου. Το Νιόκαστρο υπερασπιζόταν ελληνική στρατιωτική δύναμη υπό τον Γεώργιο Γιατράκο και Ιωάννη Μαυρομιχάλη. Εκεί προσήλθαν αυτοβούλως ο Ιωάννης Παπατσώνης και ο Γαρδικιώτης Γρίβας με λίγους στρατιώτες και ενίσχυσαν

¹²⁰ ΑΕΠ, τ. 7, σ. 111, 112

¹²¹ Δ. Κατηφόρη, «Ο δεύτερος εμφύλιος πόλεμος», *ΙΕΕ*, τ. 12 (1975), σ. 356-361, Α. Βακαλόπουλος, «Βιοπραγίες κυβερνητικών στην Πελοπόννησο, φυλάκιση των αρχηγών των ανταρτών», *ΙΕΕ* τ. 12 (1975), σ. 373-374, Γ. Μακρυγιάννης, *ό.π.* σ. 70-71, Ν. Σπηλιάδης, *ό.π.*, σ. 191, 194, 196-210, Π. Παπατσώνης, *ό.π.*, σ. 81-82, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό.π.*, σ. 141-142, Α. Φραντζής, *ό.π.*, σ. 294 -297, 302 -303, Κ. Δεληγιάννης, *ό.π.*, σ. 219 -223

την άμυνά του, ενώ τα αδέρφια τους Δημήτριος Παπατσώνης και Θεόδωρος Γρίβας ήταν φυλακισμένοι στην Ύδρα. Οι Έλληνες που υπερασπίζονταν το κάστρο του Παλαιού Ναβαρίνου και το νησί της Σφακτηρίας προσπάθησαν να εμποδίσουν την απόβαση του αιγυπτιακού στρατού σε αυτά, αλλά παρά τη γενναία τους αντίσταση έπαθαν μεγάλη ήττα στις 26 Απριλίου με παραπάνω από 300 νεκρούς ανάμεσα στους οποίους ο Αναγνωσταράς, ο Τσαμαδός και ο Ιταλός φιλέλληνας Σανταρόζα.

Χωρίς ουσιαστική φρουρά το κάστρο του Παλαιοναβαρίνου παραδόθηκε στις 30 Απριλίου 1825 και οι Έλληνες υπερασπιστές του Νιόκαστρου με αρχηγούς τους Γιάννη Μακρυγιάννη, Γεώργιο Μαυρομιχάλη και Παναγιώτη Γιατράκο μη έχοντας βοήθεια από πουθενά αναγκάζονται να το παραδώσουν στον Ιμπραήμ με συμφωνία, στις 11 Μαΐου 1825. Μαθαίνοντας τα άσχημα νέα οι φυλακισμένοι οπλαρχηγοί στην Ύδρα στις 15 Μαΐου 1825, απευθύνονται με αναφορές τους στο Βουλευτικό και στην κυβέρνηση και ζητούν να αποφυλακιστούν *«...για να εξέλθωσιν και να τρέξωσιν εναντίον του εχθρού εις την παρούσαν κρίσιμον περίστασιν... όπου ο κίνδυνος της Πατρίδος...»*¹²²

Στις αρχές Μαΐου ο υπουργός εσωτερικών της κυβέρνησης Κουντουριώτη και αντίπαλος των φυλακισμένων οπλαρχηγών, Γρηγόριος Παπαφλέσσας αναλαμβάνει εκστρατεία στην Πελοπόννησο κατά του Ιμπραήμ. Απομονωμένος όμως από τους οπλαρχηγούς της κυβέρνησης και τους εχθρούς του Πελοποννήσιους οπλαρχηγούς, συνειδητοποιεί τον κίνδυνο και ζητά την απελευθέρωση των φυλακισμένων οπλαρχηγών από την Ύδρα. Στις 20 Μαΐου 1825, με ελάχιστους πολεμιστές χωρίς καμιά βοήθεια, πολεμά στο Μανιάκι μέχρι θανάτου θυσιαζόμενος, προσπαθώντας να ανακόψει την ορμή του Ιμπραήμ και να αφυπνίσει τους διχασμένους Έλληνες.

Δύο μέρες γρηγορότερα κάτω από την πίεση των γεγονότων, τη λαϊκή οργή και την ανικανότητά της, η κυβέρνηση Κουντουριώτη χορηγεί αμνηστία, απελευθερώνει τους φυλακισμένους οπλαρχηγούς από την Ύδρα και αναθέτει στον Κολοκοτρώνη και τον Πετρόμπεη τη στρατολογία και αντιμετώπιση του Ιμπραήμ.¹²³

¹²² ΑΕΠ, τ. 7, σ. 247, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ.257, 261, τ.3, σ.11, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ.342, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ.261

¹²³ Α. Βακαλόπουλος, «Τα πολεμικά γεγονότα του 1825», *ΙΕΕ*, τ.12 (1975), σ.376-385, Π. Παπατσώνης, *ό.π.*, σ.82-84, Κ.Δεληγιάννης, *ό.π.* σ.233-256, 261-264, τ.Γ' σ.6-13, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό.π.* σ.143-144, Α. Φραντζής, *ό.π.* σ. 323, 329-341, 343-353, 356, Ν. Σπηλιάδης, *ό.π.* σ.219, 256, 258-261, 271-273, 277-285, 291, 303- 309, 316, Γ. Μακρυγιάννης, *ό.π.* σ.72-82 Γ. Κολοκοτρώνης, *ό.π.* σ.144-146

4.10. Μάχη Δραμπάλας (5-7 Ιουνίου 1825) - Μάχη Τρικόρφων (23-24 Ιουνίου 1825) - Θάνατος Δημητρίου Παπατσώνη (24 Ιουνίου 1825).

Μετά την απελευθέρωσή τους από την Ύδρα, οι αποφυλακισμένοι οπλαρχηγοί αναχώρησαν για να κάνουν στρατολογία στις επαρχίες τους. Στις 28-29 Μαΐου άρχισαν να συγκεντρώνονται περίπου 8.000 Έλληνες πολεμιστές στο Δερβένι του Λεονταρίου. Ο Κολοκοτρώνης πίστευε πως μετά την επιδρομή του Ιμπραήμ και την πυρπόληση του Νησιού και της Καλαμάτας ο στρατός του Αιγύπτου πασά θα κινηθεί προς την Αρκαδία μέσω της φυσικής οδού στο Δερβένι. Στις 4 Ιουνίου ο αιγυπτιακός στρατός είχε φτάσει στο Μελιγαλά. Ο Ιμπραήμ μαθαίνει για το ισχυρό ελληνικό στράτευμα και την οχυρή θέση που έχει καταλάβει στο Δερβένι και αλλάζει πορεία. Καθοδηγούμενος από παλιούς ντόπιους Τούρκους που είχε στο στράτευμά του επιχειρεί μέσω Αγρίλου και Πολιανής να διαβεί τη δύσκολη ορεινή διάβαση της Σιρόκας για να φτάσει στο Λεοντάρι. Η διάβαση ήταν αχύλακτη από τους Έλληνες και πάρα τις ενέργειες του Δημητρίου Παπατσώνη που ζητούσε έγκαιρα στρατεύματα για τη φύλαξή της, η ομπροσθοφυλακή των Αιγυπτίων κατόρθωσε να φτάσει στην Πολιανή στις 5 Ιουνίου 1825. Με ταχύτατες ενέργειες οι Έλληνες οχυρώθηκαν στην περιοχή της Δραμπάλας έξω από το χωριό Άκοβος. Εκεί παρατάχθηκαν περίπου 3.000 Έλληνες με τους Γεωργάκη Γιατράκο, Κανέλλο Δεληγιάννη, Γενναίο Κολοκοτρώνη, Δημήτριο και Ιωάννη Παπατσώνη και Δημήτριο Κολιόπουλο (Πλαπούτα).

Όλη την ημέρα και νύχτα της 6^{ης} και 7^{ης} Ιουνίου το αιγυπτιακό πεζικό με την υποστήριξη ορεινών κανονιών έκανε επιθέσεις οι οποίες ήταν άκαρπες, καθώς οι αμυνόμενοι Έλληνες καλά οχυρωμένοι σε ταμπούρια, τις απέκρουαν. Οι Αιγύπτιοι εμπόδισαν τα άλλα ελληνικά στρατεύματα να πλησιάσουν και να ενισχύσουν τους οχυρωμένους στην Δραμπάλα. Έτσι ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης που βρισκόταν στα χωριά Γιανναίοι και Καμάρα, δεν μπορούσε να πλησιάσει. Ο Πλαπούτας που επιχειρήσε να βοηθήσει τους οχυρωμένους Έλληνες στην Δραμπάλα αποκρούστηκε και υποχώρησε. Μη έχοντας βοήθεια από αλλού και χωρίς νερό και τροφές, τη νύχτα της 7^{ης} προς 8^η Ιουνίου 1825 οι οχυρωμένοι αποσύρθηκαν και διέφυγαν με δυσκολία μέσα από δύσβατα μέρη προς τα χωριά Τουρκολέκα και Ίσαρη. Η μάχη της Δραμπάλας διήρκεσε ακατάπαυστα δύο ολόκληρες μέρες και τρεις νύχτες. Την κυριότερη πίεση δέχτηκαν οι άντρες του Γενναίου Κολοκοτρώνη, Κανέλλου

Δεληγιάννη και Δημητρίου Παπατσώνη. Έπесαν περίπου 700 επιτιθέμενοι Αιγύπτιοι έναντι 110 νεκρών και τραυματιών Ελλήνων. Όμως ο Ιμπραήμ είχε καταφέρει να εκπορθήσει την τοποθεσία-κλειδί της Δραμπάλας που οδηγούσε στο εσωτερικό της Πελοποννήσου.

Ο Κολοκοτρώνης και ο Πλαπούτας κατέφυγαν στο Χρυσοβίτσι ενώ ο Δεληγιάννης και οι Παπατσωναίοι διάβηκαν τη Δημητσάνα και έφτασαν στα Λαγκάδια. Ο Ιμπραήμ ανενόχλητος πλέον, έφτασε στην Τρίπολη που τη βρήκε εγκαταλειμμένη από τους κατοίκους της, στις 11 Ιουνίου 1825.¹²⁴

Οι Έλληνες με το Μακρυγιάννη και το Μεταξά φρόντισαν για την άμυνα και την οργάνωση αντίστασης στην περιοχή των Μύλων της Αργολίδας, στην οποία προσήλθαν και άλλοι οπλαρχηγοί, όπως ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, ο Χατζηστεφανής και ο Χατζηγιώργης με επικεφαλής το Δημήτριο Ύψηλάντη. Στις 13 Ιουνίου 1825 οι υπερασπιστές των Μύλων οχυρώθηκαν σε πρόχειρα ταμπούρια και αντιστάθηκαν γενναία στις διαδοχικές επιθέσεις των ανδρών του Ιμπραήμ. Πολεμώντας οργανωμένα και με πάθος, κατάφεραν να σταματήσουν τον εχθρικό στρατό και ενισχυόμενοι από στρατεύματα από το Ναύπλιο υποχρέωσαν τον Ιμπραήμ στην πρώτη του ήττα και οπισθοχώρηση προς την Αρκαδία.¹²⁵

Μετά την επιστροφή του στην Τρίπολη ο Ιμπραήμ ξεκούρασε τα στρατεύματά του στην πόλη και περίμενε ενισχύσεις από τη Μεθώνη και το Νιόκαστρο. Πέριξ της Τρίπολης άρχισαν να οργανώνονται από τον Κολοκοτρώνη ελληνικά στρατόπεδα. Ήδη όσο ο Ιμπραήμ βρισκόταν τους Μύλους, ο Κανέλλος Δεληγιάννης και ο Δημήτριος Παπατσώνης προσπάθησαν να επιτεθούν αιφνιδιαστικά στην Τρίπολη και να απασχολήσουν το στρατό που είχε αφήσει εκεί ο Ιμπραήμ, αλλά απέτυχαν. Έτσι μετά την επιστροφή του Κολοκοτρώνη από τον Αχλαδόκαμπο και το Παρθένι όπου δεν μπόρεσε να επιχειρήσει μάχη με τον επιστρέφοντα στην Τρίπολη Ιμπραήμ, άρχισαν να συρρέουν πέριξ της Τρίπολης ελληνικά στρατεύματα. Ο Κανέλλος Δεληγιάννης, ο Ιωάννης (Γενναίος) Κολοκοτρώνης, ο Δημήτριος και Ιωάννης Παπατσώνης με γύρω στις 3.000 Καρυτινούς και Μεσσήνιους πολεμιστές κατέλαβαν τα ταμπούρια των Τρικόρφων. Ο Κολοκοτρώνης έχοντας πληροφορίες ότι νέα τουρκική δύναμη από τη Μεσσηνία έρχεται προς ενίσχυση του στρατού της

¹²⁴ Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ.15-30, Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 85, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ.146-149, Ν. Σπηλιάδης, *ό.π.* σ. 324-328, Γ. Κολοκοτρώνης, *ό.π.* σ. 146-152,

¹²⁵ Α. Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σ.385-387, 389-390, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ.324-328, Γ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ.146-152, Γ. Μακρυγιάννης, *ό. π.*, σ.82-88, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 356-365, 365-367

Τρίπολης, αποφασίζει να προκαλέσει την έξοδο των στρατευμάτων του Ιμπραήμ από την Τρίπολη και να πολεμήσει εναντίον τους. Στέλνει τον Κανέλλο Δεληγιάννη, τον Γενναίο Κολοκοτρώνη και τον Δημήτριο Παπατσώνη να οχυρωθούν στα ταμπούρια των Τρικόρφων και ειδοποιεί τον Πλαπούτα να σπεύσει σε βοήθεια. Το ίδιο και για το στράτευμα του Υψηλάντη από τα Βέρβενα. Τη νύχτα της 23^{ης} προς 24^η Ιουνίου 1825 ο Ιμπραήμ αντιλαμβανόμενος ότι οι Έλληνες θα οχυρωθούν στα ταμπούρια στα Τρίκορφα, ενεργεί ταχύτατα και στέλνει δύναμη 3.000 πεζών και 1.000 ακροβολιστών για να προλάβει την οχύρωση των Ελλήνων. Στα περισσότερα ταμπούρια τα ξημερώματα της 24^{ης} Ιουνίου προλαβαίνουν και οχυρώνονται οι Γενναίος Κολοκοτρώνης, Δημήτριος και Ιωάννης Παπατσώνης και Κανέλλος Δεληγιάννης, ενώ σε άλλα λίγο πιο πίσω ο Ιωάννης Νοταράς και οι Πετμεζαίοι χωρίς όμως να μπορούν να βοηθήσουν ουσιαστικά. Την κύρια δύναμη των επιτιθέμενων δέχονται από τα ξημερώματα της 24^{ης} Ιουνίου τα στρατεύματα του Γενναίου Κολοκοτρώνη και Δημητρίου και Ιωάννη Παπατσώνη ενώ από την Επάνω Χρέπα τα στρατεύματα του Ανδρέα Λόντου και Ανδρέα Ζαΐμη δεν είχαν ακόμη συγκεντρωθεί για να έρθουν για βοήθεια. Ο Ιμπραήμ αντιλαμβάνεται ότι παρά τη μικρή σχετικά δύναμη των Ελλήνων στα ταμπούρια δεν μπορεί να τους διασπάσει με επιθέσεις πεζικού και αρχίζει στις 8:00 το πρωί να τους κανονιοβολεί με το πυροβολικό του. Γύρω στις 11:00 πλησιάζουν στα Τρίκορφα τα στρατεύματα από το Βαλτέτσι με το Δημ. Πλαπούτα αλλά απωθούνται γρήγορα από το ιππικό των Αιγυπτίων, διαλύονται και αποχωρούν χωρίς να βοηθήσουν τους οχυρωμένους στρατιώτες του Γενναίου και του Παπατσώνη. Σε βοήθεια πλησιάζουν από τα γειτονικά ταμπούρια οι στρατιώτες του Νοταρά αλλά απωθήθηκαν και αυτοί γρήγορα από το ιππικό των Τούρκων. Έτσι φτάνοντας ενισχύσεις στο πεζικό των Τούρκων οι επιθέσεις έγιναν πιο πυκνές και οι πολεμιστές στα ταμπούρια άρχισαν πολεμώντας σώμα με σώμα να υποχωρούν. Ο Δημήτριος Παπατσώνης την ώρα που μοίραζε πολεμοφόδια στους πολεμιστές του πληγώθηκε και εγκλωβίστηκε μαζί με τους στενούς συμπολεμιστές του. Την ώρα της γενικής εφόδου των Τούρκων στο ταμπούρι του, σκοτώθηκε μαζί με τέσσερις άλλους συμπολεμιστές του που προσπάθησαν να τον απεγκλωβίσουν και να τον πάρουν μαζί τους υποχωρώντας. Όμως οι Τούρκοι τους έφτασαν και τους σκότωσαν όλους. Δίνοντας μάχη σώμα με σώμα και με μεγάλες απώλειες ελάχιστοι διασώθηκαν. Μεταξύ αυτών ο Ιωάννης Παπατσώνης και ο Γενναίος Κολοκοτρώνης μόλις που διασώθηκαν την τελευταία στιγμή υποβασταζόμενοι από τους συμπολεμιστές τους.

Το πτώμα του Δημ. Παπατσώνη έμεινε στα ταμπούρια και ούτε ο αδελφός του ή άλλοι συμπολεμιστές του μπόρεσαν να πάρουν τα όπλα του. Ντουφέκι, πιστόλες, παλάσκες, σπαθί, όλα ασημόχρυσα όπως και τα ενδύματα του και αρκετές λίρες στο κεμέρι του έγιναν λάφυρα των εχθρών, όπως αναφέρει ο Κανέλλος Δεληγιάννης, ο οποίος δεν μπόρεσε να πλησιάσει στο ταμπούρι του κουνιάδου του και να τον βοηθήσει καθώς αναγκάστηκε να υποχωρήσει για να διασωθεί. Στο τέλος της ημέρας γύρω στις 6:00 το απόγευμα η μάχη είχε πια τελειώσει με περισσότερους από 700 Έλληνες νεκρούς, κυρίως από τα στρατεύματα του Δημητρίου Παπατσώνη και του Γενναίου Κολοκοτρώνη. Μαζί με τον Δημήτριο Παπατσώνη σκοτώθηκαν οι Μεσσήνιοι καπετάνιοι του Αναγνώστης Παπασταθόπουλος από τη Μικρομάνη, Κώστας Μπούρας από τους Κωνσταντίνους, ο καλόγερος Ρουμελιώτης, ο Παναγιώτης Σπύρου Αγιουτάντης και ο Φερμάνης, γιός του Θεοδόση από το Σολάκι, οι οποίοι προσπάθησαν να διασώσουν τον Δημήτριο Παπατσώνη και σκοτώθηκαν μαζί του με 150 συνολικά στρατιώτες από την επαρχία Εμπλακίων. Από όλα τα στρατιωτικά σώματα εκείνη την ημέρα σκοτώθηκαν γύρω στους 700 Έλληνες ενώ γύρω στους 400 πληγώθηκαν. Οι απώλειες των Τούρκων ήταν πάνω από 1.000 νεκροί και 300 πληγωμένοι όπως αργότερα έγινε γνωστό από αιχμαλώτους Έλληνες που δραπέτευσαν από την Τρίπολη.

Η ήττα των Ελλήνων ήταν καθοριστική. Τα ελληνικά στρατεύματα αποδιοργανώθηκαν, διαλύθηκαν και ουδέποτε επανασυγκροτήθηκαν σε ισχυρό μέγεθος. Τα αίτια της αποτυχίας ήταν η ανώτερη τακτική των Αιγυπτίων, η αδυναμία των Ελλήνων να νικήσουν κατά παράταξη μάχης με σύστημα άτακτου πολέμου απέναντι στον τακτικά οργανωμένο στρατό του Ιμπραήμ, η ασυμφωνία των αρχηγών σχετικά με την εφαρμογή του σχεδίου του Κολοκοτρώνη, η αδράνεια και ολιγωρία μερικών άλλων και γενικά η έλλειψη συντονισμού και οργάνωσης έφερε την βαριά και καθοριστικής σημασίας ήττα στα Τρίκορφα.¹²⁶

---

¹²⁶ Α. Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σ.391, Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 85-86, Γ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 154-157, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 153-155, Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 37-46., Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 367-371, Ν. Σπηλιάδης, *ό. π.*, σ. 361-365

Ε΄ Κεφάλαιο

Παναγιώτης Παπατσώνης (1800 – 1888)

5.1. Περίοδος Επανάστασης (1821 -1828).

Με την έναρξη της Επανάστασης ο Παναγιώτης Παπατσώνης συνεπικουρούσε το μεγαλύτερο αδελφό του Δημήτριο ο οποίος ηγήθηκε στρατιωτικού σώματος της επαρχίας Εμπλακίων. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης μένοντας πίσω στο χωριό του, φρόντιζε για τον εφοδιασμό των στρατιωτών του αδελφού του Δημητρίου και για την οργάνωση και σωστή λειτουργία της επαρχίας Εμπλακίων. Μετά τη σύσταση της Πελοποννησιακής Γερουσίας (Μάιος 1821), μία από τις φροντίδες της ήταν η συγκρότηση τοπικών εφορειών ανά χωριό και γενικών εφορειών ανά επαρχία. Οι εκλογές για τις γενικές εφορείες των επαρχιών έγιναν τον Ιούνιο του 1821.¹²⁷

Σε αυτές τις εκλογές στις 17 Ιουνίου, ο Παναγιώτης Παπατσώνης εκλέγεται μέλος της γενικής εφορείας Εμπλακίων. Στο πρακτικό εκλογής του, αναφέρεται η φροντίδα του για την «... ευθυδικία και καλή διοίκηση της επαρχίας, η πρόνοια για την εξοικονόμησιν όλων των προς ζωάρκειαν και εφοδίων, της εις πόλεμον εκστρατείας της Πατρίδος. Έχων την δύναμιν των αρμάτων της επαρχίας δια να κινώσιν αυτά όπου δει και όπου η φωνή της Πατρίδος προσκαλεί...»¹²⁸

Στην πολιορκία της Τριπολιτσάς ο Παναγιώτης Παπατσώνης συμμετέχει μαζί με τα αδέρφια του του Δημήτριο και Ιωάννη. Ειδικά τις τελευταίες ημέρες πριν από την άλωση της πόλης οι έγκλειστοι Πελοποννήσιοι Τούρκοι αγάδες προσπαθούσαν να έρθουν σε συμφωνία με τους γνωστούς τους από τα προεπαναστατικά χρόνια οπλαρχηγούς, που τώρα τους πολιορκούσαν, για να εξασφαλίσουν στην επικείμενη παράδοση τη ζωή τους και τις περιουσίες τους. Έτσι την ημέρα και ώρα της εισόδου στην πόλη (23 Σεπτεμβρίου 1821) ο Παναγιώτης Παπατσώνης βρισκόταν στην πύλη του Ναυπλίου μαζί με τον αδελφό του Δημήτριο, τον Παναγιώτη Κεφάλια και άλλους οπλαρχηγούς και ήταν από τους πρώτους που μπήκαν στην Τρίπολη.

Τον Μάρτιο του 1822 η Πελοποννησιακή Γερουσία του διαβιβάζει έγγραφη διαταγή του Μινίστρου (Υπουργού) της Οικονομίας Πανούτσου Νοταρά, για να

¹²⁷ Ι. Διαμαντούρου, «Η συνέλευση των Καλτεζών» ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ.130

¹²⁸ Π. Παπατσώνης, ό.π. σ.110

συλλέξει η εφορεία Εμπλακίων το ποσό των 5.000 γροσίων ως εθνική ομολογία για τις ανάγκες του εθνικού στόλου και να φροντίσει ο ίδιος να αποσταλούν με ασφάλεια τα χρήματα στο υπουργείο. Έτσι φροντίζει ο ίδιος και συγκεντρώνονται τα χρήματα τόσο ομαδικά (από την επαρχία), αλλά και με δική του προσωπική εισφορά για τις ανάγκες του αγώνα τόσο στο εθνικό ταμείο όσο και στο ταμείο της Πελοποννησιακής Γερουσίας.¹²⁹

Ως έφορος της επαρχίας Εμπλακίων φροντίζει για τη στρατολογία και επάνδρωση των στρατιωτικών σωμάτων για τα οποία διατάχθηκε με σειρά διαταγών από την Πελοποννησιακή Γερουσία και από το Υπουργείο Πολέμου, ο αδελφός του Δημήτριος Παπατσώνης.¹³⁰

Στις 8 Ιουλίου 1824 με πρακτικό τους οι πρόκριτοι, προεστοί και έφοροι της επαρχίας Εμπλακίων εκλέγουν τον Παναγιώτη Παπατσώνη ως «...*παραστάτην της επαρχίας εις το ελληνικόν βουλευτήριον, ως άνδρα τίμιον, ευπόληπτον και χαρακτηριστικόν, ... άξιον και πείραν πραγμάτων έχοντα...*»¹³¹

Στις 19 Σεπτεμβρίου 1824 γίνεται δεκτός ως μέλος του Βουλευτικού (Β' περίοδος) στο οποίο συμμετέχει από την πρώτη κιόλας προκαταρκτική συνεδρίαση την 1^η Οκτωβρίου 1824.¹³²

Ως μέλος του Β' Βουλευτικού ο Παναγιώτης Παπατσώνης:

-Υπογράφει εξουσιοδότηση προς το Εκτελεστικό να παραληφθούν 250.000 χρυσά τάληρα, μέρος του δανείου από την Αγγλία (28 Νοεμβρίου 1824).

-Διαμαρτύρεται στο Βουλευτικό γιατί ο οπλαρχηγός Παναγιώτης Κεφάλας από το Λεοντάρι, προσκείμενος στα κυβερνητικά στρατεύματα, πυρπόλησε ένα ιδιόκτητο πανδοχείο του Παναγιώτη Παπατσώνη στο χωριό Μαρμαριά της επαρχίας Λεονταρίου, ως αντίποινα γιατί οι Παπατσώνηδες ανήκαν στην αντικυβερνητική παράταξη (5 Ιανουαρίου 1825).

-Υπογράφει την έγκριση του Βουλευτικού προς το Εκτελεστικό για να παραλάβει για τις ανάγκες της πατρίδας ποσό 58.705 αγγλικών λιρών, που ήταν μέρος του δανείου και εράνων από τις φιλελληνικές οργανώσεις του εξωτερικού (26 Ιανουαρίου 1825).

¹²⁹ ΑΕΠ, τ. 14, σ. 56 και τ. 15α, σ.37, 199

¹³⁰ Π.Παπατσώνης, ό. π. σ.68, 69, 75

¹³¹ Π. Παπατσώνης, ό. π. σ. 112, 113-114

¹³² ΑΕΠ, τ. 2 σ. 405- 407, 410 και τ.7 σ.4

-Ζητά με αίτησή του στις 30 Ιανουαρίου 1825, την ίδρυση σχολείου στην επαρχία του.

-Συνεισφέρει εκτάκτως για την ενίσχυση του Νιόκαστρου που πολιορκείται από τον Ιμπραήμ και το οποίο υπερασπίζεται ο αδελφός του Ιωάννης Παπατσώνης, ενώ ο άλλος αδελφός του Δημήτριος είναι έγκλειστος από την κυβέρνηση Κουντουριώτη μαζί με άλλους Πελοποννήσιους οπλαρχηγούς στην Ύδρα (24 Μαρτίου 1825).

-Υπογράφει την έγκριση του Βουλευτικού προς το Εκτελεστικό για την παραλαβή 60.000 λιρών από τη δόση του αγγλικού δανείου που έφτασε στην Ελλάδα στις 10 Απριλίου 1825.

-Διαφωνεί μαζί με άλλους 13 βουλευτές στην απόφαση της κυβέρνησης (Εκτελεστικού) να εκποιήσει εθνική γη, ενέργεια αντίθετη με τις αποφάσεις της Εθνικής Συνέλευσης (23 Δεκεμβρίου 1825).

-Στις 11 και 14 Μαΐου 1825 ζητά άδεια και αναχωρεί από το Ναύπλιο για προσωπικές αιτίες.¹³³

Λίγες μέρες αργότερα απελευθερώνεται από την Ύδρα ο αδελφός του Δημήτριος (18 Μαΐου 1825) και ύστερα από την πυρπόληση και λεηλασία του σπιτιού τους στο Ναζήρι από τον Ιμπραήμ, κατευθύνεται και εγκαθίσταται στα Λαγκάδια, στο σπίτι του γαμπρού τους Κανέλλου Δεληγιάννη.

Μετά τη μάχη των Τρικόρφων και τον ηρωικό θάνατο του αδελφού του Δημητρίου στις 24 Ιουνίου 1825, συναντά τον μικρότερο αδελφό του Ιωάννη και τον Κανέλλο Δεληγιάννη στα Λαγκάδια και καταδιωκόμενοι από τους Τούρκους που λεηλατούν τα χωριά της Γορτυνίας, καταφεύγουν στα χωριά των Καλαβρύτων και ύστερα από τεράστιες δυσκολίες και ταλαιπωρίες φτάνουν για την ασφάλειά τους στο Ναύπλιο.¹³⁴

Στις 31 Ιουλίου 1825 ζητά και παίρνει άδεια απουσίας από το Βουλευτικό για να τακτοποιήσει οικογενειακές υποθέσεις μετά το θάνατο του αδελφού του Δημητρίου.¹³⁵

Το Δεκέμβριο του 1825 οι αντιπρόσωποι των χωριών της επαρχίας Εμπλακίων εκλέγουν πέντε πληρεξουσίους για την Γ' Εθνική Συνέλευση. Στις 24

¹³³ ΑΕΠ τ.7 σ. 58, τ. 8 σ.65, τ.7 σ. 86, τ. 7 σ. 107, τ. 7 σ. 113, τ. 7 σ.189, τ. 7, σ.208, τ. 7 σ.402, τ. 7 σ.243, τ. 8, σ.233

¹³⁴ Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, σ. 55-62, Π.Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 86

¹³⁵ ΑΕΠ, τ. 7, σ. 297

Μαρτίου 1826 οι πέντε πληρεξούσιοι εκλέγουν μεταξύ τους τον Παναγιώτη Παπατσώνη ως τον τελικό πληρεξούσιο της επαρχίας τους στην Εθνοσυνέλευση. Στις 26 Μαρτίου 1826 γίνεται δεκτός στην Γ΄ εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο, αφού αρμόδια επιτροπή της έλεγξε το νόμιμο της εκλογής του.¹³⁶

Στις 6 Απριλίου 1826 στην πρώτη συνεδρίαση υπογράφει τον κανονισμό της συνέλευσης.¹³⁷

Στις 12 Απριλίου 1826 ως πληρεξούσιος της συνέλευσης υπογράφει τα μυστικά ψηφίσματα ΙΣΤ΄ και ΙΖ΄ για τον ορισμό επιτροπής για διαπραγματεύσεις συμβιβασμού με την Υψηλή Πύλη μέσω του Άγγλου πρεσβευτή Κάννιγκ.¹³⁸

Στις 12 και 13 Απριλίου, υπογράφει το ψήφισμα για τη συγκρότηση Διοικητικής Επιτροπής.¹³⁹

Στις 13 Απριλίου 1826 υποβάλλει πρόταση μαζί με άλλους πληρεξούσιους βουλευτές για τη σύσταση επιτροπής που θα ελέγξει τη νομιμότητα των αγοραπωλησιών φθαρτών εθνικών κτημάτων σε διάφορες επαρχίες.¹⁴⁰

Οι συνεδριάσεις της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης στην Επίδαυρο διακόπηκαν εξαιτίας της θλιβερής είδησης για την πτώση του Μεσολογγίου (10 Απριλίου 1826) και της άσχημης κατάστασης που βρισκόταν η Επανάσταση ύστερα από τις επιτυχίες του Ιμπραήμ και τον διαρκή ανταγωνισμό και εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των Ελλήνων.

Η Γ΄ Εθνοσυνέλευση ύστερα από έντονες διαφωνίες για τον τόπο και τον τρόπο συνέχισής της θα συνεχίσει τις εργασίες της ένα χρόνο αργότερα στην Τροιζήνα στις 19 Μαρτίου 1827.¹⁴¹

Ο Παναγιώτης Παπατσώνης θα συνεχίσει να εκπροσωπεί ως πληρεξούσιος την επαρχία του. Μεταξύ άλλων στην Γ΄ Εθνοσυνέλευση υπογράφει:

-Το Ε΄ ψήφισμα για τον ορισμό του Κόχραν ως αρχηγού του στόλου (27 Μαρτίου 1827).¹⁴²

-Το ΣΤ΄ ψήφισμα για την εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια ως κυβερνήτη της Ελλάδος (2 Απριλίου 1827).¹⁴³

¹³⁶ Π. Παπατσώνης, ό.π. σ. 114 -115, ΑΕΠ, τ. 20, σ. 32-34

¹³⁷ ΑΕΠ, τ. 3, σ. 151-156

¹³⁸ ΑΕΠ, τ. 3, σ. 177- 180 και τ.18, σ.166-167

¹³⁹ ΑΕΠ, τ. 3, σ. 180-184

¹⁴⁰ ΑΕΠ, τ. 3, σ.236-237

¹⁴¹ Θ. Κολοκοτρώνης, ό.π. σ. 170-171 , 181-189

¹⁴² ΑΕΠ, τ. 3. σ. 583, 584

¹⁴³ ΑΕΠ, τ. 3, σ. 585, 586

-Το Ζ΄ ψήφισμα για διορισμό του Τσορτζ ως αρχιστράτηγου (22 Απριλίου 1827).¹⁴⁴

-Το Θ΄ ψήφισμα για τον διορισμό τριμελούς αντικυβερνητικής επιτροπής έως την έλευση του Καποδίστρια στην Ελλάδα (5 Απριλίου 1827).¹⁴⁵

-Το ΙΕ΄ ψήφισμα για το Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδας (1^η Μαΐου 1827).¹⁴⁶

Οι εργασίες της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης στην Τροιζήνα έκλεισαν στις 5 Μαΐου 1827.

5.2. Καποδιστριακή περίοδος (1828-1832).

Μετά την Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας συγκροτήθηκε τον Ιούνιο του 1827 η Βουλή, μέλος της οποίας ήταν πάλι ο Παναγιώτης Παπατσώνης. Η Αντικυβερνητική Επιτροπή και η Βουλή εγκαταστάθηκαν και συνεδρίαζαν στην Αίγινα.

Στις 6 Ιανουαρίου 1828 έφτασε στο Ναύπλιο ο Ιωάννης Καποδίστριας. Στις 11 Ιανουαρίου ο Καποδίστριας έφτασε στην Αίγινα όπου ήταν εγκατεστημένη η τριμελής Αντικυβερνητική Επιτροπή και η Βουλή. Στα πρώτα μέτρα διοίκησης της Ελληνικής Πολιτείας, η Βουλή αυτοδιαλύθηκε δίνοντας την αρμοδιότητα στον Κυβερνήτη να οργανώσει το νέο σχήμα νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, που ήταν το 27μελές Πανελλήνιο Σώμα και η εκτελεστική εξουσία του Κυβερνήτη.¹⁴⁷

Γρήγορα οι παλιοί πολιτικοί θα δυσανασχετήσουν εναντίον του Καποδίστρια. Ανάμεσά τους και ο Παναγιώτης Παπατσώνης που θεωρούσε ότι ο Κυβερνήτης αξιοποίησε όλους τους οπλαρχηγούς, «κλεφτοκαπεταναίους», σε κυβερνητικές έμμισθες θέσεις και τους οπλαρχηγούς-πολιτικούς και προκρίτους τους παραγκώνισε και «...δεν ηθέλησεν να τους μεταχειρισθεί εις ενέργειαν...».

Με τη διοικητική επαρχιακή οργάνωση της χώρας σε περιφέρειες, οι επαρχίες Νησίου, Καλαμάτας, Εμπλακίων, Ανδρούσης, Λεονταρίου, Μικρομάνης και Δυτικής Μάνης ονομάστηκαν Τμήμα Κάτω Μεσσηνίας και ορίστηκε έκτακτος

¹⁴⁴ ΑΕΠ, τ. 3, σ. 587-588

¹⁴⁵ ΑΕΠ, τ.3, σ. 591- 592, 449- 454

¹⁴⁶ ΑΕΠ, τ. 3, σ. 662-664

¹⁴⁷ Τ. Ευαγγελίδης, *Ιστορία του Ιωάννου Καποδιστρίου, Κυβερνήτου της Ελλάδας, 1828-1831*, Αθήναι 1894, σ. 121 -123, 142-144

επίτροπος ο Γεώργιος Ψύλλας. Στις 25 Μαΐου 1828 οι δημογέροντες των χωριών της επαρχίας Εμπλακίων, συνήλθαν στη Φουρτζάλα (σημ. Θουρία) και εξέλεξαν ως επαρχιακούς δημογέροντες τον Παναγιώτη Παπατσώνη, Αναγνώστη Πουλόπουλο και Κωνσταντίνο Δικαίο. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης παρέμεινε μέλος της επαρχιακής δημογεροντίας Εμπλακίων μέχρι την έλευση του Όθωνα και το σχηματισμό των δήμων.¹⁴⁸

Σε όλο το διάστημα της διακυβέρνησης Καποδίστρια ο Π. Παπατσώνης κατοικούσε στο χωριό του Ναζήρι και ασχολιόταν με την ανακατασκευή της πατρικής οικίας και την ανασύσταση της οικογενειακής του περιουσίας.

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, (27 Σεπτεμβρίου 1831), τοποθετείται αρνητικά στην ανάληψη της εξουσίας από τον Αυγουστίνο Καποδίστρια, τον οποίο θεωρεί υπεύθυνο για τον επόμενο εθνικό διχασμό. Μετά την εμφύλια σύγκρουση στην Κόρινθο, την επικράτηση των «συνταγματικών» του Κωλέττη, την είσοδό τους στο Ναύπλιο και την αποχώρηση του Αυγουστίνου Καποδίστρια, επικρίνει και την κυβέρνηση του Κωλέττη ότι μη θέλοντας να έχει τους οπλαρχηγούς «κλεφτοκαπετάνιους» ως αντιπολίτευση, τους παραχώρησε εθνικές προσόδους επαρχιών, τις οποίες άρχισαν να λεηλατούν και να φορολογούν με καταχρήσεις, αυθαιρεσίες και παρανομίες.¹⁴⁹

5.3. Οθωνική περίοδος (1833-1862).

5.3.1. Δήμαρχος Εύας (1841-1862).

Τον Ιανουάριο του 1833 φτάνει στην Ελλάδα ο Όθωνας, γιος του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου, ο οποίος με τη συνθήκη της 25^{ης} Απριλίου 1832 μεταξύ των τριών μεγάλων δυνάμεων Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας και της Βαυαρίας έχει επιλεγεί ως απόλυτος μονάρχης του ανεξάρτητου Βασιλείου της Ελλάδας. Την εξουσία από τον Ιανουάριο 1833 έως τον Ιούνιο 1835, άσκησαν εν ονόματι του βασιλιά Όθωνα λόγω της ανηλικότητάς του, τα τρία μέλη της Αντιβασιλείας: Ιωσήφ Λουδοβίκος Άρμανσμπεργκ, Γεώργιος Φον Μάουερ και Κάρολος Γουλιέλμος Φον Χέυδεκ. Τον Ιούλιο του 1834 ο Μάουερ αντικαταστάθηκε από τον Κάμπελ.

¹⁴⁸ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 94, 95-97, 116

¹⁴⁹ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 97 -102, Θ. Κολοκοτρώνης, *ό. π.*, σ. 260-262, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 124-125

Η Αντιβασιλεία με το Βασιλικό Διάταγμα (Β.Δ.) της 3^{ης} Απριλίου 1833 (ΦΕΚ 12/06-04- 1833) διαίρεσε το Βασίλειο σε 10 Νομαρχίες που με τη σειρά τους διαιρέθηκαν σε 42 Επαρχίες ενώ με το Β.Δ. της 27^{ης} Δεκεμβρίου 1833 (ΦΕΚ 3/1001-1834) οι δήμοι συγκρότησαν την πρώτη (αυτο)διοικητική βαθμίδα. Στον νομό Μεσσηνίας με έδρα-πρωτεύουσα αρχικά την Αρκαδιά (Κυπαρισσία) και από το 1835 την Καλαμάτα, δημιουργήθηκαν οι επαρχίες Τριφυλίας με έδρα την Κυπαρισσία, Ολυμπίας με έδρα το Φανάριο, Μεθώνης με έδρα τη Μεθώνη, Καλαμάτας με έδρα την Καλαμάτα και Μεσσήνης με έδρα την Ανδρούσα και έπειτα το Νησίον (σημ. Μεσσήνη). Η επαρχία Μεσσήνης προήλθε από την συνένωση των παλιών επαρχιών Εμπλακίων, Ανδρούσης, Νησίου και μερικών χωριών της επαρχίας Λεονταρίου και Τριφυλίας. Σε κάθε νομό την κυβέρνηση εκπροσωπούσαν διορισμένοι από αυτήν άμεσα, ο νομάρχης και οι έπαρχοι. Ο δήμαρχος εκλεγόταν από τους κατοίκους των χωριών αλλά η ψηφοφορία γινόταν με ένα σύστημα που ευνοούσε τους εκλεκτούς της κυβέρνησης, Β.Δ. 24^{ης} Απριλίου 1834 (ΦΕΚ 17/16-05-1834).¹⁵⁰

Το 1836 με το ΦΕΚ 80/28-12-1836 δημοσιεύεται ο Γενικός Πίνακας των Δήμων του Κράτους. Στη Διοίκηση (νομαρχία) Μεσσηνίας και στην υποδιοίκηση (επαρχία) Μεσσήνης συστήνεται ο Δήμος Εύας ως Δήμος Β΄ τάξεως με έδρα το χωριό Ναζήρι. Περιλαμβάνει αρχικά 19 χωριά. Ο Δήμος Εύας το 1836 λειτούργησε μόνο με 10 χωριά. Με το ΦΕΚ 22/18-12-1840 ενσωματώθηκε σε αυτόν, ο Δήμος Τρίκκης που είχε έδρα το Καρτερόλι και 9 χωριά και τότε δημιουργήθηκε ο νέος Δήμος Εύας (Β΄τάξεως) με έδρα το Ναζήρι με 19 χωριά και με πληθυσμό 2.657 κατοίκους.¹⁵¹

Η ονομασία του Δήμου με το όνομα Εύα προέρχεται από το γειτονικό στο Ναζήρι, όρος με την αρχαιοελληνική ονομασία Εύα το οποίο βρίσκεται συνεχόμενα και νοτιοανατολικά του όρους Ιθώμη.¹⁵²

Στο δήμο Εύας ο Παναγιώτης Παπατσώνης εκλέγεται δήμαρχος και σύμφωνα με τη νομοθεσία περί δήμων ο βασιλιάς Όθωνας με το Β.Δ. της 13^{ης} Απριλίου 1841 τον διορίζει δήμαρχο. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης εκλεγόταν συνεχώς δήμαρχος στις

¹⁵⁰ Ι. Πετρόπουλος-Α. Κουμαριανού, «Περίοδος απόλυτης μοναρχίας 1833-1843», ΙΕΕ, τ. 13 (1977), Αθήνα 1977, σ. 40 -41, Εθνικό Τυπογραφείο, στο εξής: Ε.Τ. ΦΕΚ 12/06-04-1833, ΦΕΚ 3/10-01-1834, ΦΕΚ 17/16-05-

¹⁵¹ Π. Παπατσώνης, ό.π. σ. 116 -117, Ε.Τ. ΦΕΚ 80/28-12-1836, ΦΕΚ 22/18-12-1840

¹⁵² Πανσανίας, *Ελλάδος Περιήγησις*, βιβλίο IV, Μεσσηνιακά, κεφ. 31 στ.4

http://users.uoa.gr/~nektar/history/tributes/pausanias/04_messeniac.htm (ανάκτηση 17-06-2021)

επόμενες πέντε δημαρχιακές θητείες έως το 1862. Δηλαδή εκλέχθηκε δήμαρχος το 1841, 1846, 1850, 1854, και 1859.

Το 1843 εκλέχθηκε και επαρχιακός σύμβουλος στο επαρχιακό συμβούλιο Μεσσήνης εκπροσωπώντας μαζί με τον αδελφό του Ιωάννη και τον Γαλάνη Κουμουνδουράκη, τον Δήμο Εύας (ΦΕΚ17/03-06-1843).

Το 1862 και ενώ διένυε την πέμπτη συνεχόμενη δημαρχιακή θητεία του, έγινε στις 12 Οκτωβρίου η εκθρόνιση και έξωση του βασιλιά Όθωνα από την Ελλάδα. Τότε στις 20 Οκτωβρίου 1862 η «Προσωρινή Κυβέρνηση της Ελλάδος», (Αντιβασιλεία την ονομάζει ο Παναγιώτης Παπατσώνης), κατόπιν απόφασης του υπουργού Δικαιοσύνης Αλέξανδρου Κουμουνδούρου, αντικατέστησε-απέλυσε εισαγγελείς, νομάρχες, δημάρχους και άλλους δημόσιους λειτουργούς. Ο δήμαρχος Εύας Παναγιώτης Παπατσώνης αντικαταστάθηκε από τον δημοτικό σύμβουλο Αναγνώστη Πουλόπουλο, οπαδό της αντι-Οθωνικής παρατάξης. Ο Παπατσώνης τονίζει ότι παύθηκε αυθαίρετα και παράνομα γιατί ήταν ψηφισμένος από τους δημότες του, ενώ ο διάδοχός του διορίστηκε χωρίς ψηφοφορία. Θεωρεί υπεύθυνο για αυτό τον Υπουργό Δικαιοσύνης και πολιτικό του αντίπαλο Αλέξανδρο Κουμουνδούρο, γιατί και οι δύο ήταν βουλευτές της επαρχίας Μεσσήνης.¹⁵³

Ο ίδιος αναφέρει για τα δημαρχιακά του πεπραγμένα ότι το πρώτο έτος που ανέλαβε ως δήμαρχος (1841), φρόντισε για την κατασκευή ως αμαξιτού, του δρόμου στο δήμο Εύας από το όριο του δήμου Παμίσου (Νησί) μέχρι του Λιγιδίου, με προσωπική εργασία των κατοίκων χωρίς έξοδα για το Δημόσιο Ταμείο. Προφανώς εννοεί το τμήμα του δημοσίου δρόμου από τα όρια του δήμου Παμίσου (Νησί, σημ. Μεσσήνη) έως το χείμαρρο Λιγίδι λίγο μετά το Ναζήρι, (σημερινή 7^η επαρχιακή οδός Μεσσήνης –Μελιγαλά). Σύμφωνα με τον νόμο περί επαρχιακών συμβουλίων (ΦΕΚ 5/19-03-1851), τα επαρχιακά συμβούλια και οι δήμαρχοι είχαν το δικαίωμα να διατάζουν προσωπική εργασία των δημοτών, αναλόγως των εκάστοτε αναγκών του δήμου και της επαρχίας.

Το έτος 1842 φρόντισε για την κατασκευή σχολείου στο Ναζήρι αφού ήταν έδρα Δήμου Β΄ τάξεως. Το σχολείο λειτούργησε στην ίδρυσή του ως μονοτάξιο, δίπλα από την εκκλησία της Κοίμησης της Θεοτόκου, όπου και διαμορφώθηκε ο ενδιάμεσος χώρος ως προαύλιο.

¹⁵³ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ.117-118, «Η Μεσοβασιλεία, 12 Οκτωβρίου 1862 έως 18 Οκτωβρίου 1863» *ΙΕΕ*, τ. 13 (1977), σ. 221

Σημαντική θεωρεί την ενίσχυση της καλλιέργειας της σταφίδας στο δήμο του και σε όλη τη Μεσσηνία, κάνοντας αυτός πρώτα την αρχή για τη φύτευσή της, στα ιδιόκτητα χωριά της οικογένειάς του, Δρουμούσι (στο Ναζήρι) και Τρύφα (στο Δεσύλλα). Από το 1841 και έπειτα, μέχρι το 1880 η σταφιδοκαλλιέργεια είχε εξαπλωθεί σε όλη την επαρχία Μεσσηνίας και Πυλίας και αποτελούσε πηγή ευημερίας για τους κατοίκους της Μεσσηνίας. Από το 1851 έως το 1860 ο δήμαρχος Εύας Παναγιώτης Παπατσώνης περιλαμβάνεται στους μεγάλους σταφιδοκτηματίες.

Για τη μελέτη και αντιμετώπιση των γεωργικών προβλημάτων είχε συσταθεί σε κάθε νομαρχία το «Γεωργικόν Συμβούλιον», αποτελούμενο από επταμελές σώμα. Το 1852-1855 ο Παναγιώτης Παπατσώνης θήτευε ως τακτικό μέλος του Γεωργικού Συμβουλίου Μεσσηνίας.¹⁵⁴

Στις 31 Αυγούστου 1848 ζητά από το Υπουργείο Οικονομικών την άδεια και επισκευάζει-ανακατασκευάζει με προσωπικά του έξοδα τον υδραύλακα (μυλαύλακο) που έφερνε νερό από το χείμαρρο Λιγίδι στον ιδιόκτητο πατρικό του νερόμυλο, επ'ωφελεία και των γειτονικών κτημάτων που έγιναν αρδεύσιμα χωρίς έξοδα για το κράτος.¹⁵⁵

5.3.2. Βουλευτής επαρχίας Μεσσηνίας (1844 -1862).

Η Επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 αναγκάζει τον Όθωνα στην παραχώρηση Συντάγματος και τη μετατροπή του πολιτεύματος σε συνταγματική μοναρχία. Η σύγκληση Εθνικής Συνέλευσης από το Νοέμβριο 1843 έως το Μάρτιο 1844, είχε σαν αποτέλεσμα την ψήφιση Συντάγματος και την αποδοχή του από τον Βαυαρό μονάρχη στις 18 Μαρτίου 1844. Ακολούθησε την ίδια μέρα η ψήφιση του εκλογικού νόμου και η προκήρυξη των εκλογών που ολοκληρώθηκαν το Μάιο και τον Ιούνιο 1844 στις περισσότερες επαρχίες της χώρας μέσα σε κλίμα έντονης αντιπαράθεσης, ταραχών, ενόπλων εξεγέρσεων, έντονων κομματικών ζυμώσεων, νόθευσης αποτελεσμάτων, παραιτήσεων υπουργών και πρωθυπουργού, απροκάλυπτη στήριξη του Θρόνου σε κομματικές παρατάξεις και προσωπικότητες, πιέσεις και

¹⁵⁴ Ε.Τ. ΦΕΚ 5/19-03-1851, ΦΕΚ 63/02-12-1852 και ΦΕΚ 39/4-10-1855, Θ. Γιαννακόπουλος, «Ιδιόκτητες και ιδιοκτησία στη Μεσσηνία εκ του καταλόγου των ενόρκων πολιτών 1851-1860», στο: *Πελοποννησιακά*, τ. 18, Αθήνα 1991-1992, σ. 365, 390

¹⁵⁵ ΓΑΚ, φ. Εθνικές γαίες 1833-1869, Νομαρχία Μεσσηνίας, φ.3080 υποφ. 65-70, Π. Παπατσώνης, ό. π., σ. 125-126, Ι. Πετρόπουλος – Α. Κουμαριανού, ό. π., σ. 97-98, Ο. Δημητρακόπουλος, «Τα δημόσια έργα και η γεωργία» *ΙΕΕ*, τ. 13 (1977), σ. 175-176, 179

επιθυμίες των ξένων κυβερνήσεων μέσω των πρεσβευτών τους. Μέσα στις παραπάνω συνθήκες οι εκλογές που σε ορισμένες επαρχίες η διεξαγωγή τους κράτησε δύο και τρεις μήνες και η ακόμη πιο επεισοδιακή κύρωση των αποτελεσμάτων, προήλθε και συνήλθε σε σώμα η πρώτη Βουλή του νεότερου Ελληνικού Βασιλείου τον Ιανουάριο του 1845.¹⁵⁶

Ο Παναγιώτης Παπατσώνης θέτει υποψηφιότητα και εκλέγεται βουλευτής της επαρχίας Μεσσήνης με 7.071 ψήφους (κύρωση αποτελεσμάτων 1^η Δεκεμβρίου 1844). Συμμετείχε στη Βουλή σε όλη τη βουλευτική περίοδο 1844- 1847.

Στις εκλογές του Ιουνίου 1847 με 5.169 ψήφους επανεκλέγεται την 1^η Ιουνίου 1847 ως βουλευτής για την δεύτερη βουλευτική περίοδο 1847-1850. Η εκλογή του επικυρώνεται από την πλειοψηφία της Βουλής παρά τις αντιδράσεις των συνυποψηφίων βουλευτών της επαρχίας του, Λυμπερόπουλου και Κουμουνδούρου.

Δεν γνωρίζουμε αν ήταν υποψήφιος στις επόμενες εκλογές του Σεπτεμβρίου 1850. Σε εκείνες τις εκλογές εκλέχθηκε για πρώτη φορά βουλευτής ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος ως βουλευτής Μεσσήνης, ενώ ο πεθερός του Γεώργιος Περρωτής που είχε πρωταγωνιστήσει στην ανταρσία του 1848 στην Καλαμάτα, εκλέχτηκε βουλευτής στην επαρχία Καλαμών.

Ο Παναγιώτης Παπατσώνης λαμβάνοντας στις επόμενες εκλογές 5.095 ψήφους επανέρχεται στις 5 Νοεμβρίου 1853 στη Βουλή ως βουλευτής Μεσσήνης για την Δ' βουλευτική περίοδο 1853-1856.

Ολοκληρώνοντας και αυτή τη θητεία, είναι ξανά υποψήφιος στις εκλογές το 1856 και επανεκλέγεται βουλευτής Μεσσήνης στις 28 Νοεμβρίου 1856 για την Ε' βουλευτική περίοδο 1856-1859. Στις επόμενες εκλογές, το Σεπτέμβριο του 1859 επανεκλέγεται βουλευτής Μεσσήνης για την ΣΤ' βουλευτική περίοδο (29 Οκτωβρίου 1859).

Ακολουθούν οι εκλογές του 1861 οπότε και επανεκλέγεται βουλευτής Μεσσήνης για την Ζ' βουλευτική περίοδο.

Στις 10 Οκτωβρίου 1862 έγινε η εκθρόνιση και έξωση του Όθωνα και διαλύθηκε η Βουλή που είχε προέλθει από τις τελευταίες εκλογές του 1861, καθώς προκηρύχθηκε Εθνική Συνέλευση το Νοέμβριο του 1862 για την ψήφιση νέου

---

¹⁵⁶ Ι. Πετρόπουλος – Α. Κουμαριανού, «Η επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, ΙΕΕ, τ. ΙΓ', σ. 89-93, Ν. Διαμαντούρος, «Η Εθνοσυνέλευση 1843-1844 και οι πρώτες βουλευτικές εκλογές», ΙΕΕ, τ. ΙΓ', σ. 106-107, 115-119, Ε.Τ. ΦΕΚ 7/25-03-1844 «Νόμος περί εκλογής βουλευτών»

Συντάγματος. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης δεν ασχολήθηκε ξανά με τις βουλευτικές εκλογές. Ήταν ένθερμος υποστηρικτής της βασιλείας του Όθωνα τον οποίο στήριξε κατά τις βουλευτικές του θητείες και ήρθε πολλές φορές σε αντιπαράθεση με τους πολιτικούς του αντιπάλους, βουλευτές στην επαρχία Μεσσηνίας. Κυρίως με τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο και τον πεθερό αυτού, Γεώργιο Περρωτή, βουλευτή Καλαμών.¹⁵⁷

5.3.3. Το κίνημα του Γεωργίου Περρωτή (1848).

Ο Γεώργιος Περρωτής, είχε γεννηθεί το 1805 στο Κορτσαούσι (σημ. Σπερχογεία) και ήταν γιος του Αντώνιου Περρωτή, παλιού συνεργάτη των

Παπατσωναίων και επαρχιακού ταμία της επαρχίας Εμπλακίων προεπαναστατικά. Στη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 διακρίθηκε ως πολεμιστής με το βαθμό του εκατόνταρχου και εξελέγη πληρεξούσιος της επαρχίας Εμπλακίων στην Ε΄ Εθνοσυνέλευση του Άργους και Ναυπλίου (7 και 15 Δεκεμβρίου 1831) και αργότερα πληρεξούσιος στην Εθνοσυνέλευση του 1843- 1844.

Το 1848 ο Γεώργιος Περρωτής ηγείται επαναστατικού κινήματος στη Μεσσηνία κατά του Θρόνου και καταγγέλει την αυθαιρεσία της κρατικής εξουσίας και των υπαλλήλων της, εμφορούμενος από τα φιλελεύθερα και αντιμοναρχικά ιδεώδη των επαναστάσεων των Εθνών στην Ευρώπη. Επικεφαλής ενόπλων επαναστατών καταλαμβάνει στις 24 Απριλίου 1848 την Καλαμάτα, καταλύει τις κρατικές αρχές, ελευθερώνει τους κρατούμενους των φυλακών και συγκροτεί Λαϊκή Επαναστατική Διοίκηση. Προσπαθεί να κυριεύσει χωρίς όμως επιτυχία το φρούριο του Νιόκαστρου στην Πύλο. Ο βασιλιάς και η κυβέρνηση Κουντουριώτη στέλνουν στη Μεσσηνία κυβερνητικά στρατεύματα με επικεφαλής τον Ιωάννη Γενναίο Κολοκοτρώνη και τον Ιωάννη Παπατσώνη. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης και άλλοι φιλομοναρχικοί Οθωνικοί δήμαρχοι και βουλευτές στρατολογούν και σχηματίζουν ομάδες πολιτοφυλακής. Σε ένοπλη σύγκρουση στη Βελίκα οι οπαδοί του Περρωτή νικούνται και διαλύονται. Ο ίδιος ο Περρωτής καταφεύγει εξόριστος στη Ζάκυνθο και ύστερα από δύο χρόνια ζητά και παίρνει χάρη από τον Όθωνα το 1850.

¹⁵⁷ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 118, Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξουσίων Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986, σ. 53, Π.Κουμάντος, *Σπουδή του βίου και της πολιτείας του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου 1815- 1883*, Καλαμάτα 2015, σ. 50

Στις 5 Μαΐου 1848 ο διοικητής της μοίρας της πολιτοφυλακής και ο στρατιωτικός επιθεωρητής του νομού Μεσσηνίας, Αντώνιος Μαυρομιχάλης, στέλνουν ο καθένας τους στον δήμαρχο Εύας και βουλευτή Μεσσήνης Παναγιώτη Παπατσώνη επιστολές, στις οποίες εκφράζουν τις ευχαριστίες και τα συγχαρητήρια για τη στρατολόγηση 400 εμπειροπόλεμων πολιτών από την επαρχία Μεσσήνης καθώς και την ανδρεία και αφοσίωση στην έννομη τάξη που έδειξε ο Π. Παπατσώνης, βοηθώντας στην καταστολή του κινήματος Περρωτή.¹⁵⁸

Στις 9 Φεβρουαρίου 1843 ο Παναγιώτης Παπατσώνης τιμήθηκε από τον βασιλιά Όθωνα με το αργυρό νομισματόσημο ως επιβράβευση για τις υπηρεσίες που πρόσφερε στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας (ΦΕΚ 20/3-6-1843 και ΦΕΚ 7/18-091835).

Στις 13 Οκτωβρίου 1843 ο βασιλιάς Όθωνας του απένειμε τον Αργυρό Σταυρό του Τάγματος του Σωτήρος για το ζήλο που επέδειξε ως μέλος του Επαρχιακού Συμβουλίου Μεσσήνης για την τάξη και την ησυχία στην επαρχία του.

Στις 25 Μαΐου 1848 ο βασιλιάς Όθωνας του απένειμε το Χρυσό Σταυρό του Τάγματος του Σωτήρος για τον αξιέπαινο ζήλο που έδειξε υπέρ του Στέμματος κατά την ανταρσία Περρωτή. (ΦΕΚ 35/16-12-1848)¹⁵⁹

5.3.4. Τα «Χριστοφορικά» ή κίνημα του Παπουλάκου (1852).

Το 1852 ο υπερήλικας (άνω των 80 ετών), μοναχός του Μεγάλου Σπηλαίου από το χωριό Άρμπουνας Καλαβρύτων, Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος, που ο κόσμος τον αποκαλούσε Παππουλάκο, περιοδεύει και κηρύττει στα χωριά και τις πόλεις της Πελοποννήσου κήρυγμα ορθοδόξου χριστιανικού περιεχομένου εναντίον της Βασιλείας του Όθωνα και της Αμαλίας, επηρεασμένο από τις αρχές και θέσεις της Φιλοορθοδόξου Εταιρείας και του βασικού εκπροσώπου της Κοσμά Φλαμιάτου. Ο Παπουλάκος είχε επισκεφθεί και είχε κηρύξει στην Καλαμάτα παλιότερα, στις 10 Οκτωβρίου 1851, συγκεντρώνοντας πλήθος οπαδών. Τον Μάιο του 1852 στέλνονται στη Μάνη ισχυρά κυβερνητικά στρατεύματα με επικεφαλής τον Γενναίο Κολοκοτρώνη. Διατάσσονται οι βουλευτές των νομών Λακωνίας και Μεσσηνίας να

¹⁵⁸ Ι. Αρσένης, *Ποικίλη στοά, (ετήσιον ημερολόγιον)*, έτος Β' 1882 ,εν Αθήναις 1881, σ. 300-301. <https://archive.org/details/poikilstoaethni02raphgoog/page/n637/mode/2up> (ανάκτηση 14-6-2021), Π. Κουμάντος, *ό. π.*, σ. 28-30, Π. Κουμάντος, *Οι δήμαρχοι της Καλαμάτας*, Καλαμάτα 2017, σ. 60-61, Β. Σφυρόερας, «Περίοδος εσωτερικών ανωμαλιών και εξωτερικών πιέσεων», *ΙΕΕ*, τ. 13 (1977), σ. 135, Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 120- 121

¹⁵⁹ Ε.Τ ΦΕΚ 20/3-6-1843 και ΦΕΚ 7/18-09-1835 και ΦΕΚ 35/16-12-1848

συγκροτήσουν ένοπλα τμήματα πολιτοφυλακής που θα συνδράμουν στον εντοπισμό και τη σύλληψη του φανατικού καλογήρου. Στρατιωτικές δυνάμεις παρατάσσονται στην είσοδο της Καλαμάτας και εμποδίζουν την είσοδο του Παπουλάκου στην πόλη στις 27 Μαΐου 1852. Γίνονται συγκρούσεις της χωροφυλακής και εθνοφυλακής με τους φανατικούς οπαδούς του Παπουλάκου. Ο Παπουλάκος αποσύρεται και κρύβεται σε χωριά της Μάνης . Τελικά ύστερα από αποκλεισμό της περιοχής από τον στρατό, την εθνοφυλακή ακόμη και από πλοία του βασιλικού ναυτικού και ύστερα από προδοσία, ο Παπουλάκος παγιδεύεται σε μοναστήρι σε ορεινή τοποθεσία της Καρδαμύλης και συλλαμβάνεται. Οδηγείται στον Πειραιά και προφυλακίζεται στο Ρίο. Παραπέμφθηκε σε δίκη, η οποία όμως δεν έγινε ποτέ λόγω της συγκυρίας του Κριμαϊκού πολέμου, της ελληνικής ανάμειξης σε αυτόν και του φόβου του Θρόνου για ξέσπασμα ταραχών.¹⁶⁰

Σε όλη την περίοδο της δίμηνης αναστάτωσης στη Μάνη συγκροτήθηκαν τμήματα εθνοφυλακής υπό την ευθύνη των δημάρχων των επαρχιών Μεσσήνης, Καλαμάτας και Μάνης. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης ανήκοντας πάντοτε στη φιλοβασιλική Οθωνική παράταξη, στρατολογεί άνδρες από την επαρχία του τους οποίους θέτει υπό τις εντολές και οδηγίες των κρατικών, πολιτικών και στρατιωτικών αρχών. Στις 13 Αυγούστου 1852 δέχεται με Βασιλικό Διάταγμα την υψηλή ευαρέσκεια του βασιλιά Όθωνα γιατί «...έδειξε αξιέπαινο ζήλο και δεόντως εξεπλήρωσε το καθήκον του κατά τα τελευταία συμβάντα εν Λακωνία και Καλαμάτα...»¹⁶¹

5.4. Περίοδος βασιλείας Γεωργίου Α΄ (1863-1888).

5.4.1. Μέλος Επιτροπής Εκδουλεύσεων του Ιερού Αγώνος (1876 -1877).

Το 1876 το υπουργικό συμβούλιο διόρισε τον Παναγιώτη Παπατσώνη ως μέλος στην Επιτροπή Εκδουλεύσεων του Ιερού Αγώνος που είχε αποστολή της την εξέταση των αιτήσεων των πολιτών για την αναγνώριση της προσφοράς τους στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Ο λόγος που συμπεριελήφθη στην επιτροπή ήταν η μεγάλη ηλικία του (76 ετών) και ότι ο ίδιος ήταν ένας από τους λίγους εναπομείναντες εν ζωή Έλληνες που είχαν συμμετάσχει στον Ιερό Αγώνα του 1821 και είχε προσωπική

¹⁶⁰ Θ. Σταθοπούλου, *Το κίνημα του Παπουλάκου. Οι πολιτικές, κοινωνικές και θρησκευτικές διαστάσεις του*, Αθήνα 1991, σ.50-153, Β. Σφυρόερας, *ό. π.*, σ. 142, Π. Κουμάντος, *ό.π.* σ. 63-66

¹⁶¹ Π. Παπατσώνης, *ό.π.* σ. 121-122

αντίληψη για τα γεγονότα εκείνης της περιόδου. Έτσι τον Ιούνιο του 1876 μεταβαίνει στην Αθήνα και λαμβάνει μέρος στις συνεδριάσεις της επιτροπής. Με την προσωπική αντίληψη που είχε για τα τότε γεγονότα και πρόσωπα εργάστηκε στην επιτροπή ώστε να δικαιώσει όλους όσοι αναφέρθηκαν με αίτησή τους και ζητούσαν να αναγνωριστεί η προσφορά τους στον Αγώνα για την ελευθερία της Ελλάδος. Η επιτροπή έκρινε την προσφορά του κάθε αγωνιστή και τους κατέταξε σε Μητρώα Αγωνιστών κατά τάξεις. Τα μητρώα αυτά παρέδωσε στην κυβέρνηση, ολοκληρώνοντας τις εργασίες της στις 19 Μαρτίου 1877.

Σύμφωνα με τα Μητρώα Αγωνιστών που συνέταξε η επιτροπή, κρίθηκαν και κατετάγησαν:

- i) Ο Δημήτριος Παπατσώνης ως Στρατιωτικός – Αξιωματικός Α΄ τάξεως, με αριθμό μητρώου 3.526
- ii) Ο Ιωάννης Παπατσώνης ως Στρατιωτικός – Αξιωματικός Β΄ τάξεως, με αριθμό μητρώου 3.355
- iii) Ο Παναγιώτης Παπατσώνης ως Πολιτικός Β΄ τάξεως, με αριθμό μητρώου 495.¹⁶²

5.4.2. Συγγραφή απομνημονευμάτων.

Από την έξωση του Όθωνος (12 Οκτωβρίου 1862) και έπειτα, ο Παναγιώτης Παπατσώνης δεν ασχολήθηκε ξανά με τα κοινά. Από τότε άρχισε να ασχολείται με τη συγγραφή των απομνημονευμάτων του. Οι γραμματικές του γνώσεις ήταν λίγες. Χρησιμοποίησε την καθαρεύουσα στην οποία όμως έκανε αρκετά λάθη και ανορθογραφίες. Τα απομνημονεύματά του είναι κυρίως πελοποννησιακά και αναφέρονται στην ιστορία και δράση της οικογένειάς του, στη συμβολή τη δική του και των αδελφών του στην Επανάσταση του 1821 και έπειτα. Επιχείρησε πολλές φορές και σε διάφορες χρονικές περιόδους να γράψει τις αναμνήσεις του. Έχουν διασωθεί τέσσερις μεγάλες ενότητες χειρογράφων. Τα χειρόγραφα Α΄ και Β΄ γραμμένα μεταξύ 1862 - 1879 έχουν εκδοθεί με τον τίτλο «Απομνημονεύματα από των χρόνων της τουρκοκρατίας μέχρι της βασιλείας Γεωργίου Α΄» από τη Βιβλιοθήκη

---

¹⁶² Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 122-123

των Γενικών Αρχείων του Κράτους σε επιμέλεια Εμμανουήλ Γ. Πρωτοψάλτη στην Αθήνα το 1960.

Το χειρόγραφο Γ' περιέχει απομνημονεύματα που αναφέρονται στην ιστορία της οικογένειας Παπατσώνη από το 1718 έως την εποχή του Ιωάννη Καποδίστρια. Περιέχει περίπου τα ίδια στοιχεία με το Α' και Β'. Βρίσκεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (συλλογή Βλαχογιάννη, ενότητα Δ 96).

Το χειρόγραφο Δ' περιέχει την ιστορία της οικογένειας του από το 1715 έως τις παραμονές της Επανάστασης, τα γεγονότα της Επανάστασης του 1821, πλήθος εγγράφων που αφορούν τη συμμετοχή του στα πολιτικά σώματα της Επανάστασης, αλλά και τη μετέπειτα θητεία του ως επαρχιακού δημογέροντα, ως δημάρχου Εύας και βουλευτή Μεσσήνης. Παρουσιάζονται εντολές της Διοίκησης της Επανάστασης, έγγραφα της Οθωνικής περιόδου που αφορούν τον Παναγιώτη και Ιωάννη, περυσιακά στοιχεία της οικογένειας, ποιήματα, βραβεία και έπαινοι προς τους απογόνους της οικογένειας και στοιχεία που αφορούν αγοραπωλησίες της οικογένειας. Το χειρόγραφο Δ' περιέχει περίπου το ίδιο υλικό με τα Α' και Β αλλά χωρίς χρονολογική τάξη. Το χειρόγραφο αυτό κατείχε ο δισέγγonos του οπλαρχηγού Ιωάννη Παπατσώνη, Όθωνας Παπατσώνης το 1960 και τώρα βρίσκεται ανέκδοτο, στο Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ) του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τράπεζας (ΜΙΕΤ) .

Τα απομνημονεύματα του Παναγιώτη Παπατσώνη θεωρούνται αξιόπιστα. Μέσα από αυτά φαίνεται ο ειλικρινής και σεμνός χαρακτήρας του. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης ανήκει στην τάξη των προεστών-προκρίτων και για αυτό τονίζει και προβάλλει τη συνεισφορά των προκρίτων-πολιτικών στον Αγώνα. Δεν είναι μεροληπτικός, στέκεται δίκαια απέναντι στα πρόσωπα και είναι αυθεντικός στα γεγονότα. Ο Παπατσώνης, όπως και οι περισσότεροι απομνημονεύματογράφοι που έζησαν τον Αγώνα γράφουν τα γεγονότα όπως ακριβώς έγιναν, αλλά οι κρίσεις τους και οι απόψεις τους είναι επηρεασμένες από τις προσωπικές τους σχέσεις, ιδεολογίες, κομματικές προτιμήσεις και δεν αποφεύγουν τις προσωπικές επικρίσεις και δυσaráεσκεις.

Τα απομνημονεύματά του είναι σημαντικά για την πληθώρα των στοιχείων που μας δίνουν για την Β' τουρκοκρατία και ειδικά τα τελευταία 30 χρόνια του 18^{ου} και τα 20 πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα, αλλά και της Οθωνικής περιόδου. Στοιχεία που περιγράφουν την πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή της Πελοποννήσου

αυτής της περιόδου. Αλλά και στα χρόνια της Επανάστασης, οι πληροφορίες που δίνει συμπληρώνουν και επιβεβαιώνουν γνωστά γεγονότα, ενώ ρίχνουν φως και ξεκαθαρίζουν άγνωστες καταστάσεις. Είναι η κύρια και σημαντικότερη πηγή πληροφοριών όσο αφορά την ιστορία, δράση και προσφορά της οικογένειάς του στον Ιερό Αγώνα της Ανεξαρτησίας.¹⁶³

5.5. Οικογενειακή κατάσταση (γάμος, τέκνα, θάνατος).

Ο Παναγιώτης Παπατσώνης γεννήθηκε το 1800. Σε ηλικία 33 ετών παντρεύτηκε την 1^η Οκτωβρίου 1833 την Ελένη Πλατανοπούλου. απέκτησε μαζί της τρεις γιους:

i) Τον Δημήτριο, ο οποίος πήρε το όνομά του από το νεκρό οπλαρχηγό Δημήτριο Παπατσώνη. Ο Δημήτριος το 1876-1880 εκλέχθηκε και αυτός δήμαρχος του δήμου Εύας.

ii) Τον Ανδρέα, ο οποίος είχε το όνομα του παππού του Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη.

iii) Τον Κωνσταντίνο, ο οποίος σπούδασε στη Νομική Σχολή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και έγινε δικηγόρος και διευθυντής-πρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου στην Αθήνα.

Ο Παναγιώτης Παπατσώνης πέθανε και ετάφη στο χωριό του Ναζήρι το 1888 σε βαθιά γεράματα.¹⁶⁴

---

¹⁶³ Ε. Πρωτοψάλτης, «εισαγωγή, σχόλια και σημειώσεις» στο: Παναγιώτου Παπατσώνη, *Απομνημονεύματα από των χρόνων της τουρκοκρατίας μέχρι της βασιλείας Γεωργίου Α΄*, Αθήνα 1960, σ. 20-24

¹⁶⁴ Κ. Ζάνιας, *ό. π.*, Αθήνα 1995, σ. 53, Ε. Πρωτοψάλτης, *ό.π.* σ.17-19

ΣΤ΄ Κεφάλαιο

Ιωάννης Παπατσώνης (1802 – 1871)

6.1. Από την έναρξη της Επανάστασης έως τη λήξη της (1821-1829).

Ο Ιωάννης, ο μικρότερος από τα τρία αδέρφια Παπατσώνη, εντάχθηκε υπό τις διαταγές του αδερφού του Δημητρίου στο στρατιωτικό σώμα της επαρχίας Εμπλακίων και Ανδρούσης που αυτός διοικούσε. Έτσι ήταν μαζί με τον αδελφό του σε όλα τα στρατόπεδα και τις μάχες που έδωσε αυτός, (κατάληψη Κυπαρισσίας, μάχη Καρύταινας, Βαλτετσίου, πολιορκία και άλωση της Τριπολιτσάς, μάχη στο Κεφαλάρι του Άργους κατά του Δράμαλη, μάχη της Δραμπάλας, μάχη των Τρικόρφων).

Μετά τις αλλεπάλληλες διαταγές της Πελοποννησιακής Γερουσίας και του Υπουργείου Πολέμου για ταυτόχρονη συμμετοχή στην πολιορκία της Πάτρας αλλά και στο στρατόπεδο της Κορίνθου, ο Δημήτριος Παπατσώνης διαίρεσε το στρατιωτικό του σώμα σε δύο τμήματα εκ των οποίων το ένα συμμετείχε στην πολιορκία της Πάτρας με επικεφαλής τον ίδιο και το άλλο στην Κόρινθο με επικεφαλής τον αδελφό του Ιωάννη Παπατσώνη και το γαμπρό τους Μαρίνο Κομνηνό (Ιανουάριος έως Μάιος 1823).¹⁶⁵

Στις εμφύλιες συγκρούσεις του 1824 βρισκόταν στο πλευρό του αδελφού του Δημητρίου και μαζί αντιμετώπισαν τα κυβερνητικά στρατεύματα έξω από την Τρίπολη τον Μάρτιο του 1824. Μαζί επίσης αντιμετώπισαν και αυτά που εισήλθαν στη Μεσσηνία για να εγκαταστήσουν τις κυβερνητικές αρχές σε Ανδρούσα, Ασλάναγα, Νησί, Κουρτσαούσι και Καλαμάτα τον Μάιο και Ιούνιο 1824.¹⁶⁶

Το φθινόπωρο του 1824 μαζί με τον αδελφό του Δημήτριο, τον Κανέλλο Δεληγιάννη και τον Πάνο Κολοκοτρώνη έτρεψαν σε φυγή προς το Ναύπλιο τα ρουμελιώτικα κυβερνητικά στρατεύματα τα οποία υπό τον Παπαφλέσσα είχαν έρθει να «τιμωρήσουν» την επαρχία Αρκαδιάς γιατί δεν κατέβαλε τους φόρους στην κυβέρνηση.

Μετά τη φυλάκιση του αδελφού του Δημητρίου και των άλλων οπλαρχηγών της Πελοποννήσου από την κυβέρνηση Γεωργίου Κουντουριώτη στην Ύδρα, απήλθε στη Μεσσηνία και μπήκε μαζί με άλλους οπλαρχηγούς στο φρούριο του Νιόκαστρου

¹⁶⁵ Π. Παπατσώνης, ό.π. σ. 73, 75

¹⁶⁶ Π. Παπατσώνης, ό.π. σ. σ. 79 - 80

στην Πύλο για να ενισχύσει τη φρουρά του στην πολιορκία από τον Ιμπραήμ πασά. Στις 15 Μαρτίου 1825 πληγώθηκε ο γιός του Πετρόμπεη, Ιωάννης Μαυρομιχάλης και ο Ιωάννης Παπατσώνης τον συνόδευσε στην Κυπαρισσία προς αναζήτηση γιατρού. Όταν όμως ο Ιωάννης Μαυρομιχάλης πέθανε, ο Παπατσώνης επέστρεψε στο Νιόκαστρο. Μετά την ήττα των Ελλήνων στο Κρεμμύδι (7 Απριλίου 1825), τη μάχη στη Σφακτηρία και στο κάστρο του Παλιοναβαρίνου (26 -30 Απριλίου 1825), η κατάσταση στο Νιόκαστρο έγινε απελπιστική για τους Έλληνες υπερασπιστές, του οι οποίοι δεν είχαν από πουθενά βοήθεια. Τότε ο Ιωάννης Μακρυγιάννης κλείνοντας συμφωνία με τον Ιμπραήμ πασά αναγκάστηκε να παραδώσει το φρούριο χωρίς να συλληφθούν οι Έλληνες υπερασπιστές του, οι οποίοι αναχώρησαν ανενόχλητοι για την Καλαμάτα με αγγλικά καράβια, βάση της συμφωνίας με τον Ιμπραήμ.¹⁶⁷

Μετά την απελευθέρωση του αδελφού του Δημητρίου και των άλλων οπλαρχηγών από την Ύδρα (18 Μαΐου 1825), συνάντησε τον αδελφό του στο Ναύπλιο και μαζί συγκρότησαν ξανά το στρατιωτικό τους σώμα εντασσόμενοι στο στρατόπεδο του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στο Δερβένι του Λεονταρίου. Μπαίνοντας όμως ο Ιμπραήμ στην Αρκαδία μέσω Πολιανής και Ακόβου, ταμπουρώθηκε με τον αδελφό του Δημήτριο, τον Κανέλλο Δεληγιάννη και τον Γενναίο Κολοκοτρώνη στο ύψωμα της Δραμπάλας, δίνοντας σκληρή μάχη κατά των Αιγυπτίων. (βλ. κεφ. 4.10 Μάχη της Δραμπάλας).

Μετά την μάχη της Δραμπάλας, την είσοδο του Ιμπραήμ στην Αρκαδία και την κατάληψη της Τρίπολης, βρισκόταν πάντοτε στο πλευρό του αδερφού του και συγκρότησαν στρατόπεδο στην Πιάνα και στα Τρίκορφα, δυτικά της Τρίπολης. Στη μάχη των Τρικόρφων (23-24 Ιουνίου 1825) πολέμησε στο ταμπούρι του αδελφού του και του Γενναίου Κολοκοτρώνη. Περικυκλωμένοι και αντιμετωπίζοντας τις ορμητικές επιθέσεις των Αιγυπτίων, κατάφερε μόλις την τελευταία στιγμή να διασωθεί μαζί με τον Γενναίο Κολοκοτρώνη, ενώ ταυτόχρονα είδε το θάνατο και τη σκύλευση του σώματος του νεκρού αδελφού του Δημητρίου. Περίλυπος και με ξεσκισμένα ρούχα μόλις που κατορθώνει να διασωθεί στην κορυφή του βουνού Αϊδίνι μαζί με τον Κανέλλο Δεληγιάννη και να κατευθυνθούν στην Αλωνίσταινα μαζί με τον Θεόδωρο και Γενναίο Κολοκοτρώνη. (βλ. κεφ. 4.10 Μάχες Δραμπάλας και Τρικόρφων).

---

¹⁶⁷ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 73, 75, 79-80, 83-84, Γ. Μακρυγιάννης, *ό. π.*, σ. 235-236, 239, 240, 242-250

Μετά τον θάνατο του Δημητρίου Παπατσώνη η κυβέρνηση διόρισε τον μέχρι τότε χιλίαρχο Ιωάννη Παπατσώνη στο βαθμό του στρατηγού, βαθμό που κατείχε ο αδελφός του Δημήτριος και του ανέθεσε την αρχηγία του στρατιωτικού σώματος του αδελφού του (14 Ιουλίου 1825).¹⁶⁸

Υστερα από αυτό, ο γενικός αρχηγός Θεόδωρος Κολοκοτρώνης στις 20 Ιουλίου 1825 δίνει εντολή για τη στρατολογία 350 στρατιωτών από την επαρχία Εμπλακίων για να μεταβούν με τον οπλαρχηγό τους Ιωάννη Παπατσώνη στο στρατόπεδο που συντασσόταν ξανά στα Βέρβена. Έστειλε έγγραφη διαταγή στους δημογέροντες της επαρχίας, ώστε ο Ιωάννης Παπατσώνης να στρατολογήσει 350 στρατιώτες και να τεθεί υπό τις οδηγίες του Νικήτα Σταματελόπουλου (Νικηταρά). Παρεχόταν στον Παπατσώνη κάθε δικαίωμα γι' αυτή τη στρατολογία. Η σίτιση και τα έξοδα των στρατιωτών θα γινόταν από τα εισοδήματα των μύλων του Πηδήματος, τα οποία θα εισέπραττε ο Ιωάννης Παπατσώνης.

Ο Ι. Παπατσώνης υπάκουσε πρόθυμα σε όλες αυτές τις διαταγές και ακολούθησε τον Νικηταρά πολεμώντας μαζί του, ώσπου συγκλήθηκε η Γ' Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο (26 Μαρτίου έως 16 Απριλίου 1826). Αφού καταργήθηκε η κυβέρνηση Κουντουριώτη, η νέα κυβέρνηση διέταξε τον Ιωάννη Παπατσώνη στις 20 Ιουλίου 1826, να τεθεί κάτω από τη διοίκηση του γενικού αρχηγού Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Συμμετείχε σε όλα τα πολεμικά γεγονότα, ορμώμενος εναντίον του εχθρού, συμπολεμώντας από τον Απρίλιο έως τον Σεπτέμβριο του 1826 με το Νικηταρά. Στις 27 Σεπτεμβρίου 1826 η κυβέρνηση (Διοικητική Επιτροπή) με έγγραφό της διέταξε τον Ιωάννη Παπατσώνη και το Μητροπέτροβα να στρατολογήσουν στρατιώτες από τις πέντε επαρχίες της Μεσσηνίας για να κινηθούν εναντίον του εχθρού που απειλούσε με επίθεση-εισβολή στη Σπάρτη και στη Μάνη.¹⁶⁹

Ο Ιωάννης Παπατσώνης συμμετείχε με το στρατιωτικό του σώμα σε όλες τις μάχες και ενέδρες που έστησαν τα ελληνικά στρατεύματα με την τακτική του «κλεφτοπόλεμου», προκαλώντας φθορά και κόπωση των στρατευμάτων του Ιμπραήμ. Ακόμη και όταν αυτός εφάρμοσε την τακτική της δενδροκοπής, της πυρπόλησης των χωριών της Μεσσηνίας και του «προσκυνήματος» των Ελλήνων με τα προσκυνοχάρτια.

¹⁶⁸ ΑΕΠ, τ. 7, σ. 287

¹⁶⁹ ΕΛΙΑ, αρ. εγγρ. Ρ1100224, Ρ 1100225

Στη διάρκεια της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης που έγινε στην Τροιζήνα (Απρίλιος-Μάιος 1827) ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης διατάζει τους δημογέροντες της επαρχίας Εμπλακίων να συνδράμουν το στρατηγό Ιωάννη Παπατσώνη στη στρατολογία 300 πολεμιστών για τις ανάγκες του Αγώνα (13 Απριλίου 1827).

Μετά την ναυμαχία στο Ναβαρίνο (20 Οκτωβρίου 1827) και την άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια (6 Ιανουαρίου 1828) ο Ιμπραήμ υπό την πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων, αναγκάστηκε να αποχωρήσει από την Πελοπόννησο το Σεπτέμβριο του 1828 και ουσιαστικά να λήξει νικηφόρα η επανάσταση στην Πελοπόννησο.¹⁷⁰

6.2. Καποδιστριακή περίοδος (1828-1832).

Στη διάρκεια της διακυβέρνησης Καποδίστρια, ο Ιωάννης Παπατσώνης αποσύρθηκε στο σπίτι του στο Ναζήρι και μαζί με τον αδελφό του Παναγιώτη που εκλέχθηκε μέλος της δημογεροντίας της επαρχίας Εμπλακίων (25 Μαΐου 1828) προσπάθησαν να ανακατασκευάσουν το πυρπολημένο και λεηλατημένο σπίτι τους, το οποίο είχαν λεηλατήσει τα ρουμελιώτικα στρατεύματα της κυβέρνησης Κουντουριώτη κατά τη φυγή τους από την Πελοπόννησο, μετά την ήττα στο Κρεμμύδι (6 Απριλίου 1826), αλλά και ο Ιμπραήμ το καλοκαίρι του 1826 και 1827 όταν τα στρατεύματά του έκαιγαν και λεηλατούσαν τη μεσσηνιακή ύπαιθρο.¹⁷¹

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (27 Σεπτεμβρίου 1831) και την εμφύλια σύρραξη μεταξύ κυβερνητικών (Καποδιστριακών) και αντικυβερνητικών (Συνταγματικών), την ήττα των κυβερνητικών του Καλλέργη στην Κόρινθο και την προέλαση στο Άργος και το Ναύπλιο του Κωλέττη, ως αρχηγού πλέον της κυβέρνησης, τέθηκε υπό τις διαταγές της νέας κυβέρνησης (30 Μαρτίου 1832).

Η κυβέρνηση στην προσπάθειά της να βρει χρήματα, μίσθωσε τις προσόδους των επαρχιών. Όμως ο Κολοκοτρώνης εμπόδισε την είσπραξη των προσόδων στην επαρχία της Καρύταινας και στη Μεσσηνία, από τους κυβερνητικούς εκμισθωτές. Η κυβέρνηση (Διοικητική Επιτροπή) διχασμένη και αυτή ανάλογα με τις προσωπικές τοποθετήσεις των μελών της, διάταξε τον Ιωάννη Παπατσώνη να στρατολογήσει 200 ενόπλους σύμφωνα με την κρίση του, να σχηματίσει στρατιωτικό σώμα και συνεργαζόμενος με τους διοικητές των επαρχιών Ανδρούσης, Εμπλακίων,

¹⁷⁰ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 86-96

¹⁷¹ Κ. Δεληγιάννης, *ό. π.*, τ. 2, σ. 242

Μικρομάνης και τον Ηλία Κατζάκο από την Καλαμάτα, να εμποδίσουν τους αντικυβερνητικούς «αντάρτες και ληστές», όπως χαρακτήριζε τον Νικηταρά και Μητροπέτροβα, να «φορολογήσουν και να ληστέψουν» τους κατοίκους. Τον όριζε στις 2 Ιουλίου 1832, αρχηγό της πολιτοφυλακής, υπεύθυνο για την τάξη και ηρεμία στις επαρχίες της κάτω Μεσσηνίας. Ο Ιωάννης Παπατσώνης πάντα πιστός στην κυβέρνηση, εκτέλεσε πρόθυμα τα χρέη του προς την πατρίδα συντελώντας στην τήρηση της τάξης μέχρι την έλευση του βασιλιά Όθωνα τον Φεβρουάριο 1833.¹⁷²

6.3. Οθωνική περίοδος (1833-1862).

6.3.1. Μεσσηνιακή επανάσταση (Ιουλ. – Αυγ. 1834).

Μετά την έλευση του Όθωνα ο Ιωάννης Παπατσώνης αποσύρθηκε στο χωριό του και ασχολήθηκε με την οικογενειακή του περιουσία. Εντάχθηκε στην υπηρεσία του νέου βασιλιά και μαζί με τον αδελφό του Παναγιώτη ήταν ένθερμοι υποστηρικτές του Θρόνου.

Τον Ιούλιο του 1834 ξέσπασε στη Μεσσηνία επανάσταση-κίνημα κατά της Αντιβασιλείας, από τους οπλαρχηγούς Μητροπέτροβα, Ιωάννη Γκρίτζαλη και Αναστάσιο Τζαμαλή επικεφαλής των χωρικών της Τριφυλίας, Μεσσηνίας και Γορτυνίας¹⁷³

Η εξέγερση ξεκίνησε από την περιοχή της Ολυμπίας στις 27 Ιουλίου 1834. Ομάδες ενόπλων χωρικών πολióρκησαν και κατέλαβαν την Ανδρίτσαινα, καταλύοντας τις κρατικές αρχές. Ταυτόχρονα στην Τριφυλία ο Ιωάννης Γκρίτζαλης, επικεφαλής οπλισμένων χωρικών από τα χωριά της Άνω Τριφυλίας (Άνω Δώριο, Ψάρι), κατέλαβε την Κυπαρισσία όπου κατάσχεσε το Δημόσιο Ταμείο, συνέλαβε τον νομάρχη Μεσσηνίας, τον δημόσιο έφορο και άλλες κρατικές αρχές. Συγκρότησε Επαναστατική Πατριωτική Επιτροπή που εξέδωσε προκήρυξη με τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά αιτήματα προς τον Βασιλιά Όθωνα και την κυβέρνηση. Στην επαρχία Μεσσηνίας ο Μητροπέτροβας και ο Αναστάσιος Τζαμαλής έκαψαν τα θειρισμένα σιτηρά ως πράξη αγανάκτησης και αντίδρασης στη φορολογία, κατέλαβαν

¹⁷² Κ. Βακαλόπουλος, «Το ελληνικό κράτος κατά το 1832», *ΙΕΕ*, τ.12 (1975), σ.571-572 Π. Παπατσώνης, ό.π. σ. 102

¹⁷³ Κ. Τσίγλη-Αρώνη, *Η Μεσσηνιακή εξέγερση του 1834. Αντιπολίτευση του ρωσικού κόμματος στην Αντιβασιλεία του Όθωνα*, Αθήνα 1984, σ.160-161, 204-205, 214-226, Ι. Πετρόπουλος-Α. Κουμαριανού, «Η Αντιβασιλεία 1833-1835», *ΙΕΕ*, τ. 13 (1977), σ.535

την Ανδρούσα και το Νησί και ξεσήκωσαν τα χωριά του μεσσηνιακού κάμπου, έχοντας λαϊκή αποδοχή και υποστήριξη. Στη συνέχεια κατέλαβαν το Λεοντάρι και ξεσήκωσαν και τα γύρω χωριά της επαρχίας Μεγαλόπολης και Γορτυνίας. Έτσι μέχρι τις 4-5 Αυγούστου 1834 οι επαρχίες Γόρτυνος, Τριφυλίας Μεσσηνίας, Μεγαλουπόλεως και Λεονταρίου είχαν ξεσηκωθεί και επαναστατήσει.¹⁷⁴

Η κυβέρνηση αντέδρασε γρήγορα. Διέταξε την οργάνωση τμημάτων εθνοφυλακής από πολίτες με ευθύνη των νομοεπιθεωρητών-στρατιωτικών διοικητών Αχαΐας Ανδρέα Λόντου, Αρκαδίας Κανέλλου Δεληγιάννη, Λακωνίας Παναγιώτη Γιατράκου και Μεσσηνίας Ηλία Κατσάκου Μαυρομιχάλη. Η κυβέρνηση διέταξε παλιούς οπλαρχηγούς και αξιωματικούς που ήταν φιλικά προσκείμενοι προς το Θρόνο, να προσφέρουν στρατιωτική υπηρεσία. Έτσι διατάχθηκε ο Ιωάννης Παπατσώνης να στρατολογήσει σώμα πολιτών και να συνεννοηθεί με το Νησιώτη παλιό οπλαρχηγό Δαρειώτη για να συναντήσουν τα κυβερνητικά στρατεύματα του Ηλία Κατσάκου Μαυρομιχάλη στην περιοχή της Φουρτζαλοκαμάρας (σημ. Θουρία).

Εκεί επιτέθηκαν κατά των επαναστατών του Μητροπέτροβα και τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν την πορεία τους προς την Καλαμάτα. Στη συνέχεια οι Κατσάκος, Παπατσώνης και Δαρειώτης επιτέθηκαν στο χωριό Ασλάναγα (σημ. Άρις) που ήταν η γενέτειρα του επαναστάτη Αναστασίου Τζαμαλή. Μετά την εκεί ήττα των στασιαστών, το χωριό λεηλατήθηκε και πυρπολήθηκε από τους Μανιάτες και τα βαυαρικά στρατεύματα. Μετά την καθοριστική μάχη στο Ασλάναγα ήρθε και η δεύτερη καθοριστική μάχη κατά των Μητροπέτροβα και Γκρίτζαλη στο χωριό Σούλου της Μεγαλόπολης κατά την οποία οι επαναστάτες τράπηκαν σε φυγή. Ο Γκρίτζαλης συνελήφθη στην ορεινή Γορτυνία, ενώ ο Μητροπέτροβας παραδόθηκε οικειοθελώς στον Κανέλλο Δεληγιάννη. Στη μάχη αυτή συμμετείχε ο Ιωάννης Παπατσώνης ο οποίος στη συνέχεια διατάχθηκε να επιτηρεί την τάξη και την ηρεμία με τους πολιτοφύλακές του στο χωριό Γαράντζα, γενέτειρα του Μητροπέτροβα, φροντίζοντας ταυτόχρονα για τον εφοδιασμό των κυβερνητικών στρατευμάτων με εφόδια, (ζωοτροφές και τρόφιμα). Έπειτα διατάχθηκε να μεταβεί στο Λεοντάρι με τα ίδια καθήκοντα.. Τέλος διατάχθηκε και προέβη στον αφοπλισμό κατοίκων της

¹⁷⁴ ΓΑΚ, γραμματεία Εσωτερικών, φάκ. 163β, Αναφορές επάρχου Μεγαλόπολης και διευθυντή Νομαρχίας Αρκαδίας προς τη γραμματεία Εσωτερικών, .Κ. Τσίγλη-Αρώνη, ό.π. σ. 63-64

Γαράντζας και στη σύλληψη του Γεωργίου Περρωτή ως συμμετέχοντα στην ανταρσία.¹⁷⁵

6.3.2. Κίνημα Γεωργίου Περρωτή (Απρ. 1848).

Τον Απρίλιο του 1848, ξεσπά στη Μεσσηνία εξέγερση κατά της μοναρχίας υπό τον Γεώργιο Περρωτή (βλ. κεφ. 5.3.3). Η κυβέρνηση Κουντουριώτη στέλνει εκτάκτως κυβερνητικά στρατεύματα υπό τον Γενναίο Κολοκοτρώνη. Ταυτόχρονα διατάζει τον αντισυνταγματάρχη της Προικοδοτούμενης Φάλαγγας (τιμητικός βαθμός και σώμα για τους οπλαρχηγούς της Επανάστασης 1821) και βουλευτή Μεσσήνης Ιωάννη Παπατσώνη να μεταβεί στη Μεσσηνία και να στρατολογήσει ένοπλο σώμα εθνοφυλακής υπό τις διαταγές του Γενναίου Κολοκοτρώνη. Ο Ιωάννης Παπατσώνης σε συνεργασία με τον αδελφό του Παναγιώτη, που είναι και αυτός βουλευτής Μεσσήνης και δήμαρχος του δήμου Εύας, στρατολογεί ένοπλο σώμα πολιτών και μαζί με τα υπόλοιπα κυβερνητικά στρατεύματα συγκρούονται με τους ενόπλους του Περρωτή στο χωριό Βελίκα και τους τρέπουν σε φυγή. Ο Περρωτής καταφεύγει στο μοναστήρι του Βουλκάνου και ύστερα στην Άμφεια και στον Αλμυρό για να καταλήξει εξόριστος στην αγγλοκρατούμενη Ζάκυνθο. Ο υπουργός στρατιωτικών με το υπ' αριθμ. 6.361 έγγραφό του στις 28 Απριλίου 1848 διατάζει τον αντισυνταγματάρχη Ιωάννη Παπατσώνη για τη μετάβασή του στη Μεσσηνία και την αντιμετώπιση της εξέγερσης.

Μετά τη λήξη των επεισοδίων, με άλλο έγγραφό του στις 12 Μαΐου 1848 τον διατάζει για την διάλυση του σώματος της πολιτοφυλακής, δίνοντάς του συγχαρητήρια για την αφοσίωση και τον ένθερμο ζήλο που έδειξε στις διαταγές του βασιλιά Όθωνα.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 103, 104, 123-125, Κ. Τσίγλη-Αρώνη, *ό. π.*, σ. 106-109, 289-293, Α. Φραντζής, *ό. π.*, σ. 192-194

¹⁷⁶ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 127-128, ΕΛΙΑ, αρ. εγγρ. P1100227, P 1100229

6.3.3. Βουλευτής Μεσσήνης (1847, 1869) - Υπασπιστής του Όθωνα (1852-1857).

Το 1843 ο Ιωάννης Παπατσώνης εκλέγεται σύμβουλος στο Επαρχιακό Συμβούλιο Μεσσήνης μαζί με τον αδελφό του Παναγιώτη, δήμαρχο του δήμου Εύας.¹⁷⁷

Στις εκλογές του Ιουνίου 1847 εκλέγεται βουλευτής Μεσσήνης, σε μια εκλογή που η νομιμότητά της αμφισβητήθηκε από τους πολιτικούς του αντιπάλους αλλά επικυρώθηκε από την Βουλή. Συμμετέχει στη Βουλή για την Β' βουλευτική περίοδο από 28 Ιουλίου 1847 έως 27 Ιουλίου 1850.¹⁷⁸

Μετά τη λήξη της θητείας του το 1850, επέστρεψε στο χωριό του Ναζήρι ασχολούμενος με την οικογενειακή του περιουσία.

Τον Μάιο του 1852 συνέβησαν τα επεισόδια με τη δράση στη Μάνη και την Καλαμάτα, του φανατικού καλογήρου Χριστοφόρου Παναγιωτόπουλου, γνωστού ως Παπουλάκου. Μαζί με τον αδελφό του Παναγιώτη Παπατσώνη, δήμαρχο Εύας υποστηρίζουν τις κρατικές αρχές και τα κυβερνητικά στρατεύματα στην καταστολή των ταραχών στην Καλαμάτα (κεφ. 5.3.4) .

Μετά τα «Χριστοφορικά» του Παπουλάκου, με Βασιλικό Διάταγμα της 10^{ης} Ιουλίου 1852 (ΦΕΚ 24/ 14-07-1852), και έχοντας τον βαθμό του Συνταγματάρχη της Προικοδοτούμενης Φάλαγγας, ο Ιωάννης Παπατσώνης διορίζεται Υπασπιστής του Όθωνα. Ταυτόχρονα το Υπουργείο των Στρατιωτικών τον ανακαλεί από Συνταγματάρχη της Προικοδοτούμενης Φάλαγγας σε Συνταγματάρχη της Ενεργής Φάλαγγας.¹⁷⁹

Στην υπηρεσία του Όθωνος ως υπασπιστής του έμεινε στην Αθήνα έως το 1857, οπότε λόγω προβλημάτων υγείας που αντιμετώπιζε αποχώρησε από τη θέση του. Η αποχώρησή του έγινε δεκτή με το Βασιλικό Διάταγμα της 30^{ης} Ιουνίου 1857 (ΦΕΚ 25/13-08-1857), στο οποίο εκφραζόταν στον Ιωάννη Παπατσώνη η Υψηλή Βασιλική Ευαρέσκεια για τον ένθερμο ζήλο και την αφοσίωσή του στο Θρόνο και για αυτό ονομάστηκε Επίτιμος Υπασπιστής του Βασιλιά Όθωνος.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Ε.Τ. ΦΕΚ 17/03-06-1843

¹⁷⁸ Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξουσίων, Γερουσιαστών και Βουλευτών, 1822-1935*, Αθήνα 1986, σ. 53, ΕΛΙΑ αρ.εγγρ. P1100232, 1100233

¹⁷⁹ ΕΛΙΑ, αρ. εγγρ. P 1100236, P 1100237, P 1100238, Ε.Τ. ΦΕΚ 15/04-07-1853

¹⁸⁰ Ε.Τ. ΦΕΚ 25/13-08-1857 και ΕΛΙΑ, αρ. εγγρ. P 1100244, P 1100245

Ταυτόχρονα με άλλο Βασιλικό Διάταγμα της 30^{ης} Ιουνίου 1857, του απονεμήθηκε ο Αργυρός Σταυρός του Τάγματος του Σωτήρος για την προσφορά του στην Επανάσταση του 1821 και τις μετέπειτα υπηρεσίες του στην Πατρίδα.¹⁸¹

Το 1868 με Βασιλικό Διάταγμα της 25^{ης} Μαρτίου που του κοινοποίησε ο υπουργός Στρατιωτικών, προήχθη από Συνταγματάρχη σε Υποστράτηγος.¹⁸² Την ίδια ημερομηνία το Υπουργείο των Εξωτερικών του κοινοποιεί το Βασιλικό Διάταγμα με το οποίο του απονέμεται ο Χρυσός Σταυρός του Τάγματος του Σωτήρος και του διαβιβάζεται το σχετικό δίπλωμα υπογεγραμμένο από τον βασιλιά Γεώργιο Α΄.

Στις εκλογές του 1869 εκλέγεται πάλι βουλευτής Μεσσήνης και επανέρχεται στη Βουλή στη διάρκεια της Α΄ Συνόδου της Γ΄ περιόδου (16 Μαΐου 1869 έως 20 Νοεμβρίου 1869).¹⁸³

6.4. Οικογενειακή κατάσταση (γάμοι, τέκνα, θάνατος).

Ο Ιωάννης Παπατσώνης παντρεύτηκε δύο φορές. Την πρώτη φορά παντρεύτηκε την Καλλιόπη Μπολάνη και απέκτησε μαζί της τέσσερα παιδιά: το Δημήτριο, τη Χαρίκλεια, το Γεώργιο και το Δημοσθένη.

Ο Δημοσθένης Ιωάν. Παπατσώνης ακολούθησε στρατιωτική σταδιοδρομία. Ήταν ανθυπίαρχος του ιππικού σώματος και το 1876 το Υπουργείο Στρατιωτικών τον στέλνει με κρατικά έξοδα στη Γαλλία για να μετεκπαιδευτεί στην υπηρεσία του (ΦΕΚ 39/30-08-1876).

Η δεύτερη σύζυγος του Ιωάννη Παπατσώνη ήταν η Βασιλική Λιακατά, χήρα του οπλαρχηγού και υπασπιστή του Όθωνα Σταύρου Γρίβα και θυγατέρα του οπλαρχηγού Λιακατά από το Μεσολόγγι. Μαζί της απέκτησε δύο παιδιά. Τον Όθωνα που γεννήθηκε το 1859 και την Αμαλία. Τα δύο αυτά παιδιά βάπτισαν στο Ναζήρι, οι βασιλείς Όθων και Αμαλία και τους έδωσαν τα ονόματά τους.¹⁸⁴

Ο Ιωάννης Παπατσώνης πέθανε στις 20 Ιανουαρίου 1871. Η εφημερίδα «Αλήθεια» την επόμενη ημέρα έγραψε εγκωμιαστικά λόγια για την καταγωγή, τη συμμετοχή του στην επανάσταση και τη λαμπρή στρατιωτική σταδιοδρομία του, εξάιροντας το ήθος και την προσωπικότητα του Ιωάννη Παπατσώνη.¹⁸⁵

¹⁸¹ ΕΛΙΑ, αρ. εγγρ. P 1100247, P 1100243, P 1100246

¹⁸² ΕΛΙΑ αρ. εγγρ. P 1100248, P 1100249, P 1100250

¹⁸³ Βουλή των Ελλήνων, Μητρώο Βουλευτών 1865–1910, Αθήνα 1986, σ. 148

¹⁸⁴ Αρχείο ΕΛΙΑ, αρ. εγγρ. P 1100285

¹⁸⁵ Ε. Πρωτοψάλτης, ό. π., σ. 16-17

Ζ' Κεφάλαιο

Απόγονοι οικογένειας Παπατσώνη

A) Ο Παναγιώτης Παπατσώνης (1800-1888) από το γάμο του την 1^η Οκτωβρίου 1833 με την Ελένη Πλατανοπούλου απέκτησε τρεις γιούς:

i) Τον Δημήτριο, ο οποίος το 1876 -1880 εκλέχθηκε και αυτός, όπως παλιότερα και ο πατέρας του, δήμαρχος Εύας.

ii) τον Ανδρέα,

iii) τον Κωνσταντίνο, ο οποίος παντρεύτηκε την Αικατερίνη Πρασσά. Το ζευγάρι απέκτησε το 1895 στην Αθήνα έναν γιό που ονομάστηκε Παναγιώτης παίρνοντας το όνομα του παππού του. Ο Παναγιώτης ή Τάκης Παπατσώνης όπως έγινε αργότερα γνωστός, φοίτησε στο Γαλλικό Ινστιτούτο, έπειτα σπούδασε πολιτικές επιστήμες και νομική στο πανεπιστήμιο της Αθήνας και στη Γενεύη της Ελβετίας. Εργάστηκε στο Υπουργείο Οικονομικών φτάνοντας σε ανώτερες θέσεις, όπως Γενικός Διευθυντής και Γενικός Γραμματέας και αργότερα Γενικός Γραμματέας στο Υπουργείο Τύπου. Ανέλαβε πολλές και σημαντικές θέσεις στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα. Ασχολήθηκε με την ποίηση και δημοσίευσε ποιήματα του και μεταφράσεις ξένων ποιητών σε πολλές εφημερίδες και περιοδικά. Θεωρείται ένας από τους πιο γνωστούς ποιητές της γενιάς του μεσοπολέμου και της γενιάς του '30 με ένα ιδιαίτερο ποιητικό ύφος. Βραβεύτηκε με κρατικά βραβεία ποίησης και πεζογραφίας και το 1967 εκλέχθηκε μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Πέθανε το 1967. Ο Τάκης Παπατσώνης απέκτησε από το γάμο του το 1932 με την Ευανθία Εμπεδοκλή μία κόρη, τη Μαρία Παπατσώνη.¹⁸⁶

B) Ο Ιωάννης Παπατσώνης (1802-1871) από τον πρώτο του γάμο με την Καλλιόπη Μπολάνη απέκτησε τέσσερα παιδιά :

i) Τον Δημήτριο Παπατσώνη,

ii) Την Χαρίκλεια Παπατσώνη, η οποία παντρεύτηκε τον Αριστομένη Περρωτή, γιο του Γεωργίου Περρωτή (1805-1880) ηγέτη του κοινωνικού κινήματος το 1848 και πολλές φορές βουλευτή Καλαμάτας, πεθερού του Αλέξανδρου

¹⁸⁶ Εθνικό Κέντρο Βιβλίου (ΕΚΕΒΙ) www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=4118&=318 (ανάκτηση 16-6-2021) και https://biblionet.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%89%CF%80%CE%BF%20/?person_id=18889 (ανάκτηση 16-6-2021), Ακαδημία Αθηνών (ψηφιακό αποθετήριο) www.digitallibrary.academyorathens.gr/archive/item/8301 (ανάκτηση 16-6-2021)

Κουμουνδούρου και πολιτικού αντιπάλου των αδελφών Παπατσώνη. Ο Αριστομένης Περρωτής εκλέχθηκε δήμαρχος στο δήμο Θουρίας το 1867, 1874, 1887 και 1895. Πέθανε ως δήμαρχος Θουρίας το 1897. Τα παιδιά και εγγόνια του έγιναν βουλευτές και υπουργοί σε διάφορες κυβερνήσεις κάνοντας την οικογένεια Περρωτή από τις σημαντικότερες οικογένειες πολιτικών της Μεσσηνίας στον 20^ο αιώνα.¹⁸⁷

iii) τον Γεώργιο Παπατσώνη

iv) τον Δημοσθένη Παπατσώνη, αξιωματικό του ιππικού σώματος.(ΦΕΚ 39/ 30-08-1876)

Από τον δεύτερο γάμο του με την Βασιλική Λιακατά απέκτησε δύο παιδιά:

i) Την Αμαλία Παπατσώνη.

ii) Τον Όθωνα Παπατσώνη, που βαπτίστηκαν στο Ναζήρι από τους βασιλείς Όθωνα και Αμαλία.¹⁸⁸

Ο Όθωνας Ιωάν. Παπατσώνης (1859-1920) έγινε πρώτος πρόεδρος της Κοινότητας Ναζηρίου το 1914, όταν καταργήθηκαν οι δήμοι και δημιουργήθηκαν οι κοινότητες (ΦΕΚ 26/31-08-1912). Με τη σύζυγό του Σοφία, απέκτησαν το 1885 ένα γιο, τον Ιωάννη.¹⁸⁹

Ο Ιωάννης Οθ. Παπατσώνης (1885-1928) παντρεύτηκε την Ελένη Μελετόπουλου και απέκτησαν έναν γιο, τον Όθωνα το 1919.

Ο Όθωνας Ιωάν. Παπατσώνης (1919-2006) , δισέγγονος του αγωνιστή, βουλευτή, υποστρατήγου και υπασπιστή του βασιλιά Όθωνα, Ιωάννη Παπατσώνη, σπούδασε νομικά και οικονομικά στη Γενεύη και ασχολήθηκε με επιχειρήσεις κατασκευών και ακινήτων. Παντρεύτηκε με την Ελένη –Νέλλυ Καντώρου και απέκτησαν μία κόρη, την Μαρίνα Όθ. Παπατσώνη και έναν γιο, τον Ιωάννη Όθ. Παπατσώνη που πέθανε το 2010.

¹⁸⁷ Μ. Φερέτος, *Μεσσηνιακά 1868*, Αθήνα 1968, τ. 1, σ. 599

¹⁸⁸ Ε. Πρωτοψάλτης, *ό. π.*, σ. 17, 19

¹⁸⁹ Κ. Ζάνιας, *ό.π.* σ. 44, ΕΛΙΑ, αρ. εγγρ. Ρ 1100286

Η' Κεφάλαιο

Η προσφορά της οικογένειας Παπατσώνη στην επανάσταση του 1821

Η οικογένεια Παπατσώνη ήταν μία από τις σημαντικότερες οικογένειες προεστών- κοτζαμπάσηδων στην προεπαναστατική Μεσσηνία και Πελοπόννησο. Απέκτησε την αρχοντική της θέση με τον ιερέα Δημήτριο Τσώνη ή παπα Δημήτρη Τσώνη ή Παπατσώνη (1732-1806), στον οποίο οφείλεται η δημιουργία της επαρχίας Εμπλακίων με τις αυτοκρατορικές ιδιοκτησίες-κτήματα (εμλακ χουμαγιούν) της Μπεγιάν Σουλτάνας, αδελφής του σουλτάνου Σελίμ Γ'. Στα χρόνια του η οικογένεια αποκτά πλούτο και υψηλή θέση στην πελοποννησιακή προυχοντία, αναγνωριζόμενη τόσο από την ελληνική κοινότητα όσο και την τουρκική κοινωνία και εξουσία. Η κυριαρχία της στη Μεσσηνία κορυφώνεται με τον γιο του, Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη (1765 -1811), ο οποίος εκτός από προεστός της επαρχίας Εμπλακίων, καταλαμβάνει και το αξίωμα του βεκίλη του Μορέως στην Κωνσταντινούπολη το 1805-1806. Οι γιοί του Δημήτριος, Παναγιώτης και Ιωάννης διαδέχονται τον πατέρα τους και ο Δημήτριος σε ηλικία 14 ετών το 1812, εκλέγεται από τους προεστούς των χωριών της επαρχίας ως πρώτος προεστός - πρωτόγερος. Σε ηλικία 20 ετών (1818), γίνεται ο αποκλειστικός και μόνος προεστός και πρόκριτος της επαρχίας. Λίγο πριν την επανάσταση, τα τρία αδέλφια διοικούν την επαρχία και διαχειρίζονται μία περιουσία που στο μέγεθός της δύσκολα συναντάται στα προεπαναστατικά χρόνια στην Πελοπόννησο.

Παρόλο που ο πλούτος και η κοινωνική τους θέση θα τους έκανε να είναι αρνητικοί ή διστακτικοί στα σχέδια της Φιλικής Εταιρείας για επανάσταση, γιατί έτσι διακινδύνευαν πλούτο, κοινωνική αναγνώριση και μία άνετη ζωή, αφού είχαν φιλικές σχέσεις με την τουρκική εξουσία την οποία συχνά έλεγχαν μέσω των χρημάτων τους και της οικογενειακής τους παράδοσης, δεν σκέφτηκαν καθόλου την προσωπική ευημερία τους αλλά το γενικότερο συμφέρον και ανάγκη της πατρίδας τους. Το υψηλό πατριωτικό τους φρόνημα τους έκανε να πάρουν πρώτοι τα όπλα στην επαρχία τους και να συμμετάσχουν ολόψυχα στον αγώνα για την ελευθερία.

Ο Δημήτριος Παπατσώνης, επικεφαλής σώματος 1.000 ενόπλων πού το στρατολόγησε, το εξόπλισε και το συντηρούσε ο ίδιος από την προσωπική του περιουσία, δίνει το παρόν στην επανάσταση από την πρώτη στιγμή. Στρατολογούσε χωρικούς της επαρχίας του, που τον αναγνώριζαν ως αρχηγό και τους μετέτρεπε με

το ήθος του και την γενναιότητά του σε έμπειρους πολεμιστές. Οδηγούσε ο ίδιος προσωπικά τους συμπατριώτες του σε όλες τις μάχες. Κινδύνεψε πολεμώντας στην πρώτη γραμμή στο Βαλτέτσι, στην Τρίπολη, στο Κεφαλάρι του Άργους, στην Δραμπάλα. Πάντοτε πρόθυμος και ετοιμοπόλεμος κάτω από τις διαταγές της Πελοποννησιακής Γερουσίας, του Εκτελεστικού, της Διοίκησης. Ποτέ δεν αρνήθηκε εντολές και σχεδιασμούς οπλαρχηγών ανώτερων από εκείνον, όπως του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, τον οποίο ακολούθησε πιστά. Παρά το νεαρό της ηλικίας του έγινε αποδεκτός τόσο από τους ισχυρότερους οπλαρχηγούς όσο και προκρίτους πολιτικούς. Στη δύσκολη στιγμή και ανάγκη της πατρίδας δεν δίστασε να προσφέρει την ίδια του τη ζωή θυσία. Ύστερα από πολλές ώρες γενναίου πολέμου πληγώθηκε αλλά δεν αποχώρησε. Παρέμεινε στο πεδίο της μάχης ενθαρρύνοντας τους συμπολεμιστές του οι οποίοι δεν τον άφησαν μόνο του αλλά πέθαναν μαζί του στην υπέρτατη θυσία για την πατρίδα.

Τον αγώνα του συνέχισαν και τα δύο του αδέλφια. Ειδικά στον στρατιωτικό τομέα ο αδελφός του Ιωάννης ανέλαβε τη διοίκηση του στρατιωτικού σώματος της επαρχίας τους και συνέχισε επάξια τον αγώνα του αδελφού του. Όμως η οικογένεια δεν έχει προσφέρει μόνο το αίμα της αλλά και την περιουσία της. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης συμμετείχε σε όλες τις πολιτικές διεργασίες της Επανάστασης. Είχε αναλάβει την τροφοδοσία των πολεμιστών των αδελφών του και την προστασία των οικογενειών τους στα χωριά τους. Συχνά πρόσφερε από το προσωπικό του ταμείο για τις ανάγκες του αγώνα. Η προσωπική τους περιουσία και το αρχοντικό τους λεηλατήθηκαν και καταστράφηκαν τόσο στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου από τα αντίπαλα ρουμελιώτικα στρατεύματα που κατέκλυσαν τη Μεσσηνία όσο και από τις επιδρομές του Ιμπραήμ που ξέσπασε την οργή του στα κτίρια και τα δέντρα στον μεσσηνιακό κάμπο. Ο απολογισμός αυτής της οικονομικής συνεισφοράς στον Αγώνα φτάνει σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Παναγιώτη Παπατσώνη και σύμφωνα με επίσημα αποδεικτικά έγγραφα της Διοίκησης, στα 300.000 γρόσια καθώς και άλλα 300.000 που δεν έχουν υπολογιστεί επίσημα. Για όλα αυτά η οικογένεια Παπατσώνη δεν έλαβε ποτέ καμία υλική αποζημίωση. Όμως η ηθική αποζημίωση και αναγνώριση είναι τεράστια. Η αναγνώριση της πολιτείας για την προσφορά των αδελφών Παπατσώνη αποτιμήθηκε στο να κατατάξει μέσω της Επιτροπής Εκδουλεύσεων του Αγώνα, τον Δημήτριο Παπατσώνη στην Α΄ τάξη των Αξιωματικών, τον Ιωάννη Παπατσώνη στη Β΄ τάξη των Αξιωματικών και τον Παναγιώτη Παπατσώνη στη Β΄

τάξη των πολιτικών και να τους απονεμηθεί ο Αργυρός και Χρυσός Σταυρός του Τάγματος του Σωτήρος από το Ελληνικό Βασίλειο. Αν όμως η ελληνική Πολιτεία έδωσε αυτές τις τιμές στην οικογένεια Παπατσώνη, την πραγματική τιμή και αξία την έχει δώσει η τοπική κοινωνία της ιδιαίτερης γενέτειράς τους και η Μεσσηνία ευρύτερα καθώς και η ιστοριογραφία της Επανάστασης.

Θ΄ Κεφάλαιο

Η θέση της οικογένειας στην ιστοριογραφία και στην τοπική κοινωνία

Το πόσο σημαντική ήταν η οικογένεια Παπατσώνη, ποια ήταν η θέση της στην προεπαναστατική και επαναστατική περίοδο και ποιά είναι η αντίληψη που έχουν οι ιστοριογράφοι της Επανάστασης, φαίνεται από τα σχόλια και τις αναφορές που έχουν γίνει για τον ήρωα Δημήτριο Παπατσώνη και τον ένδοξο θάνατό του.

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης τον χαρακτηρίζει ως σημαντικό οπλαρχηγό: «...εις το ταμπούρι εσκοτώθη ο Παπατσώνης και άλλοι δυο-τρεις σημαντικοί...». ¹⁹⁰

Ο Αμβρόσιος Φραντζής αναφέρεται στην επαρχία Εμπλακίων και χαρακτηρίζει την οικογένεια Παπατσώνη ως επίσημη οικογένεια της επαρχίας και τον Δημήτριο Παπατσώνη ως έχοντα πατριωτική φιλοτιμία:

«...εις την επαρχίαν ταύτην... επίσημοι οικογένειά της υπήρχον η του παπ. Τζόνη...ο υιός του παπ. Τζόνη Δημήτριος...πατριωτικώς φιλοτιμηθείς εφονεύθη εις τα Τρίκορφα της Τριπολιτζάς, μαχόμενος κατά του Ιμπραχήμη». ¹⁹¹

Ο Γενναίος Κολοκοτρώνης αναφέρεται στο συμπολεμιστή του Δημήτριο Παπατσώνη: «...ο φιλότιμος Δημ. Παπαντζώνης εδιανομούσε φουσέκια, επληγώθη...από τους 270 σκοτωμένους ήτον οι σημαντικώτεροι από το σώμα του Γενναίου, ο Δημ. Παπατζώνης...» ¹⁹²

Ο Φωτάκος αναφέρει: «...εκεί χάθηκαν και πολλοί άλλοι και σημαντικοί οπλαρχηγοί, ο Δημήτριος Παπατσώνης...» ¹⁹³

«...ούτος ευρέθη εις πολλές μάχας...και παντού ηνδραγάθησε. Το όνομά του απαντάται εις όλας τας μεγάλας μάχας...Ο δε θάνατός του ελύπησεν όλους όσους τον εγνώρισαν, και κατ' εξοχήν τους στρατιωτικούς.» ¹⁹⁴

Ο γαμπρός του και πολλάκις συμπολεμιστής του Κανέλλος Δεληγιάννης αναφέρει:

«Ο ένδοξος ήρωας, το καύχημα της Μεσσηνίας, ο εικοσιεπταετής (27) στρατηγός Δημήτριος Παπατσώνης, του οποίου την υστέρησιν εθρήνησεν όλη η

¹⁹⁰ Θ. Κολοκοτρώνης, ό. π., σ. 154

¹⁹¹ Α. Φραντζής, ό. π., εν Αθήναις 1841, τ. 4, σ. 120, 249

¹⁹² Γ. Κολοκοτρώνης, ό. π., σ. 155, 156

¹⁹³ Φωτάκος, ό. π., σ. 144, 148

¹⁹⁴ Φωτάκος, Βίοι Πελοποννησίων ανδρών και των έξωθεν εις την Πελοπόννησον ελθόντων κληρικόν στρατιωτικόν και πολιτικόν των αγωνισαμένων τον Αγώνα της Επανάστασως, εν Αθήναις 1888, σ.

*Πελοπόννησος και ιδίως η πατρίς του Μεσσηνία, της οποίας ήτον το κλέος και το αγλαΐσμα δια την στρατιωτικήν του ανδρείαν, δια τας πολιτικές και κοινωνικάς αρετάς του και δια τα λοιπά πλεονεκτήματά του ...»*¹⁹⁵

Ο Νικόλαος Σπηλιάδης, στα δικά του απομνημονεύματα, αναφέρει:

*«... και τότε έπιπτον εις τα οχυρώματά του τα βόλια των τουφεκίων και αι σφαίραι των πυροβόλων και αι βομβίδες ωσάν χάλαζα και τότε επληρώθη ο Παπατσιώνης ενώ διένεμε πυριτόβολα εις τους Έλληνας... εφονεύθησαν 270, εξ αυτών οι σημαντικότεροι ήσαν ο Δ. Παπατσώνης... άμα πληγωθείς ούτος ανεχώρησεν από τα οχυρώματα, πλην αφού έφυγον οι Έλληνες, τον επρόφθασαν οι Τούρκοι μη δυνάμενον να φύγη και τον εφόνευσαν και αυτόν.»*¹⁹⁶

Ο Αλέξανδρος Σούτσος σε ποίημα του αναφέρει για τον Δημήτριο Παπατσώνη:

*«...και Παπατσώνης των μαχητών ο πλέον εύζωνος και γενναίος, όστις και κάλλος είχε Νιρέως... έφερεν εξ Ιθώμης εκατοντάδας Ελλήνων τρείς. οποίας τόλμης, οποίας ρώμης, τέτοιους ολίγους έτρεφεν η Πατρίς...»*¹⁹⁷

Άγνωστος λόγιος γράφει σε κείμενο του, στην εφημερίδα «*Ερμούπολις της Σύρου*» το 1866, για τη μάχη των Τρικόρφων και τον χαρακτηρίζει νέο Αριστομένη της Μεσσηνίας:

*«..εις τα Τρίκορφα έπεσεν ηρωικώς ο νέος Αριστομένης της Μεσσηνίας, Δημήτριος Παπατσώνης...»*¹⁹⁸

Ο Χρήστος Στασινόπουλος στο Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, τον χαρακτηρίζει ως αρχοντόπουλο της Μεσσηνίας;

*«...Μαζί με το άλλο αρχοντόπουλο της Κορινθίας, τον Ιωάννη Νοταρά, ο Δημήτριος Παπατσώνης αποτελεί τιμητική εξαίρεση, γιατί αν εξαιρέσουμε τους Μανιάτες καπεταναίους, απ' όλους τους άλλους κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου αυτοί μονάχα οι δύο βρήκαν τον ένδοξο θάνατο στο πεδίο της μάχης.»*¹⁹⁹

Αλλά και η λαϊκή μούσα του δημοτικού παραδοσιακού τραγουδιού, μιλάει για τη σκληρή μάχη των Τρικόρφων και θρηνεί τον θάνατο του Δημητρίου Παπατσώνη:

¹⁹⁵ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1957, τ. 3, σ. 46

¹⁹⁶ Ν. Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνησιν 1852, τ. 2, σ. 362, 363

¹⁹⁷ Α. Σούτσος, *Η Τουρκομάχος Ελλάς*, εν Αθήναις 1850, σ. 205

¹⁹⁸ Εφημερίδα *Ερμούπολις*, αρ. φ. 88 έτος Β', 18 Μαΐου 1866, Βιβλιοθήκη Βουλής των Ελλήνων

¹⁹⁹ Χ. Στασινόπουλος, *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 1979, τ. 4, σ. 128, 129

«*Βουνά της Αλωνίσταινας και της Επάνω Χρέπας
 τ' έχετε κι αραχνιάσατε, και είστε αραχνιασμένα;
 Μη σας εβάρεσε βοριάς, μη σας επήρε ο Νότος;
 Μηδέ βοριάς μας βάρεσε, μηδέ μας πήρε ο Νότος.
 Μπραήμ πασάς μας έζωσε με τους στραβαραπάδες.
 Με τρεις χιλιάδες τακτικούς, πέντε καβαλαραίους.
 Σκοτώσαν τον κυρ Νικολή και το Παπατσωνόπουλο.
 Εβγάτε μες στον Άγιο Λιά, αγνάντια στη Βυτίνα
 εκεί ν' ακούστε κλάμματα ,ν' ακούστε μοιρολόγια.
 Πως κλαίνε και πως θλίβονται οι Ταμπακονυφάδες.
 με τις Αλωνιστιώτισσες και χύνουν μαύρα δάκρυα.»²⁰⁰*

Το τραγούδι αυτό με αρκετές παραλλαγές τραγουδιέται στην περιοχή Αλωνίσταινας, Λαγκαδίων και Βυτίνας της Γορτυνίας.²⁰¹

Η γενναιότητα και η παλικαριά του Παπατσώνη παρουσιάζεται και σε άλλο δημοτικό τραγούδι που αναφέρεται στην είσοδό του μαζί με άλλους οπλαρχηγούς στην Καλαμάτα την ημέρα της απελευθέρωσής της στις 23 Μαρτίου 1821:

«*Φτάσαν μωρέ, φτάσαν τα παλικάρια μας
 κι όλοι οι καπεταναίοι,
 γειά σας Έλληνες γενναίοι.
 Μπροστά μωρέ, μπροστά πάει ο Πετρόμπεης
 και κοντά ο Παπατσώνης, Μούρτζινος, Κολοκοτρώνης.»*

Στην τελετή αναπαράστασης της απελευθέρωσης της Καλαμάτας, στις 23 Μαρτίου, αναφέρεται ο οπλαρχηγός Δημήτριος Παπατσώνης που μπαίνει στην πόλη επικεφαλής του δικού του στρατιωτικού σώματος –μπουλουκιού.²⁰²

Η οικογένεια Παπατσώνη όμως έχει ιδιαίτερη θέση διαχρονικά, στην τοπική κοινωνία της γενέτειράς της Ναζήρι, αλλά και της ευρύτερης Μεσσηνίας.

Οι κάτοικοι των χωριών της περιοχής αναγνωρίζουν την προσωπικότητα και προσφορά των αδελφών Παπατσώνη στην ευρύτερη περιοχή και επί μία ολόκληρη εικοσαετία (1841-1862), τιμούν τον Παναγιώτη και τον Ιωάννη Παπατσώνη με την

²⁰⁰ Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, τ. 3, σ. 147

²⁰¹ www.youtube.com/watch?v=ERB6YDkA_OM (ανάκτηση 15-06-2021)

²⁰² www.youtube.com/watch?v=UXORNN8fQ4 (ανάκτηση 16-06-2021)

εκλογή τους στα αξιώματα του δημάρχου του τοπικού δήμου Εύας αλλά και του βουλευτή της επαρχίας Μεσσηνίας.

Το 1920 και 1929 ο λόγιος και μοναχός Ιωάννης Κεφάλας από το γειτονικό στο Ναζήρι χωριό της Λάμπαινας, γράφει ποιήματα που αναφέρονται στην ιστορία, τη δόξα, τον πλούτο και τη γενικότερη κοινωνική θέση της οικογένειας των Παπατσωναίων.²⁰³

Η οικογένεια Παπατσώνη συνεχίζει να είναι μία από τις πλουσιότερες οικογένειας γαιοκτημόνων της Μεσσηνίας και μετά την απελευθέρωση. Ο Παναγιώτης Παπατσώνης σαν δήμαρχος του δήμου Εύας προέτρεψε τους συνδημότες του και κατοίκους των γύρω χωριών το 1840 να φυτέψουν στα κατεστραμμένα κτήματά τους κορινθιακή σταφίδα, η οποία είχε γρήγορες και μεγάλες αποδόσεις και έφερε αρκετά χρήματα με αποτέλεσμα η καλλιέργεια να εξαπλωθεί σε όλη τη Μεσσηνία. Ο Ιωάννης Παπατσώνης παραχώρησε αρκετά από τα κτήματά του σε πολλούς συγχωριανούς του που ήταν συμπολεμιστές του στην επανάσταση. Παραχώρησε ακόμη αρκετά κτήματα σε ακτήμονες της περιοχής με την ειδική συμφωνία του "εμφυτευτικού κανόνα" για να καλλιεργήσουν σταφίδα. Αργότερα αυτά τα κτήματα εξαγοράστηκαν σε χαμηλές τιμές ή παραχωρήθηκαν από τους κληρονόμους της οικογένειας στους ακτήμονες καλλιεργητές τους, έτσι ώστε να γίνουν ιδιοκτήτες της γης που καλλιεργούσαν. Παρόλα αυτά, ένα πολύ μεγάλο μέρος των κτημάτων παρέμεινε στην ιδιοκτησία της οικογένειας Παπατσώνη και καλλιεργούνταν με διάφορες καλλιέργειες.²⁰⁴

Στις 12 Οκτωβρίου 1961, η Ελένη σύζυγος Ιωάννη Παπατσώνη, κατά τη διάρκεια της Γ' Γεωργοεκπαιδευτικής Έκθεσης του Υπουργείου Γεωργίας στην Καλαμάτα, βραβεύεται με βραβείο και έπαινο για τα γεωργικά προϊόντα (ελαιόλαδο και φυστίκι Αιγίνης) που παρήγαγε η οικογένεια στα κτήματα της.²⁰⁵

Στη γενέτειρα της οικογένειας, στο Ναζήρι (σημ. Εύα), σε απόσταση 1χλμ. βόρεια του χωριού και επί της 7^{ης} επαρχιακής οδού Μεσσηνίας-Μελιγαλά, στην κορυφή ενός υψώματος με πανοραμική θέα προς τη μεσσηνιακή πεδιάδα, βρίσκεται σήμερα ερειπωμένη η παλιά κατοικία της οικογένειας Παπατσώνη. Η αρχική της μορφή παραμένει άγνωστη, αν και φυσιολογικά θα είχε στοιχεία οχύρωσης όπως

²⁰³ ΕΛΙΑ αρ. εγγρ. Ρ 1100288, Ρ 1100292

²⁰⁴ Κ. Ζάνιας, *ό. π.*, σ. 26. 27

²⁰⁵ ΕΛΙΑ, αρ. εγγρ. Ρ 1100294, Ρ 1100295.

όλες οι προχροντικές κατοικίες της εποχής. Εξάλλου το μαρτυρά το όνομα της γειτονικής τοποθεσίας «παλιοπυργάδες». Η οικία λεηλατήθηκε στις επιδρομές του Ιμπραήμ το 1825-1827. Δίπλα στην οικία βρίσκονται οι οικογενειακοί τάφοι των Παπατσωναίων και το ιδιόκτητο εκκλησάκι του Αγίου Αθανασίου. Ολόκληρη η ιδιοκτησία περιελάμβανε μία έκταση 1.500 στρεμμάτων με ελαιοτριβείο και νερόμυλο, ίχνη των οποίων σώζονται και σήμερα. Η έκταση αυτή ανήκει σήμερα στο Υπουργείο Γεωργίας ως αγρόκτημα πειραματικής καλλιέργειας ελιάς Καλαμών, συκιάς και άλλων καλλιεργειών. Η περιοχή είναι γνωστή με το τοπωνύμιο «Παπατσωναϊκά χτήματα».

Στη γενέτειρα των Παπατσωναίων Ναζήρι (σημ. Εύα), υπάρχει και λειτουργεί ως ενοριακός ναός, ο Ιερός Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Κτίστηκε το 1811 με κτήτορα τον Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη (1765-1811). Ο Παπατσώνης το 1806 ενώ ήταν βεκίλης του Μοριά στην Κωνσταντινούπολη, έγινε προεστός της επαρχίας Εμπλακίων διαδεχόμενος τον πατέρα του παπα Δημήτρη Παπατσώνη. Με ενέργειές του και σε συνεργασία με τον συμπέθερό του Ιωάννη Δεληγιάννη από τα Λαγκάδια, προεστό της επαρχίας Καρύταινας και μοραγιάννη στην Τρίπολη, εξασφάλισε την άδεια για το κτίσιμο του ναού το 1811 από τον διοικητή του Μοριά Μόρα Βαλεσή Βελή πασά αντί 500 γροσίων, όπως αναφέρει ο Παναγιώτης Παπατσώνης. Ο φιλοχρήματος Βελή πασάς, γιος του Αλή πασά των Ιωαννίνων κατά τη θητεία του ως Μόρα βαλεσής (1808-1812) έδειξε ανεκτικότητα σε θέματα θρησκείας.²⁰⁶

Το χτίσιμο της εκκλησίας έγινε μέσα σε 40 μέρες με παλλαϊκή κινητοποίηση των κατοίκων της περιοχής. Ο Βελή πασάς συνήθιζε να βάζει αυστηρούς χρονικούς περιορισμούς για το κτίσιμο νέων εκκλησιών για να είναι τυπικά σύμφωνος με την οθωμανική νομοθεσία που απαγόρευε την οικοδόμηση νέων χριστιανικών ναών, αλλά και για να γίνεται δύσκολη η ολοκλήρωση της κατασκευής τους, έτσι ώστε να εκβιάζει με νέες δωροληψίες για να επιτρέψει την ολοκλήρωση του ναού.

Σχετικά με την έγκριση του τοπικού Τούρκου αγά και βοεβόδα της Ανδρούσας που είχε φιλική σχέση με τον Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη, υπάρχει

---

²⁰⁶ Α. Κιρκίνη – Κούτουλα, *ό. π.*, σ. 109-110, 131

μια πολύ ωραία ιστορία για το πως αναγκάστηκε να δεχτεί το αίτημα του Παπατσώνη για τη νέα εκκλησία.²⁰⁷

Με ενέργειες του Δεληγιάννη, την κατασκευή ανέλαβαν σπουδαίοι Λαγκαδιανοί πρωτομάστορες-πετροχτιστάδες, οι οποίοι είχαν χτίσει με παρόμοιους χρονικούς περιορισμούς λίγα χρόνια νωρίτερα, τον Άγιο Ιωάννη Πρόδρομο στα Λαγκάδια (1808) και τον Άγιο Γεώργιο στη Στεμνίτσα (1810), εκκλησίες παρόμοιου αρχιτεκτονικού σχεδίου με την Κοίμηση της Θεοτόκου στο Ναζήρι.

Το συμφωνητικό για το κτίσιμο της εκκλησίας ανάμεσα στον Αναγνώστη Ανδρέα Παπατσώνη και τους πρωτομάστορες, υπάρχει σε αντίγραφο στο αρχείο της οικογένειας Παπατσώνη, στο Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ). Αντίγραφο του υπάρχει αναρτημένο στον Ιερό Ναό. Αναγράφει ημερομηνία σύνταξής του την 14^η Μαρτίου 1811. Το χτίσιμο άρχισε λίγες μέρες αργότερα και τα εγκαίνια έγιναν την 1^η Μαΐου 1811, όπως αναγράφεται στην κτητορική επιγραφή πάνω από την είσοδο του ναού. Διάρκεια οικοδόμησης 40 ημέρες, όπως απαιτούσε η τουρκική εγκριτική άδεια.

Η εκκλησία χρησιμοποιείται ανελλιπώς από το 1811 ως ενοριακός ναός του Ναζηρίου. Είναι χαρακτηρισμένη από την αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Πολιτισμού, ως προστατευόμενο μεταβυζαντινό μνημείο ιδιαίτερης ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας της περιόδου της τουρκοκρατίας.

Τόσο στην επέτειο των 100 χρόνων (1911) όσο και των 200 χρόνων (2011) έγιναν λαμπρές εκδηλώσεις από την τοπική κοινωνία, την Ιερά Μητρόπολη Μεσσηνίας και τον τοπικό Δήμο, παρουσία των απογόνων της οικογένειας Παπατσώνη. Στην τοπική κοινωνία αποκαλείται ως «η εκκλησία του Παπατσώνη» και αποδίδεται μεγάλη τιμή στην κτητορική οικογένεια.²⁰⁸

Στις 15 Μαρτίου 2012 ο Δήμος Μεσσήνης, οργάνωσε εκδήλωση-εσπερίδα για την προσφορά της επαρχίας Εμπλακίων και του Δημητρίου Παπατσώνη στην Επανάσταση του 1821, την οποία παρακολούθησε πλήθος κατοίκων της περιοχής. Ομιλητές ήταν ο καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο

²⁰⁷ Κ. Ζάνιας, *ό. π.*, σ. 15-17

²⁰⁸ Π. Παπατσώνης, *ό. π.*, σ. 42, Κ. Ζάνιας, *ό. π.*, σ. 15-17, ΕΛΙΑ, αρ. εγγρ. Ρ 110060, Ρ1100459, Εφημερίδα Μεσσήνης, Το κλειδί, αρ. φ. 28, Απρίλιος 2011

Πελοποννήσου, Αθανάσιος Χρήστου και ο δικηγόρος-ερευνητής Δημήτριος Παπανικολόπουλος.²⁰⁹

Κάθε χρόνο στις 20 Μαρτίου ο Δήμος Μεσσήνης οργανώνει εκδήλωση τιμής και μνήμης για την οικογένεια Παπατσώνη στον χώρο των τάφων της οικογένειας.²¹⁰

Στο Ναζήρι η παλιά πλατεία του χωριού που χρησιμοποιούνταν μέχρι τα μέσα του μεσοπολέμου (1930) ονομάζεται Πλατεία Παπατσώνη.²¹¹

Το 1978 με πρωτοβουλία του Όθωνα Ιωάν. Παπατσώνη και με τη φροντίδα της κοινότητας Εύας φιλοτεχνήθηκε χάλκινη προτομή του ήρωα Δημητρίου Παπατσώνη και τοποθετήθηκε σε μαρμάρινο βάθρο στη νότια είσοδο του χωριού δίπλα στο δημόσιο δρόμο Μεσσήνης- Μελιγαλά.

Στην πόλη της Μεσσήνης υπάρχει οδός Παπατσώνη στο κέντρο της πόλης με κατεύθυνση από δυτικά προς ανατολικά μεταξύ των οδών Μουλαβασίλη και καπετάν Κρόμπα.

Στην Καλαμάτα υπάρχει οδός Παπατσώνη που ξεκινά ανατολικά του ενοριακού ναού Αγίου Νικολάου Φλαρίου, στην οδό Αριστοδήμου και κατευθύνεται ανατολικά τερματίζοντας στην οδό Ιλάρχου Κουρκουτά, μπροστά στο παλιό στρατόπεδο «Παπαφλέσσα». Η ονοματοθεσία της οδού έγινε με την απόφαση 458/1939 του Δημοτικού Συμβουλίου Καλαμάτας.²¹²

Τον Μάρτιο 2021 στο πλαίσιο του εορτασμού των 200 χρόνων από την έναρξη της Επανάστασης 1821, από το Δήμο Μεσσήνης και την Μεσσηνιακή Αμφικτυονία, φιλοτεχνήθηκε και κοσμή την πρόσοψη του Δημοτικού Σχολείου Εύας η ολόσωμη απεικόνιση του οπλαρχηγού Δημητρίου Παπατσώνη.²¹³

²⁰⁹ <https://www.kalamatajournal.gr/messinia/> (ανάκτηση 16-06-2021)

²¹⁰ <https://eservices.messini.gr/beinformed/deltia-tupou-2021/epimnimosyni-deisi-ston-tafo-tonpapatsonaion-stefani-stin-protomi.html> (ημερομηνία ανάκτησης 16-06-2021)

²¹¹ Κ. Ζάνιας, ό. π., σ. 64

²¹² <https://kalamatain.gr/new/o-dromos-echei-ti-diki-toy-istoria-odos-30/> (ημερομηνία ανάκτησης 16-06-2021)

²¹³ <https://eleftheriaonline.gr/local/koinonia/perivallon-paideia-sylogoi/item/238342-messinia-skitsotou-papatsoni-sto-dimotiko-sxoleio-eyas> (ανάκτηση 16-06-2021)

Επίλογος

Η οικογένεια Παπατσώνη ήταν ίσως η σημαντικότερη προυχοντική οικογένεια της Μεσσηνίας στα τέλη του 18^{ου} και αρχές του 19^{ου} αιώνα. Δημιουργήθηκε από τον παπα-Δημήτρη Τσώνη (έκτοτε Παπατσώνη), ταυτόχρονα με την ίδρυση της αυτοκρατορικής επαρχίας των Εμπλακίων στην κεντρική Μεσσηνία, την οποία επαρχία διοίκησε σχεδόν αποκλειστικά η οικογένεια Παπατσώνη έως και την Επανάσταση. Η οικογένεια ανέπτυξε ισχυρούς δεσμούς συνεργασίας και συγγένειας με την ισχυρή προυχοντική οικογένεια των Δεληγιάννηδων από τα Λαγκάδια της επαρχίας Καρύταινας. Λογιζόταν στις ισχυρές πολιτικές οικογένειες της Πελοποννήσου και έφτασε την ισχύ της σε μέγιστο βαθμό τη δεκαετία 1802-1812 όταν ο Αναγνώστης Ανδρέας Παπατσώνης ανέλαβε βεκίλης του Μοριά στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και προεστός της επαρχίας.

Την προυχοντική παράδοση συνέχισαν οι τρεις γιοι του Δημήτριος, Παναγιώτης και Ιωάννης οι οποίοι προσπάθησαν και διαφύλαξαν την ισχύ της οικογένειάς τους απέναντι στις εχθρικές προς αυτούς ενέργειες του φιλοχρήματου Μόρα βαλεσή Βελή πασά. Η μύηση και η δράση τους στη Φιλική Εταιρεία ήταν ενσυνείδητη, ενθουσιώδης και πλήρης πατριωτικών αισθημάτων.

Με την κήρυξη της Επανάστασης του 1821 ο Δημήτριος και Ιωάννης ανέπτυξαν έντονο στρατιωτικό ρόλο οργανώνοντας και συντηρώντας στρατιωτικά σώματα από την επαρχία τους και συμμετέχοντας σε όλες τις μάχες κατά των Τούρκων στην Πελοπόννησο. Στον εμφύλιο πόλεμο τάχθηκαν με τη μερίδα των Πελοποννησίων οπλαρχηγών και πολιτικών κατά της κυβέρνησης Κουντουριώτη με συνέπεια να φυλακιστεί ο Δημήτριος Παπατσώνης και άλλοι οπλαρχηγοί στην Ύδρα. Μετά την αποφυλάκισή του ο Δημήτριος βρήκε ηρωικό θάνατο εναντίον του Ιμπραήμ στα Τρίκορφα της Τρίπολης τον Ιούνιο 1825.

Οι αδελφοί του Παναγιώτης και Ιωάννης συμμετείχαν και αυτοί σε όλα τα στρατιωτικά και πολιτικά γεγονότα της Επανάστασης έχοντας διπλό ρόλο και ως οπλαρχηγοί και ως πολιτικοί. Πάντοτε ήταν ευπειθείς και υπάκουοι στη νομιμότητα της εξουσίας ακόμη και αν δεν ταυτίζονταν πλήρως με την ιδεολογία της, όπως στην διακυβέρνηση Καποδίστρια. Στο καθεστώς της μοναρχίας του Όθωνα στήριξαν και υπηρέτησαν το θεσμό τόσο στον στρατιωτικό τομέα όσο και μέσω της πολιτικής. Ασχολήθηκαν τόσο με την τοπική διακυβέρνηση της περιοχής τους (δήμαρχος και

επαρχιακοί σύμβουλοι), όσο και με την παρουσία τους ως βουλευτές στο εθνικό κοινοβούλιο επί μακρό χρονικό διάστημα. Παρέμειναν μια ισχυρή γαιοκτημονική οικογένεια της Μεσσηνίας έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα με απογόνους που διέπρεψαν στα γράμματα, την τοπική αυτοδιοίκηση και τον επιχειρηματικό κόσμο.

Είναι μία οικογένεια με μεγάλη προσφορά στην τοπική κοινωνία της γενέτειράς τους Ναζήρι (σημ. Εύα) και της επαρχίας Μεσσήνης. Η έντονη παρουσία της οικογένειας στην προεπαναστατική εποχή της Μεσσηνίας, αλλά κυρίως η οικογενειακή πορεία και δράση στα χρόνια της Επανάστασης καταξιώνει τα μέλη της, αδέρφια Δημήτριο, Παναγιώτη και Ιωάννη Παπατσώνη και τους αναδεικνύει σε ήρωες στα πεδία της μάχης αλλά και σε σημαντικές προσωπικότητες στα πολιτικά δρώμενα τόσο της επαναστατημένης πατρίδας όσο και αργότερα του νέου ελληνικού κράτους. Ο Δημήτριος Παπατσώνης είναι ο πιο ξακουστός νεκρός ήρωας της περιοχής στην Επανάσταση του 1821. Η στρατιωτική και πολιτική δράση των άλλων δύο αδελφών Παναγιώτη και Ιωάννη συνεχίζεται επί μακρόν και μετά την απελευθέρωση.

Η τοπική κοινωνία έχει συνδεθεί με την πορεία της οικογένειας και έχει ποικίλες αλληλεπίδρασεις και δεσμούς σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αλλά και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Σήμερα η οικογένεια Παπατσώνη τιμάται ποικίλως ως μία ιστορική οικογένεια που η προσφορά της στη Μεσσηνία και την πατρίδα γενικότερα ήταν αρκετά μεγάλη. Πρόσφερε τεράστιες υπηρεσίες τόσο στον Εθνικό Απελευθερωτικό Αγώνα του 1821 όσο και έπειτα, δημιουργώντας μία οικογενειακή παράδοση προσφοράς στη νεότερη ιστορία της πατρίδας μας.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Αρχεία αδημοσίευτα

Γενικά Αρχεία Κράτους (ΓΑΚ), Γραμματεία Εσωτερικών, φάκ. 163β, *Αναφορές επάρχου Μεγαλόπολης και διευθυντή Νομαρχίας Αρκαδίας προς τη γραμματεία Εσωτερικών*.

Γενικά Αρχεία Κράτους (ΓΑΚ), φ. *Εθνικές γαίες 1833-1869, Νομαρχία Μεσσηνίας*, φ.3080 υποφ. 65-70

Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ) «*Αρχείο οικογένειας Παπατσώνη*».

2. Αρχεία δημοσιευμένα

Βιβλιοθήκη Βουλής των Ελλήνων: *Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, (ΑΕΠ)*

Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Βουλευτών 1865 – 1910*, Αθήνα 1986

Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξουσίων Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986

Εθνικό Τυπογραφείο: *Φύλλα Εφημερίδος Κυβερνήσεως (ΦΕΚ)*

3. Απομνημονεύματα

Δεληγιάνης Κ., *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1957, τ.1,2,3

Κολοκοτρώνης Θ., *Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήνησιν 1846

Κολοκοτρώνης Γ., *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 2006

Μακρυγιάννης Γ., *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, τ. 1 χ.χ.

Παλαιών Πατρών Γερμανός, *Υπομνήματα περί της επανάστασεως της Ελλάδος από του 1820 μέχρι του 1823*, Αθήνα 1837

Παπατσώνης Π., *Απομνημονεύματα από των χρόνων της τουρκοκρατίας μέχρι της Βασιλείας Γεωργίου Α΄*, Αθήνα 1960

Σπηλιάδης Ν., *Απομνημονεύματα*, Αθήνησιν 1851, τ. 1

Στεφανόπουλος Σ., *Απομνημονεύματα της Επανάστασης του 1821*, Τρίπολη 1864

Φιλήμονας Ι., *Δοκίμιον Ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήναι 1860, τ.3

Φραντζής Α., *Επιτομή της Ιστορίας της Αναγεννηθείσης Ελλάδος από του έτους 1715 έως 1835*, Αθήναι 1839, τ. 1

Φωτάκος (Χρυσανθόπουλος Φώτιος), *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών και των έξωθεν εις την Πελοπόννησον ελθόντων κληρικών στρατιωτικών και πολιτικών των αγωνισαμένων τον Αγώνα της Επανάστασεως*, εν Αθήναις 1888

Φωτάκος (Χρυσανθόπουλος Φώτιος), *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήνησιν 1857

Φωτάκος (Χρυσανθόπουλος Φώτιος), *Βίος του Παπαφλέσσα*, Αθήναι 1868

4. Λεξικά

Στασινόπουλος Χ. Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, Αθήνα 1979, τ. 4, σ. 128, 129

5. Εφημερίδες

«Ερμούπολις», (Ερμούπολη Σύρου), αρ. φ. 88 έτος Β΄, 18 Μαΐου 1866

«Το κλειδί», (Μεσσήνη) αρ. φ. 28, Απρίλιος 2011

6. Διαδικτυακές Πηγές

Παυσανίας, *Ελλάδος Περιήγησις*, βιβλίο IV, Μεσσηνιακά, κεφ. 31 στ.4
http://users.uoa.gr/~nektar/history/tributes/pausanias/04_messeniac.htm
 (ανάκτηση 17-06-2021)

Εθνικό Κέντρο Βιβλίου (ΕΚΕΒΙ)
www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=4118&=318
 (ανάκτηση 16-6-2021)

<https://biblionet.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%89%CF%80%CE%BF%20/?personid=18889> (ανάκτηση 16-6-2021)

Ακαδημία Αθηνών (ψηφιακό αποθετήριο)
www.digitallibrary.academyorathens.gr/archive/item/8301 (ανάκτηση 16-6-2021)

www.youtube.com/watch?v=ERB6YDkA_OM (ανάκτηση 15-06-2021)

www.youtube.com/watch?v=UXORNN8fQ4 (ανάκτηση 16-06-2021)

<https://www.kalamatajournal.gr/messinia/> (ανάκτηση 16-06-2021)

<https://eservices.messini.gr/beinformed/deltia-typou-2021/epimnimosyni-deision-tafo-ton-papatsonaion-stefani-stin-protomi.html>

(ανάκτηση 16-06-2021)

<https://kalamatain.gr/new/o-dromos-echei-ti-diki-toy-istoria-odos-30/>

(ανάκτηση 16-06-2021)

<https://eleftheriaonline.gr/local/koinonia/perivallon-paideia-sylogoi/item/238342-messinia-skitso-tou-papatsoni-sto-dimotiko-sxoleio-eyas>

(ανάκτηση 16-06-2021)

B. Βιβλιογραφία

Δουκάκης Δ., *Μεσσηνιακά και ιδία περί Φαρόν και Καλαμάτας από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του Καποδιστρίου*, Αθήνα 1908, τ. 2

Ευαγγελίδης Τ., *Ιστορία του Ιωάννου Καποδιστρίου, Κυβερνήτου της Ελλάδας, 1828-1831*, Αθήναι 1894

Ευαγγελίδης Τ., *Ιστορία του Όθωνος, Βασιλέως της Ελλάδας 1832-1862*, Αθήνα 1894

Ζάνιας Κ., *Ιστορία Ναζηριού, Νεοχωρίου και Καλαμαρά*, Αθήνα 1995

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 11 (1975), τ. 12 (1975), τ. 13 (1977)

Κιρκίνη-Κούτουλα Α., *Η οθωμανική διοίκηση στην Ελλάδα-Η περίπτωση της Πελοποννήσου (1715- 1821)*, Αθήνα 1996

Κορδάτος Γ. , *Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα*, Αθήνα 1973

Κουμάντος Π., *Οι δήμαρχοι της Καλαμάτας*, Καλαμάτα 2017

Κουμάντος Π., *Σπουδή του βίου και της πολιτείας του Αλέξανδρου Κουμουνοδούρου 1815- 1883*, Καλαμάτα 2015

Κυριακός Γ., «Η ελληνική επανάσταση την 23η Μαρτίου 1821 εν Καλάμαις», στο: *Η Καλαμάτα και η επανάστασις του 1821*, Καλαμάτα 1948

Μεταλληνός Γ., *Τουρκοκρατία - Οι Έλληνες στην οθωμανική αυτοκρατορία*, Αθήνα 1988

Μπαλτά Ε., «Ο Καννοναμές του Μοριά», στο: *Ιστωρ*, τχ. 6 (1993), σ. 44

Νταμάτης Χ., *Ανδρούσα, Αθανασίου πόλις*, Καλαμάτα 2007

Παναγιωτόπουλος Β., *Από το Ναύπλιο στην Τριπολιτσά: Η σημασία της μεταφοράς μιας περιφερειακής πρωτεύουσας του 18ου αιώνα* στο: *Ερασιστής*, τχ. 11, 1974, Αθήνα 1980, σ. 41-46

Παναγιωτόπουλος Β., *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13ος –18ος αιώνας*, Αθήνα 1985

Παναγιωτόπουλος Β., *Δύο προκηρύξεις της Μεσσηνιακής Συγκλήτου* στο: *Μεσσηνιακά Γράμματα*, Καλαμάτα 1967, τ. 2, σ. 592-595

Παυσανίας, *Ελλάδος Περιήγησις*, βιβλίο IV, Μεσσηνιακά, κεφ. 31 στ.4

Πουκεβίλ Φ., *Ταξίδι στην Ελλάδα- Πελοπόννησος*, Αθήνα 1997

Πρωτοψάλτης Ε., «Εισαγωγή, σχόλια και σημειώσεις», στο: *Απομνημονεύματα από των χρόνων της τουρκοκρατίας μέχρι της βασιλείας Γεωργίου Α΄*, Αθήνα 1960

Σακελλαρίου Μ. «Η Πελοπόννησος κατά την Β΄ τουρκοκρατία (1715-1821)», Αθήνα 1978

Σακελλαρίου Μ. «Η ανάκτησις της Πελοποννήσου υπό των Τούρκων εν έτει 1715» στο: *Ελληνικά*, τχ. 9 (1936), σ. 225-230

Σαρρής Ν., *Προεπαναστατική Ελλάδα και Οσμανικό κράτος, από το χειρόγραφο του Σουλεϊμάν Πεναχ εφέντη του Μοραΐτη (1785)*, Αθήνα 1993

Σούτσος Α., *Η Τουρκομάχος Ελλάς*, εν Αθήναις 1850

Σταθοπούλου Θ., *Το κίνημα του Παπουλάκου. Οι πολιτικές, κοινωνικές και θρησκευτικές διαστάσεις του*, Αθήνα 1991

Τρικούπης Σ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, Λονδίνο 1860, τ. 1

Τσίγλη-Αρώνη Κ., *Η Μεσσηνιακή εξέγερση του 1834. Αντιπολίτευση του ρωσικού κόμματος στην Αντιβασιλεία του Όθωνα*, Αθήνα 1984

Φακούρα Α., *Προυχοντικές αυθεντίες στο Μοριά (1715-1821)–στρατιωτικοί, διοικητικοί και δημοσιονομικοί μετασχηματισμοί*, Αθήνα 2013

Φερέτος Μ., *Μεσσηνιακά 1868*, Αθήνα 1968, τ. 1

Φίλιας Β., *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα-Νόθα αστικοποίηση (1800-1864)*, Αθήνα 1975

Φίνλεϋ Γ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα 1973

Φωτόπουλος Α., «Τα πολιτικά της Πελοποννήσου στις παραμονές του Αγώνα», στα: *Πελοποννησιακά*, τ. 16 χ.τ. 1986, σ. 578- 589

- Φωτόπουλος Α., *Οι κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου κατά τη Β΄ τουρκοκρατία (1715-1821)*, Αθήνα 2005
- Φωτόπουλος Α., «Συμβολή εις την ιστορίαν της εν Πελοποννήσω γαιοκτησίας κατά την Β΄ τουρκοκρατία», στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Αθήνα 1981- 1982, σ. 174-175
- Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999
- Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του Ελληνικού Κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999
- Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757- 1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001
- Expedition Scientifique de Moree, Section des Sciences Physiques, Géographie et Géologie, Paris 1834, t. 2

Παράρτημα

Πρότασις στρατιωτικῶν προαγωγῶν.

ΣΩΜΑ ΕΚΤ.

Περίοδος Β'

Ἄρ. 700

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ

Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ μὴν ἐμποδισθῇ ἡ ἐκστρατεία ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας Ἀμπλακίων καὶ Ἀνδρούσης, τὸ Ἐκτελεστικὸν κρίνει εὐλογον νὰ κάμῃ τοὺς ἐξῆς προβιβασμούς, τὸν μὲν Δημήτριον Παπατζανόπουλον στρατηγόν, τὸν δὲ Ἡλίαν Κορμᾶν χιλιάρχον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Φίλου καὶ Ἀναγνώστην Οἰκονομόπουλον ὑποχιλιάρχους, καθυποβάλλει δὲ τοῦτο εἰς τὴν ἐπίκρισιν τοῦ Βουλευτικοῦ.

Τῆ 22 Μαΐου 1823, Τριπολιτζᾶ

Ὁ Πρόεδρος

Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης

Σωτήριος Χαραλάμης

Λ. Μεταξᾶς

Ο Γ. Γραμματεὺς

Λ. Μαυροκορδαῖτος

(Σφραγίς)

Ἐπὶ τοῦ νώτου: Ἐγένετο ἡ ἀπάντησις διὰ προβουλεύματος ὑπ' ἀριθ. 58 καὶ 22 Μαΐου.

Πρόταση του Εκτελεστικού προς το Βουλευτικό για προβιβασμό του Δημ. Παπατζανόπουλου (Παπατσώνη) σε στρατηγό (αρ. εγγρ. 700/ 22 Μαΐου 1823).
(πηγή: ΔΕΠ, τ.10 σ.79)

Ἄριθ. 58

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 700 καὶ 22 Μαΐου προβουλεύματος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, προβάλλοντος τὸν μὲν Δημήτριον Παπατσωνόπουλον εἰς στρατηγόν, τὸν δὲ Ἥλιον Κορμᾶν εἰς χιλιάρχον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Φίλον καὶ Ἀναγνώστην Οἰκονομόπουλον εἰς ὑποχιλιάρχους, τὸ Βουλευτικὸν ὁμοφώνως ἐγκρίνει, διὰ νὰ δοθῶσιν αὐτοῖς οἱ προβαλλόμενοι βαθμοί.

Τῇ 22 Μαΐου 1823 ἐν Τριπολιτσᾷ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ
Βρεσθένης Θεοδώρητος

Εἰς ἔλθειν τοῦ α' Γραμματέως
Ὁ β' Γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ
Ἀναστάσιος Γεωργίου

Ἐγκριση του Βουλευτικού στην πρόταση του Εκτελεστικού και προβιβασμός του Δημ. Παπατσωνόπουλου (Παπατσώνη) σε στρατηγό (αρ. εγγρ. 58/ 22 Μαΐου 1823). (πηγή: ΑΕΠ, τ.2 σ.452)

Πρακτικὸ ἐκλογῆς πληρεξουσίων τῆς ἐπαρχίας Ἰμρακίων.

Διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν γράμματος ἀποκαθιστῶμεν κοινῇ γνώμῃ καὶ αὐθαιρέτω διαθέσει πληρεξουσίους συνεπαρχιώτας ἡμῶν τοὺς κυρίους Παναγιωτάκη Παπατζόνη, Ἀντωνάκη Περωτήν, Ἀναγνώστην Οἰκονομόπουλον, Ἀναγνώστην Πουλόπουλον καὶ Γεώργιον Πουλημένον, ἵνα συμπράξωσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, εἰς ἕσα γενικά συμφέροντα καὶ ἐπωφελῆ καὶ ἵνα διορίσωσι ἐκλέγωντες, ὅποιον γνωρίσωσιν ἄξιον τῆ παραστάτην τῆς ἐπαρχίας ἡμῶν, δίδοντες αὐτῷ τὸ ἀνήκον ἔγγραφον, ἵνα συγκαταλεχθῆ μέλος τῆς Διοικήσεως, εἰς τῶν ὁποίων τὰ λεγθέντα ἢ πρακθέντα. ὡς ἐγούτων ὅλην τὴν

ἐκ μέρους μας πληρεξουσιότητα, μένομεν εὐχάριστοι, ἀμα καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ τοῦ παραστάτου ἐκλογὴ θέλει εἶναι ἡμῖν εὐαπόδεκτος. Τούτου χάριν λοιπὸν καὶ εἰς ἐνδειξιν ἐγένετο τὸ παρὸν τῆς πληρεξουσιότητος ἡμῶν γράμμα καὶ ἐδόθη αὐτοῖς, τὸ ὁποῖον θέλει ἔχει τὸ κύρος τὴν ἰσχὺν καὶ ἀποδοχὴν καθ' ὅλα ταῦτα παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει καὶ τῷ νέῳ συστήματι τῆς διοικήσεως, ἐν ᾧ καὶ ὑποφαινόμεθα.

Τῇ 15 Δεκεμβρίου 1825, Δελιμαμι. Οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Ἰμρακίων

Κατζάρου	Κούρταλι
Γεωρ. Καρακλήτσος	Σπυρος Γεωργοπουλος
Παναγιώτης Σιαγγης	Αποστολη
Ζεβγολατίο	Ναζῆρι
Αλέξυς Αναστασόπουλος	Γιάννης Ἀναγνωστόπουλος
Σωλάκι	Πανάγος Γιανουκόπουλος
Προτόπαπας Θεοδόσις	Παπὰ Στάθης
Μοῦστα	Λυκότραφι
Θεοδορίς	Γερομιχάλης
	Θανασις Αργυροπουλος
Κουρτζακούσι	Βεῖζαγα
Αναγνωστis Δαμιανοπλῆς	Γεωργακης Μάνσης
Νιτζιτας Σταβρόπλος	Γιανης Φυσκιλης
Κάλλογερὸς Μούσιος	
Θάνασοῦλεις Κοστίπουλος	Σκόλα
	Αναγνωστης Αναγνωστοπουλωις
Ντελιμεμι	Παναγιωτης Δικμαντώπουλωις
Παπαφωτινώς	Καλωγερωις Νηκολακιάπουλωις
Γιανakis Γιανικοπλος	
Κοσταντάκης Βεργοπουλος	Ἄλποχώρι
	Γεωργίς Μπαρούτζος
Καρτερόλι	Δημητράκις Καστανός
Ἡκονομος Παπαηλιας	Πανάγος Λεβέτηης
Χριστοφιλὸς Παπαδοπουλος	
	Μαγούλα
Γαηδουροχόρη	Σταθούλης Γεωργακόπουλος
Γηνακι Δημισπουλος	Αντρέικωις Μπέλιωις
Βρομόβρυσι	Χάρμα
Πουλος Παναγοπουλος	Παναγιωτις Ξανάκης
Καλογεροπουλος	Μπάνας

Γαδουροχώρι Καλαμάτας
Παναγιωτίς Πουλιμένος
Γέρο Κωνσταντίνος

Ποντια

Αναγνώστης Σκούφης
Δημητράκης Πετζότσης
Νικολός Σταθόπλος

Ξεροκάρι

Νικολακίς Φλωρος
Γιαννακίς Γατος

Πουλήτσι

Θανάσις Αποστολοπούλος
Γεωργίς Σπιροπούλος

Κλίμα

Ντετες
Δράκωσ Μπερδεκίς

Κουτούφαρι

Λιμπέρις Παναγιόπουλος
Σταυρος Περαβρος

Ύραδου

Ύντρις Κοκαλοίς
Τριαντάφιλος

Σιαμπάκαλφα

Δημητράκις Αποστολοπούλος
Γεώργιος Τζηκρηκος

Σιάμου

Γεωργίος Σκουλόπουλος
Κωτσαντής Πουλόπουλος

Κούρταγα

Θανάσις Κεμερίτης

Διαβολίτσι

Σταθούλης Κατζούρις
Γαλάνης Αντονοπλος

Δουσίλα

Οικονομος

Κλερις

Τρίφα

Δημητράκις Χριστόπλος
Πανάγιος Παρακσεβόπλος
Παναγιωτίς Κοταξίς

Τζαφέραγα

Θανάσις Μιτροπούλος
Γιαννακίς Κατρέβας

ΎΑρ. 64.

ΎΕπί τοῦ νότου: Πληρεξούσιν Ύεμλάκιων.

ΎΕθωρήθη καὶ εἶναι δεκτοὶ οἱ κ. Παναγιωτάκης Παπατζώνης καὶ
ΎΑναγνώστης Πουλόπουλος. Τῆ 26ῃ Μαρτίου 1826, Ν. ΎΕπίδαυρος.

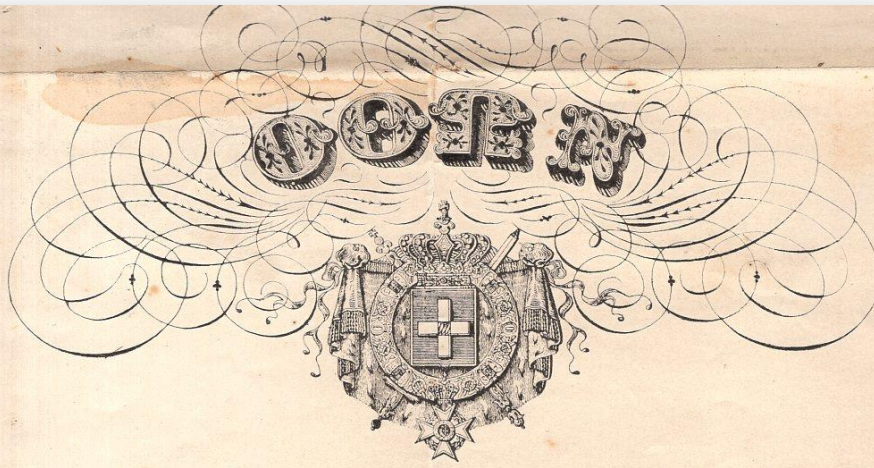
ΎΗ ΎΕπιτροπή

ΎΑναστάσιος Λόντος
Γεώργιος Δαρειώτης
ΎΑναγ. Ζαφειράπουλος
ΎΙωάννης Βλάχος
Π. Μοναστηριώτης
ΎΙωάννης Μαμούνης
Λεόντιος Καμπάνης

ΎΟ Γραμματεὺς

Παναγιώτης Σταματελόπουλος

Πρακτικό εκλογής πληρεξουσίων της επαρχίας
Εμλάκιων για την Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδάουρου
(15 Δεκ. 1825)· Θεώρηση του Πρακτικού από την
επιτροπή της Εθνοσυνέλευσης (26 Μαρτ. 1826) .
Δεκτοί πληρεξούσιοι: **Παναγιωτάκης Παπατζώνης**
και Αναγνώστης Πουλόπουλος.
(πηγή: ΑΕΠ τ.20 σ. 32-34)

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Απονέμωμεν εις τον Κεραυρον Ιωάννην Παπατσώνην, Λογισμαρχον των
Πάργων, ενια τον τε τον της Αναστασίας ενσημαίνοντων αυτου και τον στον μεσα λαιμα
ιδουα διαβάντων ούλου και αφοσίωσης, τον Αργυρον Σταυρον τον Ιπποτων
του Ημετερον Βασιλικου Τάγματος του Σωτήρος, και τον διωνόνον
προς αυτον δια τον παρόντος όπως εχη και φέρη αυτον κατα το από α.
Ιουνίου αγγ' Ημετερον Διαταγμα.

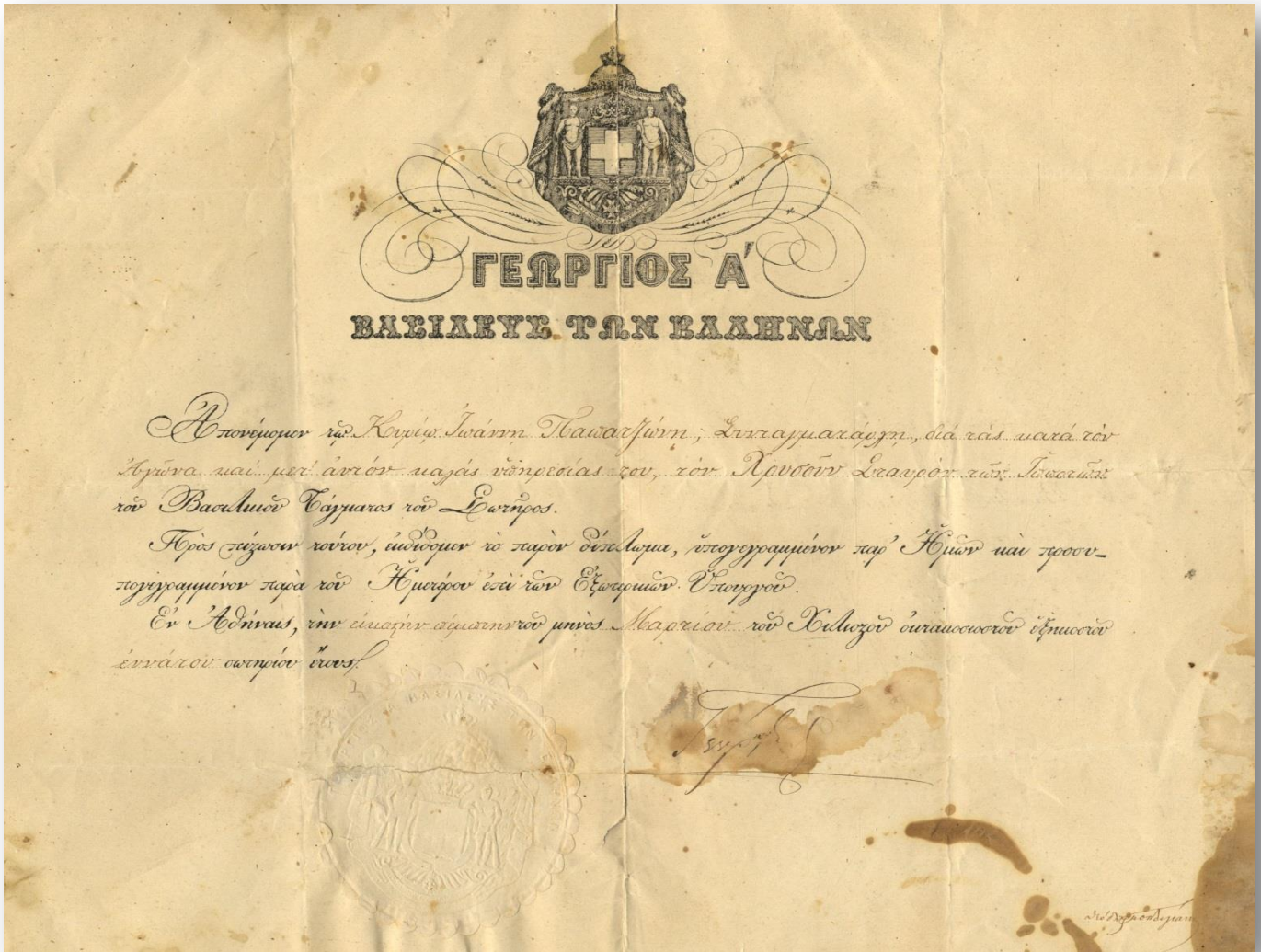
Προς χρέωση τουτον εκδίδομεν το παρόν υπογεγραμμένον και Η.
μων και προσυγεγραμμένον κατά του Ημετερον επί του Βασι.
λικου Ούλου και επί των Ελευθεριών Υπογραφού

Εν Αθήναις την 30 Ιουνίου 1857.

Alay

Βασιλικό Διάταγμα Όθωνος Βασιλέως της Ελλάδος της 30^{ης} Ιουνίου 1857 με το οποίο απονέμεται στον Ιωάννη Παπατσώνη ο Αργυρός Σταυρός των Ιπποτών του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος για την προσφορά του στην Επανάσταση και τις μετέπειτα υπηρεσίες του στην Πατρίδα.
(πηγή:ΕΛΙΑ)

Βασιλικό Διάταγμα Γεωργίου Α΄, Βασιλέως των Ελλήνων, της 25^{ης} Μαρτίου 1869 με το οποίο απονέμεται στον Ιωάννη Παπατσώνη ο Χρυσός Σταυρός των Ιπποτών του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος «δια τας κατά τον Αγώνα και μετ' αυτόν καλώς υπηρεσίαςτου».

(πηγή: ΕΛΙΑ)

Ο στρατηγός Ιωάννης Παπατσώνης (1802-1871) (πηγή: Μαρίνα Παπατσώνη)

Η προτομή του Δημητρίου Παπατσώνη (1798-1825) στο Ναζήρι. (πηγή: Γ.Αργυροηλιόπουλος)

Δημ. Παπατσώνης

Υπογραφή Δημητρίου Παπατσώνη
(πηγή: ΑΕΠ τ.9 πιν. ΚΒ')
<https://paligenesia.parliament.gr/page.php?img=books/tome/09/05086455.gif>

Παναγιώτης Παπατσώνης

Υπογραφή Παναγιώτη Παπατσώνη
(πηγή: Ίδρυμα Βουλής των Ελλήνων)
<https://representatives1821.gr/>

Η παλιά αρχοντική οικία της οικογένειας Παπατσώνη, σήμερα, έξω από την Εύα.
(πηγή: Γ.Αργυροσηλοπούλος)

Το εκκλησάκι του Αγίου Αθανασίου και οι οικογενειακοί τάφοι δίπλα στην οικία της οικογένειας Παπατσώνη.
(πηγή: Γ.Αργυροσηλοπούλος)

Περίληψη

Η οικογένεια Παπατσώνη είναι μία ισχυρή προυχοντική οικογένεια της Μεσσηνίας στα τέλη του 18^{ου} και τον 19^ο αιώνα. Ιδρυτής της ο παπα-Δημήτρης Τσώνη (Παπατσώνης), προεστός της επαρχίας Εμπλακίων. Ακολουθεί ο γιος του Αναγνώστης Ανδρέας Παπατσώνης και αυτόν οι γιοί του Δημήτριος, Παναγιώτης και Ιωάννης που συμμετέχουν στην Επανάσταση του 1821 ως οπλαρχηγοί και πολιτικοί. Ο Δημήτριος πεθαίνει ηρωικά στη μάχη των Τρικόρφων (Ιούνιος 1825) κατά του Ιμπραήμ. Οι αδελφοί Παναγιώτης και Ιωάννης μετά την επανάσταση αναλαμβάνουν στρατιωτικά και πολιτικά αξιώματα. Η οικογένεια Παπατσώνη τιμήθηκε από την ελληνική πολιτεία, αλλά κυρίως τιμάται και αναγνωρίζεται από την τοπική κοινωνία της Μεσσηνίας.